

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav informačních studií a knihovnictví

Studijní program: informační studia a knihovnictví

Studijní obor: informační studia a knihovnictví

Ivana Rösslerová

Knihovna jako vzdělávací centrum regionu

Diplomová práce

Praha 2006

Identifikační záznam:

RÖSSLEROVÁ, Ivana. *Knihovna jako vzdělávací centrum regionu [Library as an educational centre of region]*. Praha, 2006. 124 s., 17 s. příl. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Filosofická fakulta, Ústav informačních studií a knihovnictví 2006. Vedoucí diplomové práce PhDr. Milena Černá.

Abstrakt:

Diplomová práce se zabývá veřejnými knihovnami a jejich vzdělávací rolí v informační společnosti. Primárním cílem práce je analyzovat vzdělávací funkci veřejných knihoven a nastínit perspektivy jejich rozvoje v oblasti celoživotního vzdělávání. Dalším cílem práce je prezentovat konkrétní vzdělávací program Univerzity volného času, který autorka organizačně zabezpečuje v Krajské knihovně Vysočiny v Havlíčkově Brodě, a uveřejnit praktické zkušenosti získané při realizaci projektu. Diplomová práce je rozložena do pěti kapitol. Úvodní kapitola pojednává obecně o veřejných knihovnách jako o moderních informačních, vzdělávacích a kulturních centrech regionů. Druhá kapitola objasňuje podstatu celoživotního vzdělávání a zdůvodňuje jeho potřebnost pro rozvoj informační společnosti i každého jedince. Vzdělávací roli veřejných knihoven a jejich příležitostmi v oblasti vzdělávání dospělých se zabývá třetí kapitola. Na předchozí teoretické pasáže navazuje prakticky zaměřená kapitola s popisem vzdělávacího projektu Univerzity volného času. Závěrečná kapitola předkládá obecné závěry, koncepční a metodická doporučení vycházející z vlastních zkušeností autorky.

Klíčová slova:

Knihovny, veřejné knihovny, vzdělávání, vzdělávání dospělých, celoživotní vzdělávání, neformální vzdělávání, zájmové vzdělávání, vzdělávací funkce knihoven, Univerzita volného času v Havlíčkově Brodě, Krajská knihovna Vysočiny v Havlíčkově Brodě

Obsah

Předmluva.....	9
Úvod	12
1 Role knihoven v informační společnosti.....	14
1.1 Informační společnost	14
1.2 Knihovny v informační společnosti	17
1.3 Princip rovného přístupu k informacím	20
1.4 Trendy rozvoje knihoven	22
2 Celoživotní vzdělávání.....	26
2.1 Východiska celoživotního vzdělávání	26
2.2 Podstata a význam celoživotního vzdělávání	28
2.3 Celoživotní vzdělávání a celoživotní učení	31
2.4 Celoživotní vzdělávání dospělých.....	35
2.4.1 Specifika vzdělávání dospělých	38
2.4.2 Vzdělávání cílové skupiny seniorů	40
2.5 Odpovědnost za vlastní vzdělávání	44
3 Vzdělávací funkce knihoven	47
3.1 Knihovny jako zdroj poznání.....	47
3.2 Vymezení významu knihoven pro celoživotní vzdělávání.....	47
3.3 Vzdělávací služby knihoven pro dospělé uživatele.....	50
3.4 Partnerství vzdělávacích institucí	54
3.5 Další vzdělávání knihovníků	57
4 Univerzita volného času při Krajské knihovně Vysočiny	62
4.1 Základní informace o Krajské knihovně Vysočiny.....	62
4.2 Hledání nových forem vzdělávání dospělých.....	66
4.3 Otevření Univerzity volného času	67
4.4 Předmět činnosti a cíle Univerzity volného času.....	70
4.5 Aktuální činnost Univerzity volného času	74
4.6 Ohlédnutí za tříletým působením Univerzity volného času	86

5	Zobecnění, syntéza zkušeností a doporučení pro praxi.....	94
5.1	Zájem veřejnosti jako jedna ze základních podmínek	94
5.1.1	Oslovení seniorů.....	95
5.1.2	Zájem studentů a populace v produktivním věku.....	97
5.1.3	Poměr mužů a žen ve vzdělávání.....	100
5.2	Předpoklady pro realizaci Univerzity volného času.....	100
5.2.1	Personální kapacity.....	101
5.2.2	Organizační zabezpečení	104
5.2.3	Technické zázemí	105
5.2.4	Finanční zajištění.....	106
5.3	Pozitivní dopad projektu na dobré jméno knihovny	108
5.4	Plány do budoucna.....	108
	Závěr.....	110
	Použité informační zdroje.....	114

Předmluva

Pracuji v Krajské knihovně Vysočiny v Havlíčkově Brodě v útvaru veřejných knihoven a zabezpečuji zde činnost úseku vzdělávání. V souladu s plněním regionálních funkcí krajské knihovny organizačně zajišťuji vzdělávací aktivity pro knihovníky kraje Vysočina a vytvářím tak příležitosti k jejich dalšímu profesnímu růstu. Zároveň organizuji vzdělávací aktivity pro nejširší veřejnost formou vzdělávacího projektu s názvem Univerzita volného času.

Několikaletá praxe v prostředí veřejné knihovny mi každodenně nabízí příležitosti k setkávání s lidmi a k poznávání jejich vzdělávacích a dalších potřeb. Díky projektu Univerzity volného času jsem v úzkém spojení s desítkami, ba stovkami posluchačů různých věkových kategorií. Bezprostřední kontakt s nimi mi napomáhá k rozšiřování dosavadních profesních i životních zkušeností a motivuje mě k další práci. Stála jsem u samého zrodu tohoto programu a více než tři roky samostatně zabezpečuji jeho činnost a úspěšný rozvoj. Zřetelně vnímám, jak významnou úlohu v životě dospělých hrají zájmové vzdělávací aktivity, jak je přístup dospělých posluchačů ke vzdělávacímu procesu odlišný od postoje mladých žáků a studentů a jakým způsobem celoživotní vzdělávání dotváří životní styl jednotlivců i celého místního společenství. Stále výrazněji si uvědomuji široké příležitosti knihoven, kterými disponují pro permanentní kultivaci člověka a rozvoj jeho kvalit prostřednictvím vzdělávacího působení i důležitost intenzivního vytváření podmínek k podobným činnostem knihoven.

Knihovny v soudobé informační společnosti nabývají na stále větším společenském významu a mění se ve vyhledávaná informační pracoviště, vzdělávací centra a multikulturní střediska. Zejména vzdělávací roli knihoven považuji za jednu z perspektivních cest jejich dalšího rozvoje, a proto jsem se rozhodla této tematice věnovat v diplomové práci. Jejím

primárním cílem je analyzovat vzdělávací funkci veřejných knihoven a vymezit jejich význam v systému celoživotního vzdělávání dospělých. Dalším cílem je shromáždit a v ucelené podobě prezentovat vlastní profesní zkušenosti s reálným vzdělávacím programem a prostřednictvím zobecněných závěrů a doporučení inspirovat ostatní knihovny k organizování podobných aktivit pro širokou veřejnost.

Nečiním si nárok analyzovat vzdělávací roli knihoven v úplném rozsahu a vyčerpávajícím způsobem. Ve svých úvahách se zaměřuji především na vytváření příležitostí k celoživotnímu vzdělávání pro širokou veřejnost. Oblast profesního vzdělávání knihovníků je rovněž součástí obsahové struktury, ale tato problematika je pojednána rámcově a méně podrobně.

Diplomová práce je rozložena do šesti kapitol. Úvodní kapitola pojednává o veřejných knihovnách jako o moderních informačních, vzdělávacích a kulturních centrech regionů poskytujících veřejné knihovnické a informační služby co nejširšímu okruhu uživatelů. Význam knihoven je v textu vymezen z širšího kontextu celospolečenské potřeby rovného přístupu k informacím a k poznatkům z různých oborů lidské činnosti, zároveň je však spatřován i v rovině bezprostředního regionálního přínosu knihoven přispívajících ke zvyšování kvality života místního společenství občanů. Druhá kapitola objasňuje podstatu celoživotního vzdělávání a zdůvodňuje jeho potřebnost pro rozvoj informační společnosti i každého jedince. Zvláštní pozornost je věnována vzdělávání cílové skupiny dospělých. Vzdělávací roli veřejných knihoven analyzuje třetí kapitola. Zároveň nastiňuje možnosti začlenění knihoven do institucionálního systému celoživotního učení právě v oblasti vzdělávání dospělých. Na předchozí teoretické pasáže navazuje prakticky zaměřená čtvrtá kapitola, která popisuje vzdělávací projekt Univerzity volného času úspěšně realizovaný v Krajské knihovně Vysočiny v Havlíčkově Brodě. Obecné závěry, koncepční a metodická doporučení vycházející z výše uvedeného projektu předloží šestá kapitola. V závěru práce jsou shrnuty zkušenosti

z aplikace vzdělávacího programu a nastíněny perspektivy pro veřejné knihovny v této oblasti činnosti. Závěr obsahuje i zhodnocení, do jaké míry se podařilo naplnit cíle diplomové práce.

Ráda bych na tomto místě vyjádřila upřímné poděkování blízkým spolupracovníkům, bez jejichž pomoci bych se při tvorbě diplomové práce neobešla. Děkuji především pedagožce PhDr. Mileně Černé z Ústavu informačních studií a knihovnictví FF UK za příkladné a kvalifikované vedení diplomové práce, během kterého mi poskytovala nezbytné rady a konstruktivní připomínky ke koncepci, tematické struktuře i formálním náležitostem textu. Dále děkuji Ing. Pavlu Krpálkovi, CSc. z katedry pedagogiky České zemědělské univerzity. Ochotně se zhostil role konzultanta a formou užitečných doporučení a inspirujících námětů významně přispěl ke zvýšení odborné úrovně předloženého textu. Vřelé poděkování náleží celému kolektivu Krajské knihovny Vysočiny v Havlíčkově Brodě, jmenovitě řediteli Mgr. Tomáši Gecovi za vytvoření příznivých podmínek ke studiu a vyvázání z pracovních povinností po dobu čerpání studijního volna. Janě Vejsadové a Haně Lacinové děkuji za víru v mé tvůrčí schopnosti, dlouhodobou podporu a za ochotné zastupování na pracovišti v době mé nepřítomnosti. Kolegyni Ireně Novákové vděčím za rozsáhlou rešeršní činnost a obětavou spolupráci při zprostředkování relevantních informačních zdrojů.

Úvod

Celoživotní vzdělávání se postupně stává nedílnou součástí života každého aktivního jedince. Žádá si to doba, ve které žijeme. Všichni se potřebujeme dokázat rychle a efektivně orientovat v současné znalostní společnosti a v jejím rychle se měnícím prostředí. Informační boom, digitální revoluce, moderní informační a komunikační technologie, to všechno významně transformuje způsoby práce a myšlení lidí v mnoha oborech lidské činnosti i v běžném osobním životě. Převzetí odpovědnosti za vlastní vzdělávání (self responsible learning) a odborná příprava v průběhu celého života jsou jednou z nejschůdnějších cest, jak se s podobnými změnami a nárůstem informací vypořádat.

Produktivní život člověka se stále více prodlužuje, životní tempo stoupá a podmínky na trhu práce kladou na většinu z nás čím dál vyšší nároky ohledně znalostních a dovednostních kompetencí. V nenávratnu jsou doby, kdy člověk po celý svůj život vystačil s jedinou původní kvalifikací, kterou získal během školní docházky. Produktivní jedinec je dnes nezřídka nucen během svého pracovního života se i vícekrát rekvalifikovat a ve své stávající profesi si neustále rozvíjet a prohlubovat svou kvalifikaci, aby uspěl jak v nesmlouvavém konkurenčním prostředí trhu a širšího sociálního prostředí, které ho obklopuje, tak i v osobním životě. Proto tolik nabývá na významu proces celoživotního učení. Vzdělávání jedince překračuje hranice formálního vzdělávání ve školní výuce a pokračuje i v dospělosti až do věku seniorského i v jeho průběhu.

Školské instituce na uvedenou situaci reagují a postupně se přizpůsobují sílící potřebě celoživotního vzdělávání, mimo jiné tím, že rozšiřují své vzdělávací programy o distanční a kombinované formy studia, e-learning a zájmové vzdělávání. Nabídku škol dále rozšiřují soukromé subjekty, jedná se především o různé vzdělávací agentury, které zprostředkovávají

další profesní vzdělávání a zajišťují významnou část nabídky rekvalifikačních kurzů.

Přestože se tato nabídka neustále rozšiřuje, zdaleka není schopna uspokojit celospolečenskou poptávku po široce pojatém vzdělávání dospělých. Opomíjeno zůstává například zájmové a volnočasové vzdělávání pro širokou veřejnost, které by zpřístupnilo vzdělávání těm cílovým skupinám, kterým zároveň chybí elementární podmínky k dalšímu profesnímu rozvoji. V této oblasti je spatřována jedinečná příležitost pro knihovny, které k realizaci neformálního vzdělávání veřejnosti disponují odpovídajícími předpoklady – významným potenciálem informací, technickým zázemím i kompetentními personálními kapacitami.

1 Role knihoven v informační společnosti

1.1 Informační společnost

Označení „informační společnost“ vzniklo v sedmdesátých letech jako pojem vize dalšího vývoje průmyslově vyspělých zemí. Začali ho užívat nejen odborníci na komunikační jevy a procesy, ale postupně i široká veřejnost, publicisté a politici na základě neobyčejného rozvoje informačních technologií, jehož důsledkem bylo výrazné zvýšení nabídky informací a zároveň i usnadnění přístupu k nim¹. Život v informační společnosti je založen na informacích a znalostech, jejichž význam neustále roste. Proto bývá informační společnost označována též jako společnost znalostní (knowledge society) nebo učící se (learning society).

Přes veškerou snahu si v současné době již nelze představit zachycení a osvojení všech nových informací. Poznávací schopnosti člověka nejsou neomezené a při informačním zahlcení se člověk vůči informacím stává necitlivým. Nadměrný příjem informací působí zmatek v lidské mysli a ztrátu orientace v prostředí, neboť člověk je schopen na poznatky racionálně transformovat pouze určité množství informací. Rozpor mezi omezenou poznávací kapacitou člověka a nadbytkem informací je označován jako informační problém společnosti, který mj. působí značné problémy i školnímu vzdělávacímu systému. 21. století bude prý dokonce nazýváno věkem zbytečných informací! V této souvislosti se stále potřebnější jeví schopnost orientovat se ve fondech potenciálních informací a umění vybírat si potřebné poznatky². Základním předpokladem úspěšného prosazení se ve znalostní společnosti se stává funkční a informační gramotnost, tj. získání dovednosti najít ideální způsob kde, jak a jakými prostředky relevantní informace a poznatky vyhledat, jak s nimi pracovat, jakým způsobem je vyhodnocovat a posléze využít. Na

¹ CEJPEK, Jiří. Proměny let devadesátých. Praha : SKIP, 2005, s. 61.

² Tamtéž, s. 59 a 62.

prvořadém významu jednoznačně nabývá znalost práce s informacemi a různými informačními zdroji.

Technický pokrok v současnosti dosáhl vysoké kvalitativní úrovně a umožňuje zpracovávat, uchovávat a přenášet informace v jakékoliv podobě prostřednictvím komunikačních systémů a vyspělých informačních technologií. Hovoříme o informatizaci společnosti, jejímž hmotným základem je rozvoj elektroniky, výpočetní techniky, informačních technologií a telekomunikací. Informatizace znásobuje duševní schopnosti člověka, pomáhá řešit omezené množství surovinových, energetických a ekonomických zdrojů tím, že umožňuje šíření informací o relevantních problémech a vytváří příležitosti k jejich řešení. Informatizace hierarchicky navazuje na předchozí proces industrializace a v současné době předurčuje směr dalšího rozvoje společnosti ve významu: informace – znalosti – inovace – produkt – zisk.³

Eugen Garfield⁴ hovoří o informační společnosti jako o „systému, pro nějž je typický fakt, že rychlé a spolehlivé uspokojování potřebnými informacemi je normální stav“. Primárním cílem informační společnosti je zabezpečení univerzálního přístupu lidí k informacím. Konečným cílem je pak zlepšení kvality života, vyšší efektivnost společenských i hospodářských procesů a posílení vzájemné soudržnosti lidí i názorů.

Odborníci a vizionáři upozorňují na dopady, kterým budeme nuceni v informační společnosti čelit. Za pozitivní důsledky je možno v každém případě považovat dostupnost, aktuálnost a úplnost informací, svobodu s jejich nakládáním, zlepšení informovanosti ve všech sférách života nebo elektronizaci podnikání a obchodování. Negativní působení dnes ještě nedovedeme plně odhadnout, ale již tušíme mnohá rizika, která úzce

³ VYMĚTAL, Jan; VÁCHOVÁ, Miriam. *Úvod do studia odborné literatury*. Praha : Nakladatelství Orac, 2000, s. 10.

⁴ Tamtéž, s. 11.

souvisejí s procesem globalizace a globálními problémy. Nadbytek informací přináší ztrátu orientace v informačním prostředí a s ní spojené propastné rozdělení společnosti na jedince informačně gramotné a negramotné. Důsledkem častého využívání informačních a komunikačních technologií se povážlivě snižuje potřeba přímých sociálních vazeb. Nahrazuje je komunikace nepřímá, zprostředkovaná, která může snadno vést ke společenské izolaci jednotlivců a vytvoření závislosti na virtuální realitě. Prostřednictvím četných databází, které jsou ve společnostech masově produkovány, lze pomocí moderních technologií a dokonalých komunikačních cest o každém jedinci vyhledat mnohé záznamy s citlivými a osobními údaji. Dochází k postupné ztrátě soukromí a hrozí nebezpečí zneužití těchto informací, přestože jsou právně chráněny i technicky zabezpečeny. Vyrůstá počítačová kriminalita a objevují se další formy neetického chování, ke kterým přispívá zdánlivě anonymní prostředí počítačových sítí s neomezeným přístupem k nim.

Informace i technický rozvoj lze pochopitelně využít ve prospěch člověka, stejně jako je možné jich zneužít a obrátit je proti člověku. Informační společnost se bude muset s těmito problémy vyrovnávat a čelit mnohým úskalím, které s sebou technologický pokrok a lidstvo samo přinese. Jednou z cest za dokonalejší společností a za lepším člověkem je změna způsobu myšlení lidí a nezbytný přechod ke strategii trvale udržitelného života, jak ji výstižně popisuje profesor Cejpek: „Základem strategie trvale udržitelného života je etika založená na vzájemné úctě a toleranci mezi lidmi a člověka k Zemi“⁵. Dále uvádí, že „jde o změnu hodnotového žebříčku od bezvýchodné choroby spotřebitelství k důstojnému a kvalitnímu duchovnímu životu se zdravou mírou redukce hmotných potřeb“⁶.

⁵ CEJPEK, Jiří. *Informace, komunikace a myšlení : úvod do informační vědy*. Praha : Karolinum, 1998, s. 91.

⁶ Tamtéž, s. 92.

K postupným změnám v myšlení lidí a k jejich snazší orientaci ve složitém mnohohrstevném světě mohou velkým dílem přispět právě knihovny zprostředkováním historicky vzniklé kultury společnosti a osvětově vzdělávacím působením na široké vrstvy populace.

1.2 Knihovny v informační společnosti

V informační společnosti se vědomosti stávají životně důležitou potřebou a informace primární užitnou hodnotou. Důsledkem změněné úlohy základních ekonomických faktorů ve prospěch prioritního postavení znalostí, zákonitě dochází k výraznému posunu v postoji k informacím a k jejich využitelnosti. Stejně nevyhnutelné se jeví přidělení nového společenského významu a věnování pozornosti těm organizacím, které se informacemi profesionálně zabývají a systematicky s nimi pracují.

Základními institucionálními prvky, které saturují celospolečenské informační potřeby, jsou kromě škol také knihovny a další informační a vzdělávací instituce. Zejména veřejné knihovny se vlivem rozvíjející se informatizace společnosti více než kdy jindy posouvají do středu pozornosti širokých vrstev obyvatelstva, místních samospráv i pravomocných vládních orgánů. Zásadní význam knihovní infrastruktury pro rozvoj soudobé informační společnosti začíná být v obecném povědomí veřejnosti i kompetentních orgánů postupně objevován a stále častěji potvrzován. Knihovny se stávají důležitým prostředkem k rozvoji demokratické společnosti, neboť umožňují přístup k bohatému kulturnímu dědictví a zaručují každému, kdo projeví zájem, rovný přístup k informacím, poznatkům a ke kultuře.

Ve druhé polovině 20. století došlo vlivem zdokonalujících se informačních technologií a vzniku elektronických informačních zdrojů k rozšíření katastrofických vizí ohledně budoucnosti knihoven. Mnozí odborníci se domnívali, že elektronické zdroje zcela vytlačí tradiční tištěné dokumenty,

což předznamená brzký zánik kamenných knihoven a podobně zaměřených institucí. Negativní prognózy se naštěstí nepotvrdily. Naopak se prokázalo, že papírová kniha je i nadále životaschopná a má před sebou slibnou budoucnost. Společenský, kulturní i technický vývoj navzdory pesimistickým vizím potvrdil, že tradiční média mohou žít v užitečné symbióze s novými informačními zdroji a vzájemně se doplňovat, nikoliv vylučovat. Moderní komunikační technologie a informační boom nejen že nepřivodily zánik kamenných knihoven, ale naopak užitečnost knihoven pro soudobou společnost ještě zdůraznily, a to zejména v rovině pořádání informací a v rozvoji jejich vzdělávacích funkcí.

Otázky týkající se knihoven a jejich proměn ve znalostní společnosti jsou dlouhodobě diskutovány na různých typech odborných setkání a pojednány v mnoha dokumentech vztahujících se ke kultuře, výchově a vzdělávání. Posláním knihoven v soudobé společnosti se systematicky zabývají zejména mezinárodní knihovnické organizace. Výsledky jejich dlouholeté analytické, metodické a koncepční činnosti jsou průběžně zveřejňovány v řadě mezinárodně uznávaných dokumentech a formou doporučení, standardů, koncepcí či směrnic jsou následně předkládány odborné knihovnické veřejnosti k naplňování vytýčených teoretických principů v konkrétní knihovnické praxi.

Základními dokumenty platnými pro odbornou knihovnickou veřejnost v ČR jsou nový knihovní zákon⁷ z roku 2001, směrnice IFLA/UNESCO pro rozvoj veřejných knihoven⁸ z roku 2001 a manifest IFLA/UNESCO z roku 1995⁹.

⁷ Zákon č. 257/2001 Sb., o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon).

⁸ *The Public Library Service : IFLA/UNESCO Guidelines for Development*. München : K.G.Saur, 2001. V českém překladu byla publikace vydána jako *Služby veřejných knihoven : směrnice IFLA/UNESCO pro rozvoj*. Praha : SKIP, 2002. 127 s.

⁹ *The IFLA/UNESCO Public Library Manifesto*. Haag : IFLA, 1995. Dostupné v různých jazycích na <http://www.ifla.org/VII/s8/unesco.manif.htm>. Česká verze uveřejněná jako příloha Manifestu IFLA/UNESCO o veřejných knihovnách. In *Služby veřejných knihoven : směrnice IFLA/UNESCO pro rozvoj*. Praha : SKIP, 2002, s. 79-81.

V knihovním zákoně se v § 2 odstavci a) pod knihovnou rozumí zařízení, v němž jsou způsobem zaručujícím rovný přístup všem bez rozdílu poskytovány veřejné knihovnické a informační služby vymezené tímto zákonem, a které je zapsáno v evidenci knihoven.

Směrnice IFLA¹⁰/UNESCO¹¹ považují veřejné knihovny za celosvětový jev, který se vyskytuje v různých společnostech, v různých kulturách a na různém vývojovém stupni. Přes mnohé rozdíly však mají společné rysy, které lze definovat takto: Veřejná knihovna zajišťuje přístup k vědění, informacím a uměleckým dílům prostřednictvím různých zdrojů a služeb. Je přístupná všem členům společnosti stejně, bez ohledu na rasu, národnost, věk, pohlaví, náboženství, jazyk, invaliditu, ekonomické postavení, zaměstnání a dosažený stupeň vzdělání.

Manifest IFLA/UNESCO pohlíží na veřejnou knihovnu jako na místní bránu do světa vědomostí a považuje ji za základní předpoklad celoživotního vzdělávání. Veřejnou knihovnu definuje jako místní informační středisko, zabývající se zpřístupňováním všech druhů vědomostí a informací svým uživatelům.

Fenomén knihoven a informačních institucí je řešen rovněž na nejvyšší politické úrovni. Například Evropský parlament se významem knihoven intenzivně zabývá od devadesátých let. Roku 1998 jednohlasně přijal zprávu Mirji Rynänen o úloze knihoven v moderní společnosti¹². Materiál informuje státy Evropské unie o nezbytnosti širší podpory knihoven jako

¹⁰ IFLA – International Federation of Library Associations and Institutions (Mezinárodní federace knihovnických asociací a institucí), viz <http://www.ifla.org>.

¹¹ UNESCO – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation (Organizace spojených národů pro výchovu, vědu a kulturu), viz <http://portal.unesco.org>.

¹² RYNNÄNEN, Mirja. *On the Green Paper on the role of libraries in the modern world* [online]. Committee on Culture, Youth, Education and the Media – European Parliament, 1998. Dostupný z WWW:<
<http://www.europarl.eu.int/omk/sipade3?PROG=REPORT&L=EN&PUBREF=-//EP//TEXT+REPORT+A4-1998-0248+0+DOC+SGML+V0//EN&LEVEL=3>>.

jednoho z nejdůležitějších systémů zpřístupňování vědomostí. Jeho cílem bylo vyvolat debatu o roli knihoven v informační společnosti a připravit taková rozhodnutí, která budou mít významný vliv na budoucnost knihoven. Ve zprávě, jejíž český překlad je uveřejněn na webových stránkách Národní knihovny ČR¹³, se uvádí: „Jedinečnou funkcí knihoven je shromažďovat, pořádat, nabízet k využití a uchovávat veřejně přístupné dokumenty bez ohledu na formu (tištěný materiál, kazeta, CD-ROM, síť) takovým způsobem, který, bude-li to třeba, umožní jejich vyhledání a předání uživateli. Žádná jiná instituce neprovádí tuto dlouhodobou systematickou práci“. Zpráva dále pokračuje: „Knihovny jsou místy, kde dochází k soustředění mnoha procesů a jevů vztahujících se k informační společnosti, ačkoliv jsou v současné době stále podceňovány. Podstatný vliv knihoven se pocituje daleko šířeji, než by se předpokládalo podle jejich finančního zajištění“. Pregnantní formulace objektivně vypovídají o vysokých nárocích, které jsou na činnost knihoven v informační společnosti kladeny. Za velice pozitivní lze považovat, že rezoluce podtrhuje důležité funkce knihoven a zároveň se nezdráhá otevřeně poukázat na neodpovídající podmínky bránící požadovanému rozvoji, například na dosavadní nedostatečnou podporu knihoven kompetentními orgány, na jejich neadekvátní finanční zabezpečení a nízkou společenskou prestiž. Evropská komise na základě výše uvedené zprávy zahájila přípravy na tvorbě dalších dokumentů, které poskytnou ucelenější závěry a povedou k dalšímu kolu diskusí včetně příslušných rozhodnutí.

1.3 Princip rovného přístupu k informacím

Ve všech oficiálních dokumentech pojednávajících o veřejných knihovnách je primárně zdůrazňován svobodný a rovný přístup k informacím jako jedna z podmínek demokratického principu společnosti.

¹³ RYYNÄNEN, Mirja *Zpráva o Zelené knize o roli knihoven v moderním světě* [online]. Z angličtiny přeložil M. Ressler. Praha : Národní knihovna ČR, 2000 [cit. 2005-12-30]. Dostupný z WWW: <http://knihovnam.nkp.cz/sekce.php3?page=03_Leg/rezoluce_oroli.htm>.

Manifest IFLA/UNESCO o veřejných knihovnách¹⁴ se k právu člověka na informace vyjadřuje následující formulací: „Základními hodnotami lidstva jsou svoboda, prosperita a rozvoj společnosti i jednotlivců. Těchto hodnot mohou dosáhnout pouze dobře informovaní občané schopní vykonávat svá demokratická práva a aktivně se podílet na životě společnosti. Podmínkou jejich konstruktivní účasti a rozvoje demokracie je nejen přiměřené vzdělání, ale také svobodný a ničím neomezený přístup k vědomostem, myšlenkám, kultuře a informacím“.

Rovný přístup občanů k informacím proklamují i směrnice IFLA¹⁵, zaměřující se konkrétně na činnost veřejných knihoven na prahu 21. století. Uvádějí, že „základním lidským právem je mít přístup k informacím a rozumět jim“. Na jiném místě praví: „Základní podmínkou veřejné knihovny je, aby její služby byly dostupné všem a nikoliv jen jedné společenské skupině s vyloučením ostatních“.

Podobně i Glasgowská deklarace¹⁶ z roku 2002 u příležitosti 75. výročí založení Mezinárodní federace knihovnických asociací a institucí IFLA vyhláší přístup k informacím a jejich šíření bez omezení za základní právo lidských bytostí a v souladu s Všeobecnou deklarací lidských práv Spojených národů hájí právo na intelektuální svobodu. Veřejné knihovny otevírají cestu ke znalostem a stávají se základnou pro nezávislé rozhodování, rozvoj osobnosti a celoživotní vzdělání jednotlivců i skupin.

Zabezpečení rovného přístupu občanů je v duchu mezinárodních dokumentů zakotveno i ve vnitrostátním materiálu vydaném Národní

¹⁴ Manifest IFLA/UNESCO o veřejných knihovnách. In *Služby veřejných knihoven : směrnice IFLA/UNESCO pro rozvoj*. Praha : SKIP, 2002, s. 79-81.

¹⁵ *Služby veřejných knihoven : směrnice IFLA/UNESCO pro rozvoj*. Praha : SKIP, 2002. 127 s.

¹⁶ Glasgowská deklarace o knihovnách, informačních službách a intelektuální svobodě. *Čtenář*. 2003, roč. 55, č. 7-8, s. 224. Nezkrácený text dostupný z <http://www.ifla.org/faife/policy/iflastat/gldeclar-e.html>.

knihovnou ČR – v Konceptu rozvoje knihoven v ČR na léta 2004-2010¹⁷: „Knihovny jsou významným nástrojem praktického uskutečňování základního lidského práva na rovný přístup k informacím (všem bez rozdílu – bohatým a chudým, ženám i mužům, obyvatelům měst a venkova, handicapovaným a zdravým, menšinám i většinové společnosti), na jejich svobodnou výměnu, na získávání znalostí a svobodné utváření názorů. Slouží jako prostředek naplňování ústavně zakotveného práva na informace a jsou tedy jedním z pilířů demokracie.“

Všeobecná dostupnost informací a přístup pro všechny je základní podmínkou fungování každé veřejné knihovny. Tento demokratický princip je důrazně vymezen i v knihovním zákoně 257/2001 Sb., a to na několika místech. V § 5, odstavci 6 je výslovně uvedeno, že provozovatel knihovny je povinen zajistit rovný přístup všem k veřejným knihovnickým a informačním službám a dalším službám poskytovaným knihovnou. Taktéž § 6, odstavec 2 podmiňuje přijetí návrhu na zápis do evidence knihoven ministerstvem kultury právě poskytováním veřejných knihovnických a informačních služeb způsobem zaručujícím rovný přístup.

1.4 Trendy rozvoje knihoven

Veřejné knihovny vlivem společenských změn radikálně mění svou tvář i roli. Z tradičních institucí zaměřených převážně na knihovní výpůjční služby se současné knihovny vyvíjejí v moderní multifunkční střediska, která pod jednou střechou soustřeďují bohatý komplex informačních, knihovnických, vzdělávacích, kulturních, občanských a dalších služeb pro širokou veřejnost, čímž se stávají významným institucionálním prvkem společenského života svého regionu. Profesor Cejpek připomíná čtyři základní faktory, které podmiňují úspěšné společenské působení veřejně

¹⁷ *Koncepce rozvoje knihoven v České republice na léta 2004 – 2010*. Praha : MK ČR, 2004. 50 s.

přístupných knihoven¹⁸. První podmínkou je, aby se knihovna stala skutečnou demokratickou veřejnoprávní institucí. Druhým předpokladem je její schopnost účelně využívat všech prostředků informačních technologií a zároveň neopustit ani tradiční média zaznamenaného poznání. Třetím faktorem je vytvoření účelově a esteticky přitažlivého prostředí jak pro studium uživatelů, tak pro jejich tvůrčí setkávání. Čtvrtou podmínkou úspěšného rozvoje knihoven je odpovídající kvalifikace a vysoké odborné vzdělání pracovníků knihoven, kteří zodpovídají za kvalitu poskytovaných služeb. Je třeba, aby na klíčových místech pracovali odborně kvalifikovaní knihovníci s odpovídajícím finančním ohodnocením, jak je tomu ve vyspělých zemích Evropské unie. Veřejně přístupná knihovna by obecně měla usilovat o kvalitativně vyšší úroveň, než se stát pouhou zprostředkovatelkou vědeckých, odborných a uměleckých děl, než působit jako pouhý zdroj informací. Bude-li chtít knihovna v budoucnu obstát, musí se stát jedním z duchovních center a vzdělávacích středisek regionu¹⁹.

Ke změně filozofie tradičních veřejných knihoven v současné Evropě nabádá i holandský spisovatel Michael Zeeman²⁰. Svůj názor opírá o dva společenské fenomény. Prvním je zásadní transformace informací, které se kvůli kvantitě a neomezené dostupnosti staly vlastně nedostupné. Má na mysli nejen informace elektronické, ale i ty tištěné. Za druhé, změnil se charakter uživatelské skupiny veřejných knihoven, která se vlivem ztráty národní jednotlosti stává v mnohem větší míře heterogenní a multikulturní než kdy doposud. „Knihovna není jen obchodní dům s informacemi, má také společenskou funkci... Současná veřejná knihovna už nemůže být místem věnovaným výlučně tradičním nosičům informací a jejich moderním obdobám. Musí otevřít dveře různým kulturním aktivitám“²¹. Změna charakteru informací a jejich výběru, změna požadavků i profilu uživatele

¹⁸ CEJPEK, Jiří. Proměny let devadesátých. Praha : SKIP, 2005, s. 67.

¹⁹ Tamtéž, s. 69-70.

²⁰ ZEEMAN, Michael. Jak si v Evropě představujeme knihovny. In *Čtenář*. 2004. Roč. 56, č. 7/8, s. 218-221.

²¹ Tamtéž, s. 218-221.

podmiňuje determinaci podoby současné veřejné knihovny i jako informační instituce. Zeeman vyzývá: "Potřebujeme knihovnu jako editora", tj. někoho, kdo nejen vybírá a uspořádává informace, ale také informace předkládá. Společnost si žádá instituci, která se bude zabývat nejen obsahem informace, ale také okolnostmi její potřebnosti. Tato idea nezávisle koresponduje s myšlenkou profesora Cejпка o základní zprostředkovatelské funkci knihoven, jejíž význam v současnosti stále vzrůstá²².

Posláním veřejných knihoven v moderní společnosti je poměrně široké. Primárním cílem je umožnit rovný přístup k informacím obsahujícím jak historické poznatky, tak nejnovější informace ze všech oblastí lidského konání bez rozdílu všem, a to prostřednictvím sofistikovaných technologií, moderních i tradičních informačních a knihovnických služeb za přívětivé asistence kvalifikovaného personálu. Informační funkci knihoven nelze zužovat na systematické získávání, zpracování, pořádání uchovávání a zpřístupňování širokého spektra dokumentů a informačních pramenů, jak je známe doposud. Současná společenská potřeba si žádá od knihoven a jejich pracovníků přičlenit novou přidanou hodnotu či další nadstavbu spočívající v podobě aktivního rozšiřování uživatelské základny i typologie informačních zdrojů, v zavádění inovativních forem informační činnosti a pořádání informačních zdrojů takovým způsobem, aby vyhledané informace byly takřikajíc ušity na míru konkrétnímu uživateli a jeho profilovanému informačnímu požadavku. Přes veškerou podporu konečných uživatelů v procesu přímého vyhledávání informací prostřednictvím zdokonalujících se softwarových produktů a jejich vlídného uživatelského rozhraní se dovednosti neškolené veřejnosti při vyhledávání relevantních informací tradičního i elektronického charakteru zdaleka nemohou vyrovnat schopnostem a možnostem profesionálních knihovníků a informačních pracovníků. Význam knihovníků v roli řešerů,

²² CEJPEK, Jiří. Proměny let devadesátých. Praha : SKIP, 2005, s. 65.

informačních konzultantů či školitelů je pro potřeby uživatelské veřejnosti zcela nezastupitelný.

Vedle funkce moderního informačního střediska je neméně důležitým cílem knihoven, zejména v soudobé pragmaticky a poněkud konzumně orientované společnosti, rozvíjet potřebné společenské funkce takovým směrem, aby se knihovna stala vyhledávaným občanským, duchovním, multikulturním, vzdělávacím i zábavním centrem daného regionu, místem přátelského i pracovního setkávání jednotlivců, skupin i organizací, zázemím pro relaxaci i vědecký diskurs, střediskem poskytující bezbariérové prostředí rozmanitým komunitám obyvatelstva. Knihovna, která citlivě vnímá potřeby svého regionu, řídí se jimi a ve své činnosti předjímá budoucí společenský vývoj, se stává nepostradatelným a ceněným sociálním prvkem, přispívajícím ke zlepšování kvality života místního společenství a k upevňování jeho soudržnosti v duchu nově budovaných komunitních tradic veřejných knihoven.

2 Celoživotní vzdělávání

2.1 *Východiska celoživotního vzdělávání*

Současná doba je charakteristická rychlými společensko-ekonomickými změnami, růstem pracovních nároků a silícími požadavky na nové znalosti, dovednosti a rychlou orientaci v měnícím se prostředí. Staví nás to do situace vyžadující odlišný způsob myšlení, dynamičtější styl práce a jiné postupy při nakládání s informacemi, než na jaké jsme byli doposud zvyklí. Úspěšné uplatnění se na trhu práce klade vysoké a stále rostoucí kvalifikační nároky nejen na mládež, připravující se na výkon budoucího povolání, ale také na občany v produktivním a postproduktivním věku. Zdaleka již nevystačíme se znalostmi a dovednostmi, které jsme získali před lety během školní docházky a přípravy na zaměstnání. Vypracovat se k určitému společenskému statutu, zvládnout orientaci v nových podmínkách a tak říkajíc „držet krok s dobou“ je nemyslitelné bez soustavného rozvoje osobnosti, trvalého vzdělávání a učení.

Vzdělávání je považováno za proces, v němž si člověk v rámci vyučování osvojuje sumu poznatků a činností, kterou následně vnitřním zpracováním – učením – přetváří ve vědomosti, dovednosti a návyky. Vzdělávání se uskutečňuje mezi dvěma prvky: mezi vzdělavatelem (učitelem, lektorem) a vzdělávaným (žákem, účastníkem). Z pohledu vzdělavatele jde o vyučování, z pohledu vzdělávaného jde o učení²³. Současné pedagogické vědy hovoří v této souvislosti o *edukačním procesu*, který lze nejstručněji charakterizovat jako činnost, v níž nějaký subjekt instruuje (vyučuje) a nějaký subjekt se učí. V edukačním procesu je vždy obsaženo učení²⁴.

²³ MUŽÍK, Jaroslav. *Androdidaktika*. Praha : ASPI, 2004, s. 13.

²⁴ PRŮCHA, Jan. *Moderní pedagogika*. Praha : Portál, 2002, s. 75-76.

Učení je jeden z klíčových psychologických i pedagogických pojmů, pro nějž neexistuje jednotně přijímaná definice. Desítky teorií učení vytvářejí své výklady. Představuje aktivní činnost žáka (účastníka) spočívající v kvantitativním a kvalitativním nárůstu získaných poznatků, ale také v osvojování a případné změně hodnot, postojů, zájmů a dalších prvků směřujících k rozvoji člověka. Biologickým základem učení je neustálé přizpůsobování se organismu životnímu prostředí pro zachování své existence²⁵. Učení lze rovněž pojímat jako získávání zkušeností, utváření a pozměňování jedince v průběhu jeho života. Naučené je opakem vrozeného²⁶. Úloha lidského učení spočívá v získávání předpokladů pro aktivní vyrovnávání se s přírodním a společenským životním prostředím²⁷.

Učení je klasifikováno dle řady hledisek. Podle podílu vědomého záměru (míry intencionality) je odborníky členěno na tři typy²⁸. K *bezděčnému (spontánnímu) učení* dochází při náhodném osvojování poznatků a zkušeností, aniž bychom si proces učení uvědomovali, tj. například při četbě novin nebo při sledování televizního pořadu. *Intencionální (záměrné) učení* vychází již z vědomé autoregulace učení, například při montáži židle se řídíme návodem od výrobce. Třetím, nejvyšším typem je pak *řízené učení*, které je organizováno a vedeno vnějším prvkem. Jedná se o typický edukační proces probíhající například ve vzdělávacích institucích. Vzdělávací proces v institucích obsahuje vždy i kurikulární/didaktickou²⁹ stránku.

V odborném tisku se vedle pojmu vzdělávání stále častěji setkáváme i s termínem *edukace*. Mnozí odborníci jím operativně nahrazují historicky přežitý dvouslovný pojem „výchova a vzdělávání“. Jiní autoři ho pojímají

²⁵ MUŽÍK, Jaroslav. *Androdidaktika*. Praha : ASPI, 2004, s. 14.

²⁶ PRŮCHA, Jan; WALTEROVÁ, Eliška; MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. Praha : Portál, 2001, s. 259.

²⁷ PRŮCHA, Jan. *Moderní pedagogika*. Praha : Portál, 2002, s. 76.

²⁸ Tamtéž, s. 78.

²⁹ Kurikulum – vzdělávací program, učební plán; didaktika – teorie vyučování.

jako ekvivalent anglického education, tj. používají ho coby synonymum k pojmu „vzdělávání“, čímž z obsahu pojmu oblast výchovy zcela vydělují³⁰. V obecné pedagogice a didaktice je edukace úzce vztahována k prostředí školy v souvislosti s procesy řízeného učení. Filozofie výchovy naopak pojímá edukaci mnohem šířeji. Považuje ji za celkové a celoživotní rozvíjení osobnosti člověka působením jak formálních (školských) výchovných institucí, tak i institucí neformálních³¹. V této práci jsou pojmy vzdělávání a edukace používány naposledy zmiňovaným způsobem, tedy jako synonyma a v duchu výkladu filozofie výchovy.

Vzdělávání patří mezi nejvýznamnější aktivity v životě člověka a nelze ho omezovat pouze na určité životní období. Adjektivum „celoživotní“ doslova znamená, že vzdělávání skutečně probíhá po celý život člověka a prostupuje všemi jeho etapami. Od dřívějšího pojetí vzdělávání jako časově a obsahově ohraničeného procesu, realizovaného výhradně v dětství a mládí, se postupně přechází ke koncepci nepřetržitého procesu, který člověku umožňuje zásadně měnit své vzdělání v průběhu celého života podle zcela konkrétních a aktuálních potřeb a zájmů. Náhled na vzdělávání jako na přípravu pro život je nahrazován pojetím vzdělávání jako průvodního jevu života³².

2.2 Podstata a význam celoživotního vzdělávání

Celoživotní vzdělávání (lifelong education) neboli permanentní, trvalé, kontinuální vzdělávání vychází z obecně uznávané koncepce, že lidé by se měli učit v průběhu celého života. Řešením přitom není prodlužovat povinnou školní docházku nebo jen mechanicky rozšiřovat stávající vzdělávací systémy. Jde o zásadně nový pohled na roli vzdělávání pro

³⁰ PRŮCHA, Jan. *Moderní pedagogika*. Praha : Portál, 2002, s. 66.

³¹ PRŮCHA, Jan; WALTEROVÁ, Eliška; MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. Praha : Portál, 2001, s. 53.

³² BOČKOVÁ, Věra. *Celoživotní vzdělávání – výzva nebo povinnost?* Olomouc : Univerzita Palackého, 2000, s. 9.

jednotlivce a veškeré lidstvo. Ekonomické a jiné důvody vedou k tomu, aby se vzdělávání stávalo dostupným pro všechny občany, v kterémkoli věku, v souladu s jejich potřebami a zájmy. Předpokládá se, že idea celoživotního vzdělávání se bude uskutečňovat v dlouhodobé perspektivě, ve směru k učící se společnosti³³.

Celoživotní vzdělávání umožňuje člověku, aby v kterémkoliv okamžiku své životní etapy vstoupil do vzdělávacího procesu a odstranil pociťované mezery ve svém vzdělání. Je založeno na potřebě permanentní kultivace člověka a jeho rozvoje; podílí se na socializaci člověka a je hlavním nástrojem vpravování se do kultury příslušné společnosti. Svou podstatou je celoživotní vzdělávání demokratické, neboť s přihlédnutím k individuálním předpokladům a možnostem umožňuje jednotlivci v kterémkoliv období jeho života přístup ke vzdělání. Specifickým rysem celoživotního vzdělávání je jeho dynamičnost, která se projevuje v neustálém přizpůsobování se nově vznikajícím potřebám. Celoživotní vzdělávání je významným prostředkem jak společenského pokroku, tak rozvoje životních kvalit jednotlivce³⁴.

V systému vzdělávání se prosazuje respektování vývojových fází jedince, kterými jedinec prochází od dětství až do etapy pozdního, postproduktivního věku. Celoživotní vzdělávání jako formativní proces probíhá v tomto kontextu ve třech základních fázích³⁵:

1. První etapou je *předškolní výchova* realizovaná především v rodině a v předškolních zařízeních (jesle, mateřská škola). Jejím cílem je rozvíjet osobnost dítěte, smyslové vnímání, utvářet vztahy s vrstevníky a připravit dítě na vstup do základní školy.

³³ PRŮCHA, Jan; WALTEROVÁ, Eliška; MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. Praha : Portál, 2001, s. 28.

³⁴ BOČKOVÁ, Věra. *Celoživotní vzdělávání – výzva nebo povinnost?* Olomouc : Univerzita Palackého, 2000, s. 11.

³⁵ Tamtéž, s. 9-11.

2. Druhou etapu představuje *školní vzdělávání*. Zahrnuje *základní (primární) vzdělávání*, které je povinné. Poskytuje všeobecné vzdělání a vytváří základ pro další vzdělávání. V souvislosti s koncepcí celoživotního vzdělávání má dále rozvíjet touhu po poznání a potřebu dále se rozvíjet. Základní vzdělávání má tedy motivovat člověka k tomu, aby pokračoval v učení i po ukončení školy. Po dokončení základního vzdělávání se uskutečňuje *příprava na povolání*, která v sobě zahrnuje střední (sekundární) a vysokoškolské (terciární) vzdělávání. Jejich cílem je rozvoj připravenosti pro uplatnění se na pracovišti. Poskytuje jak všeobecně vzdělávací poznatky na vyšší úrovni, tak i specifické vědomosti a dovednosti.
3. Třetí etapou je *vzdělávání dospělých*. Nastupuje po ukončení systematického školního vzdělávání a zpravidla je spojováno s nástupem do prvního zaměstnání. Zahrnuje v sobě komplex institucionálně organizovaných i individuálních vzdělávacích aktivit, které doplňují, prohlubují nebo i nahrazují dříve získané vzdělání a záměrně rozvíjejí osobnostní, vědomostní a dovednostní kvality člověka pro plnohodnotnou práci i osobní život.

Proces celoživotní vzdělávání v sobě dále propojuje³⁶:

- A. *Formální vzdělávání* (formal education) je realizováno v rámci školské soustavy. V odborné literatuře je také používán synonymní pojem *školní vzdělávání* nebo *formalizované vzdělávání*. Obsahuje na sebe navazující vzdělávací stupně, které jsou určeny buď celé populaci, například základní povinné vzdělávání, nebo určitým skupinám populace, například středoškolské a vysokoškolské vzdělávání. Funkce, cíl, obsah, prostředky a způsoby hodnocení tohoto typu vzdělávání jsou definovány a legislativně vymezeny. Výsledkem

³⁶ BOČKOVÁ, Věra. *Vzdělávání – průvodní jev života*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2002, s. 13-14.

formálního vzdělávání je určitý stupeň vzdělání, jehož absolvování je potvrzeno certifikátem, například výučním listem, maturitním vysvědčením, vysokoškolským diplomem.

B. *Neformální vzdělávání* (nonformal education) je organizované a systematické vzdělávání, které se uskutečňuje v institucích mimo formální vzdělávací systém. Je zaměřeno na určité skupiny populace a realizuje se například v zaměstnaneckých organizacích nebo osvětových institucích.

C. *Informální vzdělávání* (informal education) je zcela mimoinstitucionální a zahrnuje proces získávání vědomostí, osvojování dovedností a postojů z každodenních zkušeností, ze sociálního prostředí, z kontaktů s jinými lidmi. Probíhá v rodině, na pracovišti, ve volném čase, při poslechu rozhlasu apod. Jeho specifickým rysem je neorganizovanost, nesystematičnost

2.3 Celoživotní vzdělávání a celoživotní učení

Myšlenka celoživotního vzdělávání není nová. Lze ji vystopovat již u Jana Ámose Komenského, který prosazoval rozvoj celé osobnosti člověka. Měl na mysli jak rozumovou výchovu člověka, tak i formování jeho charakteru a kultury jednání. Každý člověk by měl být zdokonalován i přiměřeně vzdělán. Významným odkazem učitele národů je i určení zaměření vzdělávání pro jednotlivé věkové stupně.

Soudobý požadavek celoživotního vzdělávání je postupně prosazován od 2. poloviny 20. století. Objevuje se v materiálech mezinárodních organizací a nadnárodních seskupení jako jsou například UNESCO, OECD, Rada Evropy a Evropská unie. V průběhu posledních desítek let se však cíle vzdělávání výrazně transformují v důsledku společenských a ekonomických změn: globalizace, demografický vývoj, rozvoj informačních

a komunikačních technologií, mobilita profesí, nároky na kvalifikaci a dovednosti, růst nezaměstnanosti či poznatková exploze. Systémy vzdělávání a odborné přípravy formují obecné společenské a hospodářské změny a zároveň na ně reagují.

Od 60. let 20. století byla například prosazována strategie *periodického* neboli *cyklického* vzdělávání, která předpokládala úzké propojení se školskými institucemi a rozložení vzdělávání do období života jednotlivce periodickým způsobem tak, že se prostřídá s pracovním zapojením, volným časem, důchodem a dalšími činnostmi.³⁷

V současné době se periodické pojetí definitivně opouští a na významu nabývá *permanentní* celoživotní vzdělávání, které je integrováno přímo do pracovního procesu, zájmových i dalších aktivit a není již chápáno odděleně³⁸. Pro celoživotní vzdělávání v dnešním pojetí klesá význam školských institucí a na důležitosti nabývá neformální učení realizované mimo vzdělávací soustavu – profesní, zájmové, občanské vzdělávání a řízené samostudium. Další významný rozdíl spočívá v úloze státu, na kterém v procesu cyklického vzdělávání spočívala odpovědnost při organizování, řízení a financování systému. V posledních letech se částečně ustupuje od této zásady, normou se stává partnerství a sdílená odpovědnost.

Na sklonku 20. století se vedle koncepce celoživotního vzdělávání začíná výrazně prosazovat koncepce *celoživotního učení*, ve které je zřetelně vymezován rozdíl mezi vzděláváním a učením, přičemž pojem vzdělávání je postupně vytlačován pojmem učení. Tato skutečnost souvisí se stále výraznější orientací na účastníka vzdělávacího procesu a s akcentem na

³⁷ *Celoživotní učení pro všechny : zasedání Výboru pro vzdělávání OECD na úrovni ministrů ve dnech 16. – 17. ledna 1996.* Praha : Učitelské noviny – Gnosis, 1997, s. 97.

³⁸ BOČKOVÁ, Věra. *Vzdělávání – průvodní jev života.* Olomouc : Univerzita Palackého, 2002, s. 25.

proces učení, který je považován za činnost jedince, zatímco vzdělávání je spjato s určitou institucí.

Celoživotní učení je dnes chápáno jako „rozvoj lidského potenciálu opírající se o soustavné podpůrné procesy, které stimulují jednotlivce a umožňují jim získávat veškeré znalosti, dovednosti, hodnoty a porozumění, které budou potřebovat, v průběhu celého života a aplikovat je se sebedůvěrou, tvořivostí a uspokojením ve všech rolích, okolnostech a prostředích“³⁹.

OECD připomíná naléhavou potřebu celoživotního učení na počátku 21. století⁴⁰. Přes pokračující růst produktivity a postupné zvyšování celkové životní úrovně je i nadále značně rozšířena nezaměstnanost, chudoba, vydělování ze společnosti a v případě mnoha lidí nejsou uspokojovány jejich aspirace ani potřeby. Konstituuje se učící ekonomika s vysokou úrovní kvalifikačních předpokladů, přičemž mezi těmi, kteří jsou do společenského rámce začlenění, a těmi, kteří jsou vyčleňováni, existují ostré rozdíly. Proto je důrazně specifikován zejména požadavek *celoživotního učení pro všechny* jako předpoklad budování inkluzivní společnosti, tj. společnosti, která nikoho nevylučuje. Ústřední myšlenkou celoživotního učení pro všechny je, že každý je schopen učit se, avšak je nutné, aby k tomu všichni získali motivaci a aby v tomto smyslu byli po celý život aktivně stimulováni.

Celoživotní učení by mělo být zaměřeno na podporu osobního rozvoje (včetně využívání mimopracovního času a důchodového období), na posilování demokratických hodnot, kultivaci života komunit, udržování sociální soudržnosti, prosazování inovací, produktivity a hospodářského

³⁹ BOČKOVÁ, Věra. *Vzdělávání – průvodní jev života*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2002, s. 26.

⁴⁰ *Celoživotní učení pro všechny : zasedání Výboru pro vzdělávání OECD na úrovni ministrů ve dnech 16. – 17. ledna 1996*. Praha : Učitelské noviny – Gnosis, 1997, s. 19, 23, 33, 78, 95.

růstu. Celoživotní učení je pojímáno široce, neboť učení se vyskytuje jak v prostředí institucí vzdělávání a odborné přípravy, tak v neformálním prostředí – tedy doma, v práci nebo v širší komunitě. Jedním z hlavních atributů moderní společnosti by měly být celoživotně otevřené možnosti učení, jejichž dostupnost bude zajištěna na co nejširším základě. OECD dále zdůrazňuje, že celoživotní učení je naléhavým úkolem nejen pro ministerstva školství jednotlivých zemí, ale prolíná se i do dalších resortů, proto jeho implementace pro všechny vyžaduje zapojení velkého množství sociálních partnerů a státních orgánů všech stupňů.

V roce 2001 se uskutečnil lisabonský summit, který podpořil rozvoj lidských zdrojů s cílem dosáhnout v evropském prostoru vyšší úrovně a kvality zaměstnanosti. S tím souvisí požadavek vytvořit takovou nabídku vzdělávacích příležitostí, která by různým cílovým skupinám (mládeži a dospělým) umožnila zvýšit zaměstnanost. Byly definovány strategické směry a cíle Evropské unie ve vzdělávání: zvýšit kvalitu a efektivitu vzdělávacích systémů členských zemí; usnadnit všem přístup ke vzdělávání; otevřít vzdělávací systémy širšímu světu. Nadřazeným principem Lisabonské strategie se stává celoživotní učení⁴¹.

Za nejobecnější a současně všeobecně přijímanou formulaci vzdělávacích cílů sjednocující se Evropy lze považovat Delorsův koncept „čtyř pilířů“ vzdělávání⁴²:

1. *Učit se poznávat* (learning to know) – osvojovat si nástroje pochopení světa a rozvinout dovednosti potřebné k učení se.
2. *Učit se jednat* (learning to do) – učit se tvořivě zasahovat do svého prostředí.
3. *Učit se žít společně* (learning to live together) – umět spolupracovat s ostatními a podílet se na společenských činnostech

⁴¹ VAŠUTOVÁ, Jaroslava. *Proměny vzdělávacího kontextu a kompetence učitelů pro tvorbu ŠVP v odborném vzdělávání : studijní texty pro projekt PILOT-S*. [Praha : MŠMT], [2005?], s. 2.

⁴² Tamtéž, s. 3.

4. *Učit se být* (learning to be) – porozumět vlastní osobnosti a jejímu utváření v souladu s morálními hodnotami.

Pro potřeby České republiky vznikl na základě veřejné diskuse dokument Národní program rozvoje vzdělávání označovaný rovněž jako Bílá kniha⁴³. V souladu s evropskou vývojovou linií poskytuje vizi vzdělávání v naší republice. Materiál je pojatý jako systémový nástroj, formulující myšlenková východiska, obecné záměry a rozvojové programy, které jsou směrodatné pro vývoj vzdělávací soustavy České republiky ve střednědobém horizontu⁴⁴. Zohledňuje jednotlivé úrovně vzdělávání a dává doporučení v jednotlivých oblastech rozvoje vzdělávací soustavy.

Z uvedených materiálů a dokumentů vyplývá, že celoživotní učení by mělo být přístupné každému člověku bez omezení a v různých stadiích jeho života za využití široké škály didaktických prostředků a metod výuky. Dalším významným faktorem je uznání významu mimo institucionálního učení, neomezovaného pouze na prostředí vzdělávacích institucí. Tradiční školský systém tvoří pro celoživotní učení jen jeho část. Obecně se jedná o vytváření příležitostí k učení se až do úrovně osobnostních možností a mezi⁴⁵.

2.4 Celoživotní vzdělávání dospělých

Přestože má vzdělávání dospělých různé kořeny, ujalo se pro ně v 19. století prakticky ve všech zemích označení lidová výchova (lidová osvěta, osvěta, lidové vzdělávání), která sloužila hlavně k popularizaci akademických znalostí mezi méně vzdělanými vrstvami. Postupem doby osvětářský přístup ustupuje demokratizaci společnosti a jejím silícím

⁴³ *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice : Bílá kniha*. Praha : Ústav pro informace ve vzdělávání, 2001. 98 s.

⁴⁴ Tamtéž, s. 7.

⁴⁵ MUŽÍK, Jaroslav. *Androdidaktika*. Praha : ASPI, 2004, s. 24.

požadavkům vzdělávat se podle svých zájmů a potřeb. Lidovou výchovu nahrazuje pojem vzdělávání dospělých⁴⁶.

V současnosti vzrostla hodnota a prestiž vzdělání. Stále více lidí cítí potřebu zapojovat se do dalšího vzdělávání. *Vzdělávání dospělých* je dnes pojímáno jako dílčí část nekončícího procesu *celoživotního vzdělávání*. (Tyto dva pojmy jsou laickou veřejností někdy zaměňovány a mylně používány jako synonyma).

Vzdělávání dospělých vychází z názoru, že schopnost učit se v dospělém věku trvá a může být efektivně využita. Podle některých výzkumů se dospělý člověk chce učit a zdokonalovat, protože pociťuje rozdíl mezi tím, čím si přeje být, a tím, čím v současnosti je. Vzdělávání se tak stává nástrojem, umožňujícím jedinci uplatnit se v proměnlivých podmínkách života dle jeho vlastních představ⁴⁷.

Vzdělávání dospělých je chápáno jako komplexní systém institucionálně organizovaných a individuálních aktivit, které nahrazují, doplňují, inovují nebo jinak obohacují počáteční vzdělávání dospělých osob a které rozvíjejí znalosti a dovednosti, hodnotové postoje, zájmy i jiné osobní a sociální kvality, potřebné pro plnohodnotnou práci i mimopracovní život⁴⁸.

Do komplexu vzdělávání dospělých zahrnujeme⁴⁹:

Školní vzdělávání – představuje formální vzdělávání na školách, které dospělému dává příležitost získat takový druh a stupeň vzdělání (od základního po doktorandské), které se běžně nabývá v mládí. Dospělí toto vzdělávání absolvují v prezenčním studiu nebo častěji souběžně se

⁴⁶ BENEŠ, Milan. *Andragogika*. Praha : Eurolex Bohemia, 2003, s. 25-26.

⁴⁷ MUŽÍK, Jaroslav. *Androdidaktika*. Praha , s. 24-25.

⁴⁸ PAVLÍK, Oldřich; CHALOUPKA, Luboš; KOHOUT, Karel. *Vzdělávání dospělých : výtah z dokumentů a publikací*. Praha : Ústav pro informace ve vzdělávání, 1997, s. 4.

⁴⁹ BOČKOVÁ, Věra. *Vzdělávání – průvodní jev života*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2002, s. 17-18.

zaměstnáním v dálkové, externí nebo kombinované formě studia. Nové možnosti v tomto směru otevírá distanční studium.

Další profesní vzdělávání (další vzdělávání, profesní vzdělávání nebo i odborné vzdělávání) – zahrnuje všechny formy profesního a odborného vzdělávání, které dospělý člověk absolvuje v průběhu aktivního pracovního života. Stalo se součástí personální politiky v organizacích. Jeho cílem je získávání profesních kvalifikací a kompetencí. Profesní vzdělávání má v současnosti v oblasti vzdělávání dospělých dominantní charakter, vyznačuje se vysokým stupněm variability cílů, obsahů, metodik i forem.

Občanské vzdělávání – kultivuje člověka jako občana a vychází z různorodých sdružení, nadací, spolků, hnutí a jejich sítí.

Zájmové vzdělávání – uspokojuje vzdělávací potřeby v souladu s osobním zaměřením a umožňuje seberealizaci ve volném čase, aktivní odpočinek a rozvoj osobnosti. Vzhledem k rozmanitosti lidských zájmů je i jeho obsahová orientace velmi různorodá.

Oblast vzdělávání dospělých zkoumají dvě disciplíny, *pedagogika dospělých* a *andragogika*. Liší se svým pojetím, neboť andragogika na rozdíl od pedagogiky dospělých neizoluje učícího se od jeho dalších rolí (pracovních, společenských, privátních), pomáhá mu zvládat nároky života, ale nesnaží se dotvářet jeho osobnost⁵⁰. Přes jistou rivalitu se obě disciplíny navzájem doplňují a navzdory odlišným pohledům se zabývají konkretizací obrazu edukace dospělých⁵¹.

Pojem vzdělávání dospělých je postupně nahrazován pojmem *učení dospělých* (adult learning), který zdůrazňující větší svobodu osobnosti, pocit nezávislosti a víry ve vlastní schopnosti.

⁵⁰ BENEŠ, Milan. *Andragogika*. Praha : Eurolex Bohemia, 2003, s. 67.

⁵¹ POSPÍŠIL, Oldřich. *Pedagogika dospělých – andragogika*. Praha : PF UK, 2001, s. 5.

2.4.1 Specifika vzdělávání dospělých

Rozdíly mezi vzděláváním dítěte a dospělého spočívají zejména v biologické a sociální zralosti, v motivaci a v dosavadních zkušenostech. Dospělý člověk získává poznatky a dovednosti ve zcela odlišné situaci než dítě. Uvědomuje si požadavky na úroveň svého dosaženého poznání, což ovlivňuje zainteresovanost na jeho dalším prohlubování a rozšiřování. Do vzdělávání se dospělý člověk zapojuje převážně z vnitřních pohnutek, díky kterým si při osvojování poznatků selektivně vybírá pouze nezbytné vědomosti. Tato selekce se týká i volby forem a metod učení. Dospělý člověk také srovnává učební látku se svými dosavadními profesními, životními i pracovními zkušenostmi. V procesu vyučování potřebuje mít možnost aktivně se podílet na řešení různých úkolů a problémů. Jeho snahou je osvojené vědomosti a získané dovednosti aplikovat v praxi.

Vzdělávání dospělých klade důraz na individuální přístup a uspokojení konkrétních potřeb a požadavků účastníků. Z toho pramení převažující vícerozměrné a cíleně tvořené vzdělávací projekty, které jsou realizovány v kooperativním a partnerském prostředí⁵². Aktivní přístup dospělého v tomto procesu je nezbytnou podmínkou. Dospělí by měli mít možnost ovlivňovat cíle, učební látku, formy a metody výuky. Jsou zvyklí na sebeřízení a očekávají, že budou přebírat odpovědnost za své rozhodování. Nejlépe se učí, má-li pro ně téma bezprostřední hodnotu.

Vzdělávání dospělých je pro organizátory vzdělávání složitou záležitostí, neboť cílové skupiny nelze snadno kvalifikovat. Jednotliví účastníci se od sebe odlišují, každý uplatňuje svůj styl učení a vyhovují mu jiné metody. Přinášejí si do vzdělávacího procesu odlišné životní zkušenosti i hodnotové žebříčky. Rovněž tak očekávání ohledně kvality a formy učebního procesu budou u každého zájemce odlišná. Dospělý člověk je specifický jak z hlediska své osobnosti, tak z hlediska své vývojové fáze.

⁵² MUŽÍK, Jaroslav. *Androdidaktika*. Praha, s. 31-32.

Specifičnost dospělého člověka jako objektu výuky je možno postihnout z několika aspektů⁵³:

1. U dospělých se projevuje sestupná tendence senzomotorických a tělesných funkcí, která souvisí s přibývajícím věkem. Klesá rychlost vnímání, stoupá reakční doba, zvyšuje se unavitelnost organismu atd.
2. Dospělý má hlubší pocity odpovědnosti, spojené s promýšlením životních plánů, vyšší citlivost na ztrátu prestiže. Dospělí jednají podle určitého systému hodnot a norem, který je relativně stabilizován.
3. Dospělý člověk, který se stává objektem výuky, se dostává do nové životní situace. Oproti mladému studentovi má mnohem složitější okolnosti sociálního podmiňování studia a musí soukromý život (režim volného času) přizpůsobit studijním povinnostem.

Na základě zkušeností byly vypořádovány příznivé a nepříznivé vlivy na průběh vyučování a učení dospělých⁵⁴. K *nepříznivým vlivům* patří:

1. Odlišné názory, které dospělý získal na základě praktických zkušeností, mohou způsobovat, že odmítá přijmout prezentovanou učební látku.
2. Dospělý má pevněji zakořeněné stereotypy myšlení i jednání a mnohdy s nedůvěřivostí přijímá řešení problémů, které je prováděno při výuce.
3. Dospělý porovnává výukovou situaci s komplikovanými reálnými vztahy v praktickém životě, což ho vede k přesvědčení, že neexistují obecně platné pracovní postupy.
4. Dospělý hledá ve výuce odpověď na praktické nebo životní otázky a ve vyučování akceptuje poznatky aplikovatelné v praxi a často odmítá teoretická vysvětlení a odůvodnění.

⁵³ MUŽÍK, Jaroslav. *Androdidaktika*. Praha, s. 28.

⁵⁴ Tamtéž, s. 28-29.

Mezi *pozitivní faktory* učení dospělých patří:

1. Kritičnost dospělých zaměřená jak k přijímání poznatků, tak k hodnocení vlastního studijního výkonu.
2. Schopnost osvojovat si poznatky v relaci k jiným znalostem, snaha třídit informace a vytvářet soustavu poznatků.
3. Potřeba sebeuplatnění dospělých je spojena s vyšší motivací k učení a k aplikaci získaných poznatků.

2.4.2 Vzdělávání cílové skupiny seniorů

V důsledku měnícího se demografického obrazu populace ve vyspělých zemích se mění poměr věkových skupin obyvatelstva ve prospěch generační skupiny starých občanů. Zároveň se posouvá struktura životního času jednotlivce ve prospěch závěrečného životního období⁵⁵. Produktivní a neproduktivní fáze života se dostávají do ekonomicky nepříznivé situace. Zvyšování průměrného věku totiž vede k tomu, že v mnoha zemích je důchodová fáze delší než doba přípravy na povolání⁵⁶. Ze stárnutí populace v průmyslových zemích vyplývají mnohé společenské, kulturní, ekonomické a politické důsledky, na které je nahlíženo jako na negativní aspekty tohoto demografického trendu.

Jedním z aspektů vyrovnávání se s důsledky populačního stárnutí je vytváření společenské atmosféry ve prospěch seniorů. Přes uvedená negativa tvoří staří lidé neodmyslitelnou součást společnosti a stárí je fází života, kterou prochází každý zdravý jedinec. Senioři se v současnosti stávají společenským problémem, politicky vlivnou skupinou a zároveň předmětem zájmu vědy i vzdělávání dospělých.

⁵⁵ PETŘKOVÁ, Anna; ČORNANIČOVÁ, Rozália. *Gerontagogika : úvod do teorie a praxe edukace seniorů : studijní texty pro distanční studium*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2004, s. 7.

⁵⁶ BENEŠ, Milan. *Andragogika*. Praha : Eurolex Bohemia, 2003, s. 138.

Změny, k nimž dochází v moderních společnostech, nejsou pro starší generaci vždy příznivé. Jmenujme například rozvoj nových technologií a potřebu rutinně je ovládat, akcent na ekonomickou prosperitu jednotlivce nebo propagovaný ideál člověka jako dynamické a kvalifikované síly⁵⁷. Určitým biografickým vývojovým fázím na rozdíl od minulosti také nelze jednoznačně přiřadit určité události. Dřívější přehledná posloupnost (triáda vzdělání – práce – důchod) mizí. Ztratila se i dřívější možnost přiřazení určitých životních událostí a jejich následků (dosažené vzdělání je předpokladem životního úspěchu, ale ne jeho zárukou; získání určité kvalifikace neznamena výkon odpovídajícího povolání; mateřství může, ale nemusí znamenat konec kariéry žen). Dnešní člověk naplňuje více rolí než dříve a jejich úspěšné vykonávání se musí často učit v průběhu života⁵⁸.

Stáří je realita, která ovlivňuje kvalitu života každého jednotlivce i rozvoj společnosti. Nejdůležitějším kritériem kvality života je i ve starším věku různorodost potřeb a jejich uspokojování. Mezi důležité potřeby směřující ke zvyšování kompetence (jako komplexní schopnosti vnímat okolní svět ve všech jeho složitostech a rozumět mu) a produktivity příslušníků starší generace patří vytváření příležitostí k jejich dalšímu učení a vzdělávání⁵⁹.

Současná věda zdůrazňuje, že učení je činností, kterou lze rozvíjet až do nejvyššího stáří. Učení není jen přípravou na život, ale prolíná se celým socializačním a individualizačním procesem.

Moderní výzkumy překonávají dřívější pesimistická tvrzení o ubývání intelektuálních schopností po dosažení dvacátého roku života. Ukazuje se například, že určité inteligenční faktory rostou dokonce až do padesátého

⁵⁷ PETŘKOVÁ, Anna; ČORNANIČOVÁ, Rozália. *Gerontagogika : úvod do teorie a praxe edukace seniorů : studijní texty pro distanční studium*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2004, 9.

⁵⁸ BENEŠ, Milan. *Andragogika*. Praha : Eurolex Bohemia, 2003, s. 129-130.

⁵⁹ PETŘKOVÁ, Anna; ČORNANIČOVÁ, Rozália. *Gerontagogika : úvod do teorie a praxe edukace seniorů : studijní texty pro distanční studium*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2004, s. 9, 33.

roku věku (induktivní myšlení, prostorová orientace, chápání slovních významů) a že určité deficity (koncentrace na více věcí najednou) jsou kompenzovány jinými strategiemi myšlení⁶⁰. Vzdělávání ve starším věku přispívá k mobilizaci intelektových a kognitivních funkcí, k upevňování fyzického a duševního zdraví, k posilování sebevědomí a tím i k životní spokojenosti. V tomto věku více než kdy jindy nabývá na významu učení jako způsob zvládání nároků života⁶¹.

Andragogika vyvinula v této souvislosti dva směry a rozlišuje učení se pro/ke stáří a učení se ve stáří⁶². *Učit se pro stáří* znamená především pochopit proces stárnutí člověka a vypěstovat si již v produktivním věku škálu zájmů mimo povolání. Dle výzkumů si člověk málokdy vytváří v pokročilejším věku zcela nové zájmy, spíše rozvíjí ty existující či se vrací k těm, které pěstoval v mládí. Dalším cílem edukace pro stáří je zaměření na mezigenerační porozumění a mezigenerační solidaritu. Vzdělávání v průběhu života by mělo být pojato tak, aby přispívalo nejen k porozumění mezi generacemi, ale i k humanizaci celé společnosti. *Učení se ve stáří* pak naplňuje edukační potřeby seniorů podle jejich osobních zájmů. Nejde o získávání vědomostí a dovedností, které jsou potřebné k výkonu, ale o rozvíjení schopností, obohacení znalostí a o motivaci osobnosti k seberealizaci. Během procesu stárnutí člověk zcela přirozeně klade větší důraz na vnitřní smysl činností a na duchovní stránku života. U velké části seniorů se tato tendence projevuje právě zvýšenou potřebou poznávat a učit se.

Ve stáří se také rozšiřuje prostor pro volný čas. Senioři se vstupem do důchodu dostávají do zcela nové životní situace a potřebují novou

⁶⁰ BENEŠ, Milan. *Andragogika*. Praha : Eurolex Bohemia, 2003, s. 139.

⁶¹ BENEŠ, Milan a kol. *Idea vzdělávání v současné společnosti*. Praha : Eurolex Bohemia, 2002, s. 87.

⁶² BENEŠ, Milan. *Andragogika*. Praha : Eurolex Bohemia, 2003, s. 140;
PETŘKOVÁ, Anna; ČORNANIČOVÁ, Rozália. *Gerontagogika : úvod do teorie a praxe edukace seniorů : studijní texty pro distanční studium*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2004, s. 53, 63.

orientaci. Vhodný způsob, jak smysluplně využít volný čas, představuje vzdělávání. Rovněž tak se ukazuje, že člověk zvládá svůj vývoj v určité fázi o to lépe, čím úspěšněji si vedl ve fázi předchozí. Čím aktivnější byl člověk v mladším věku, o to lépe se bude i v pozdějších letech vyrovnávat s nároky života⁶³. Podobně jako u rozvíjení ostatních schopností i u edukace seniorů platí, že pokud není využívána, dochází k její retardaci.

V kontextu těchto skutečností je třeba stimulovat seniory v aktivním způsobu života a vytvářet podmínky pro jejich vzdělávání⁶⁴. Nejznámější a zároveň nejnáročnější vzdělávací příležitost pro seniory představují *univerzity třetího věku* (U3V), které poskytují neucelené studium vysokoškolské úrovně v nejrůznějších oborech. U3V jsou dnes realizované při většině vysokých škol a univerzit a těší se velkému zájmu seniorských posluchačů. Přestože dvou až tříletý studijní program zprostředkovává poznatky na úrovni současného vědeckého poznání a absolventi získávají diplom, nemohou se jím prokazovat při ucházení se o zaměstnání, neboť U3V nenahrazuje ucelené vysokoškolské vzdělání.

Další příležitost ke vzdělávání nabízejí *akademie třetího věku*, které jsou organizovány zejména v oblastech s absencí vysoké školy. Jsou realizovány nejrůznějšími organizacemi. Účast ve studiu na akademiích třetího věku není podmíněna dosaženým vzděláním (na rozdíl od U3V). Účastníci obvykle neskládají žádné zkoušky a potvrzení o absolvování se vydává na základě prezence.

Novou formou systematického zájmového studia jsou *univerzity volného času*. Mezi jejich významné rysy patří mezigenerační setkávání. Neomezují se totiž pouze na seniorskou populaci. Umožňují vzdělávání

⁶³ BENEŠ, Milan. *Andragogika*. Praha : Eurolex Bohemia, 2003, s. 140.

⁶⁴ BOČKOVÁ, Věra. *Vzdělávání – průvodní jev života*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2002, s. 43-47.

komukoliv, kdo projeví zájem a udělá si na studium volný čas. Přesto se většina účastníků rekrutuje z řad seniorů. Univerzity volného času nejsou vázané na existenci vysoké školy a podobně jako akademie třetího věku jsou realizovány různými organizacemi, například knihovnami, kulturními zařízeními, domovy důchodců či soukromými vzdělávacími subjekty. O projektu Univerzity volného času při Krajské knihovně Vysočiny v Havlíčkově Brodě bude podrobně pojednáno ve čtvrté kapitole.

Další edukační možnosti seniorům poskytují rozhlasové akademie třetího věku, aktivity klubů aktivního stáří nebo aktivizační programy trénování paměti.

2.5 Odpovědnost za vlastní vzdělávání

Moderní život přináší lidem větší šance a možnosti výběru, také však větší riziko a nejistotu. Lidé mohou svobodně přijmout různé životní styly, na druhé straně musejí přijímat vyšší míru odpovědnosti za utváření svého vlastního života. Sami lidé jsou rozhodujícími aktéry znalostní společnosti. Musejí však chtít a mít možnost vzít svůj život do vlastních rukou, stát se aktivními občany, aby plně rozvinuli schopnost vytvářet a efektivně používat vědomosti na stále se měnícím základě. Vzdělávání a odborná příprava v průběhu celého života jsou pro každého nejlepší cestou, jak se vypořádat se změnami.

Lidé si budou plánovat odpovídající učební aktivity v průběhu života jen tehdy, budou-li se chtít učit. Nebudou chtít pokračovat v učení, pokud jejich zkušenosti s učením v dětství byly neúspěšné a osobně negativní. Nebudou chtít pokračovat, budou-li vhodné příležitosti k učení prakticky dostupné, jednak ohledně časového rozložení, tempa, místa, nebo pokud si je budou moci finančně dovolit. Nebudou se cítit motivováni k účasti v učení, jehož obsah a metody budou brát v úvahu jejich kulturní perspektivy a životní zkušenosti. A budou chtít investovat čas, úsilí

a peníze do dalšího učení, pokud vědomosti, dovednosti a odbornosti, které již získali, nebudou hmatatelným způsobem uznávány, ať už pro osobní důvody nebo pro postup v zaměstnání. Individuální motivace k učení a rozmanitost učebních příležitostí jsou rozhodujícím klíčem k úspěšné realizaci celoživotního učení⁶⁵.

Východiska je zapotřebí hledat ve změnách odpovědnosti za vlastní vzdělávání, kdy stát a instituce vytvářejí nabídku vzdělávacích příležitostí, motivují občany a zabezpečují pro jejich vzdělanostní růst optimální podmínky. To by mělo platit pro široké vrstvy obyvatelstva všech věkových kategorií.

Z hlediska efektivity vzdělávání hraje nejvýznamnější roli motivace účastníka, tj. souhrn vnějších a vnitřních faktorů, které aktivují, zaměřují a řídí jednání a prožívání účastníka⁶⁶. Podle západních výzkumů mezi hlavní důvody dalšího vzdělávání patří: snaha rozvíjet vlastní schopnosti, získávání nových poznatků, udržení pracovního místa, přání zaměstnavatele. Dalšími motivy mohou být například touha po sociálním uznání a prestiži, získání uznání příbuzných a známých, zvědavost, radost z poznání a učení se, použitelnost naučeného při řešení problému.

Většinou působí komplex motivů. Rozlišení na hodnotné, tj. vnitřní (zájem o věc, radost z poznání) a méně hodnotné, tj. vnější (prestiž, odměna) se ve vzdělávání dospělých neosvědčilo. Na základě rozsáhlých výzkumů byla vytvořena typologie motivů účasti na vzdělávání⁶⁷:

1. sociální podněty
2. profesní důvody

⁶⁵ *Celoživotní učení : příspěvek školských systémů v členských zemích Evropské unie : výsledek průzkumu EURYDICE* [online]. Lisabon : Evropské oddělení EURYDICE, 2000 [cit.2005-12-30]. Dostupný z WWW: <<http://www.eurydice.org/Documents/LLL/Cz/LLL-CZ.pdf>>.

⁶⁶ BENEŠ, Milan. *Andragogika*. Praha : Eurolex Bohemia, 2003, s. 131-135.

⁶⁷ Tamtéž, s. 134-135.

3. participace na politickém a komunálním životě
4. vnější očekávání (dle doporučení zaměstnavatele, přátel, poradenských služeb)
5. kognitivní zájmy (za účelem poznávání)

Motivy jednotlivých skupin se velmi odlišují podle věku, socioekonomického statusu, dosaženého vzdělání, pohlaví a životních zkušeností. U mladších lidí se projevuje spíše pragmatická motivace spojená s výkonem profese, u starších lidí převládá motivace spjatá s využitím volného času.

Každý účastník vzdělávání je nějakým způsobem motivován, ale mnoho jich z různých důvodů ztroskotá (dropout)⁶⁸. Negativní roli může sehrát nízká sebedůvěra, nedostatek volného času, nadměrné náklady spojené se vzděláváním či nevyhovující způsob organizace. Při zachování potřebné motivace ve vzdělávací praxi jednotlivců však lze očekávat výrazný nárůst kompetencí jednotlivce, získání schopnosti samostatně se rozhodovat, jednat, poradit si s problémy i pružněji se orientovat v nových situacích.

⁶⁸ BENEŠ, Milan. *Andragogika*. Praha : Eurolex Bohemia, 2003, s. 135.

3 Vzdelávací funkce knihoven

3.1 Knihovny jako zdroj poznání

Z hlediska neformálního vzdělávání, osvěty a růstu informovanosti mají pro veřejnost velký význam knihovny, které představují kulturně vzdělávací centra v místech svého působení. Manifest IFLA/UNESCO o veřejných knihovnách⁶⁹ na toto téma uvádí: „Veřejná knihovna je místní brána do světa vědomostí a základní předpoklad celoživotního vzdělávání, nezávislého rozhodování a kulturního rozvoje jednotlivců i společenských skupin...Veřejná knihovna je živoucím nástrojem vzdělávání, kultury a informační činnosti a nezbytným prostředkem podpory míru a duchovního rozvoje lidstva.“

Knihovny společně s muzei a archivy vytvářejí bohaté pokladnice vědomostí a zkušeností předchozích generací i moderní doby. Umožnit přístup k poznatkům a podporovat tím vzdělanostní úroveň obyvatel bylo ostatně primárním motivem k zakládání a provozu většiny knihoven a dalších paměťových institucí. Knihovny jsou dnes povětšinou vybaveny moderní výpočetní technikou, Internetem a elektronickými databázemi, které mohou jejich uživatelé využívat bezplatně nebo za mírný poplatek. Využití nashromážděného informačního potenciálu, sofistikovaných komunikačních technologií a kvalifikovaného personálu se k celoživotnímu učení přímo nabízí.

3.2 Vymezení významu knihoven pro celoživotní vzdělávání

Hlavními strategickými cíli, stanovenými pro veřejné knihovny ČR Konceptí rozvoje knihoven je umožnit veřejnosti rovný přístup k informacím všeho druhu a dále „vytvářet infrastrukturu pro výchovu a celoživotní vzdělávání, uspokojování kulturních zájmů občanů, pro

⁶⁹ Manifest IFLA/UNESCO o veřejných knihovnách. In *Služby veřejných knihoven : směrnice IFLA/UNESCO pro rozvoj*. Praha : SKIP, 2002, s. 79.

výzkumnou a vývojovou činnost“⁷⁰. Postavení celoživotního vzdělávání do čela priorit ve směru vývoje českých veřejných knihoven jednoznačně potvrzuje, jak velkého významu permanentní vzdělávání ve společnosti nabývá a jak zásadního úkolu se mají knihovny zhostit.

Lidé se během svého života stávají postupně uživateli různých vzdělávacích institucí, ponejprv pochopitelně těch, které zprostředkovávají formální, tj. základní, středoškolské a vysokoškolské vzdělání. Pro získání žádoucí kvalifikace je tento způsob vzdělávání zcela nezbytný. V mladém věku má většina jedinců vytvořeny optimální podmínky pro vzdělávání a rozvoj své osobnosti, který probíhá v rodinách, ale zejména pak ve školách a doplňkově v dalších vzdělávacích institucích, knihovnách, klubech mládeže apod. S dosažením dospělosti a nástupem do zaměstnání však možnosti dalšího vzdělávání prudce klesají, neboť formální vzdělávací systém nemůže zabezpečit uspokojování vzdělávacích potřeb každého jednotlivce bezesbýtku po celou dobu jeho života. Na významu v této životní etapě začíná stále více nabývat neformální vzdělávání organizované na pracovišti a zájmové vzdělávání probíhající ve volném čase. Iniciativu přebírají jiné vzdělávací instituce, například knihovny.

„Ve stále složitější společnosti potřebují lidé v různých etapách svého života získávat nové dovednosti. Napomáhat tomuto procesu je důležitým úkolem veřejné knihovny“⁷¹, neboť žádné další organizace nedisponují natolik příznivými podmínkami pro podporu celoživotních vzdělávacích aktivit člověka. Veřejná knihovna shromažďováním a zpřístupňováním lidského poznání prostřednictvím tradičních i moderních informačních zdrojů poskytuje vhodné učební materiály na pomoc formálnímu i neformálnímu vzdělávání a zároveň svým uživatelům prostřednictvím

⁷⁰ *Koncepce rozvoje knihoven v České republice na léta 2004 – 2010*. Praha : MK ČR, 2004, s. 33.

⁷¹ *Služby veřejných knihoven : směrnice IFLA/UNESCO pro rozvoj*. Praha : SKIP, 2002, s. 12.

asistenčních služeb nebo vlastních školicích programů usnadňuje studium tím, že zájemce učí tyto edukační prostředky efektivně využívat. „Není možné provádět výzkum nebo studovat bez využívání služeb knihoven a zlepšující se kvalitou a kvantitou těchto služeb se také podstatně zlepšuje úroveň výsledků“⁷².

Vzdělávací role knihoven je spatřována v mnoha rovinách a knihovny je usilují obsáhnout v co nejširším rozsahu dle svých možností a zaměření. Při určování priorit v poskytování služeb by knihovna měla vycházet z analýzy vzdělávacích potřeb místní komunity a zaměřit se především na ty cílové skupiny, které v místě reálně existují. Veřejné knihovny obecně odvádějí velmi záslužnou činnost v práci s dětmi a s mládeží, učí je nezbytným dovednostem při zacházení s tradičními i elektronickými médii, podporují a motivují děti ve snaze o nabývání základní funkční a informační gramotnosti, v získání kulturního přehledu i náležitých čtenářských návyků. Jedenadvacáté století potřebuje rozmanitost talentů a osobností. Proto je velice důležité umožňovat dětem objevovat okolní svět a realizovat se v mnoha oblastech umění, vědy, kultury, sociálních vztahů i pohybové činnosti⁷³. Snaha veřejných knihoven o rozvoj představitivosti a tvořivosti dětí s akcentem na pěstování kultury řeči a pozitivního vztahu ke kulturním hodnotám intenzivně napomáhá v růstu osobnostního potenciálu mladého uživatele, aby se vyvinul ve zralou a komplexní dospělou osobnost.

Další významnou skupinou, kterou se veřejné knihovny snaží stále intenzivněji oslovovat, je dospělá populace v celé šíři svého rozvrstvení, u které jsou vzdělávací příležitosti vlivem odchodu z formálního

⁷² RYYNÄNEN, Mirja. *Zpráva o Zelené knize o roli knihoven v moderním světě* [online]. Z angličtiny přeložil M. Ressler. Praha : Národní knihovna ČR, 2000 [cit. 2005-12-30]. Dostupný z WWW:

<http://knihovnam.nkp.cz/sekce.php3?page=03_Leg/rezolute_oroli.htm>.

⁷³ VAŠUTOVÁ, Jaroslava. *Proměny vzdělávacího kontextu a kompetence učitelů pro tvorbu ŠVP v odborném vzdělávání : studijní texty pro projekt PILOT-S : přílohy k textu*. [Praha : MŠMT], [2005?]. Nestr.

vzdělávacího systému v porovnání s možnostmi dětí a mládeže povážlivě zmenšeny.

3.3 Vzdelávací služby knihoven pro dospělé uživatele

„Žádný člověk není příliš mladý ani příliš starý, aby nemohl používat knihovnu“⁷⁴. Rozhodující však je, aby jedinec byl dostatečně zainteresovaný a motivovaný pracovat na svém osobnostním rozvoji a byl v tomto smyslu po celý život aktivně stimulován. Snahou je, aby dospělý jedinec disponoval natolik zažitými návyky, že se učení a poznávání, vyhledávání informací a osvojování nových dovedností prostřednictvím každodenní pracovní činnosti, využívání služeb knihoven a dalších vzdělávacích institucí včetně mimovolního vzdělávání stane přirozenou součástí jeho každodenního života. Čím většího vzdělání jedinec dosahuje, tím více touží po dalším vzdělávání. Na tuto přímou úměru by nemělo být zapomínáno.

Vzdělávací role knihoven má velký význam zejména pro ty sociální skupiny populace, které mají přístup k ostatním formám vzdělávání přístup značně ztížený nebo zcela znemožněný. Jedná se zejména o zdravotně znevýhodněné⁷⁵, seniory, matky na mateřské dovolené, nezaměstnané, etnické či jazykové menšiny apod. Knihovny pro tyto jakkoliv znevýhodněné skupiny, do kterých jsou dnes mimo jiné zařazováni i nezaměstnaní absolventi škol, poskytují speciální služby a pořádají pro ně nejrozumnější vyrovnávací programy, případně se na nich podílejí s ostatními institucemi. Z podobných služeb jmenujme například půjčování zvukových kazet či knih v Braillově písmu pro nevidomé

⁷⁴ *Služby veřejných knihoven : směrnice IFLA/UNESCO pro rozvoj*. Praha : SKIP, 2002, s. 30.

⁷⁵ V současné době je stále častěji používán neutrální pojem „zdravotně znevýhodněný“, který tak nahrazuje dosud frekventované označení „zdravotně handicapovaný“. V západních zemích se upouští i od neutrálního označení a lidé se zdravotním znevýhodněním jsou nazýváni „challenge“, tj. překonávající výzvy.

uživatele. Naprostou novinkou pro tuto cílovou skupinu jsou filmy pro nevidomé. Děj filmu je nahraný na audiokazetě a nevidomí slyší podobné zvuky, jako při tradiční filmové produkci. Navíc jsou však připojeny komentáře, které osvětlují zásadní okolnosti děje, jež by jinak nevidícímu zůstaly utajeny a děj by mu přestal dávat smysl.

Mezi hojně žádanou službu pro jakkoliv znevýhodněnou veřejnost jsou kurzy počítačové gramotnosti. Tyto programy přizpůsobené konkrétním skupinám pomáhají uživatele začlenit do většinové společnosti nebo je dokonce vrátit na trh práce díky získávání a osvojení si příslušných klíčových dovedností. Pozitivní dopady odbourávání bariér mají pro zúčastněného význam nejen v rovině lepšího materiálního zabezpečení při získání zaměstnání, ale například i v oblasti zvýšení sebevědomí, zlepšení kvality života a umožnění seberealizace. Tato přidaná hodnota je pro znevýhodněné uživatele nadmíru cenná. Další programy jsou vytvářeny pro ženy a matky na mateřské dovolené (vyrovnávání šancí žen a mužů) za účelem sladování rodinného a pracovního života nebo pro nezaměstnané. V těchto programech zájemci získávají komunikační a prezentační dovednosti, učí se způsobu, jak uspět u přijímacího pohovoru nebo jak rozvíjet svou osobnost a disponovat zdravým sebevědomím. Knihovny často spolupracují s místními úřady práce a realizují pro nezaměstnané zájemce rekvalifikační kurzy⁷⁶ nebo jim zdarma zpřístupňují Internet za účelem vyhledávání pracovních nabídek.

Podobným způsobem se knihovny věnují multikulturní problematice, čímž napomáhají rozvoji občanské společnosti v místech svého působení⁷⁷. Zabezpečit rovný přístup k informacím i pro etnické a jazykové menšiny je zcela prvořadý, ovšem není tak snadné ho v praxi naplňovat jak by se na první pohled zdálo. Další snahou knihoven je vytváření marketingové

⁷⁶ WIMMEROVÁ, Daniela. Knihovna – informační centrum obce. *Čtenář*. 2004, roč. 54, č. 9, s. 257-258.

⁷⁷ *Knihovny pro všechny : role veřejných knihoven v multikulturní společnosti*. Praha : Multikulturní centrum, 2005, s. 12.

strategie za účelem oslovit uživatele právě z řad etnických či jazykových menšin, pro které jsou připravovány například kurzy českého jazyka nebo přednášky o způsobu života na území naší republiky. Pro většinovou společnost jsou naopak pořádány prezentační programy, kde se sami příslušníci menšin prezentují a seznamují českou veřejnost se specifiky a zvyklostmi své minority, neboť rasistické a xenofobní projevy jsou většinou zapříčiněny neznalostí a přirozenou obavou člověka z něčeho či někoho neznámého nebo odlišného.

V oblasti zájmového vzdělávání, které má v knihovnách dlouhodobou tradici, jsou veřejností velmi oblíbeny besedy, setkání se zajímavými osobnostmi a kulturně vzdělávací pořady nejrůznějšího zaměření. Jmenujme například literární besedy, autorská čtení, hudební koncerty, divadelní představení, filmové projekce či cestopisně zaměřené programy. Mnohé knihovny tyto jednorázové aktivity sdružují a vytvářejí z nich pásma na pokračování, případně dle svých možností organizují ucelené přednáškové cykly na způsob již systematicky realizovaných akademií třetího věku nebo univerzit volného času.

Rozvoj dálkového studia má také vliv na veřejné knihovny⁷⁸. Dálkoví studenti často vyhledávají místní knihovnu jako základní zdroj učebních materiálů. Ani nejbohatší knihovna si však nemůže dovolit nakoupit do svého fondu veškerou knižní, časopiseckou a další dokumentovou produkci, která by odpovídala jejímu profilu. Zejména veřejné knihovny se orientují na průřezové doplňování fondů základními publikacemi ze všech oblastí lidského poznání a odborné studijní materiály nakupují spíše výjimečně. Informační potřeby uživatelů mnohdy převyšují finanční i prostorové možnosti knihoven. Tento rozpor je řešen novou akviziční strategií, kdy knihovny postupně opouštějí dlouholetou tradiční cestu

⁷⁸ *Služby veřejných knihoven : směrnice IFLA/UNESCO pro rozvoj*. Praha : SKIP, 2002, s. 34.

vlastnictví dokumentů a zaměřují se na zajištění přístupu k nim⁷⁹, k čemuž významně přispívají dnešní možnosti komunikačních technologií. Knihovny poskytují meziknihovní výpůjční služby nebo služby „document delivery“ a zpřístupňují tak uživatelům dokumenty, které ve vlastním fondu nemají. Díky těmto službám jsou schopny lépe vyhovět individuálním požadavkům uživatelů, aniž by musely vydávat podstatně vyšší finanční prostředky na nákup, zpracování a uchovávání dokumentů pro případ, že by je občas někdo potřeboval.

Další oblastí, kde se knihovny mohou významným způsobem uplatnit, je e-learning ve smyslu elektronického učení či vzdělávání⁸⁰. Prostřednictvím výukových programů na CD-ROM zprostředkovávají knihovny uživatelům kurzy počítačové gramotnosti či jazykové kurzy a další edukační programy. Mnohé knihovny uvažují i o vytváření svých vlastních e-learningových programů, například v elektronické podobě poskytovat návody jak pracovat s databázemi či on-line katalogem nebo jak si zřídit elektronický podpis.

Výše uvedené služby zdaleka nepředstavují vyčerpávající soupis vzdělávacích projektů veřejných knihoven. Slouží spíše pro ilustraci, jakými směry se v současné době knihovny vydávají a v jak rozmanitých oblastech a za použití jakých metod mohou svou vzdělávací roli uplatnit. Z ilustrativního výčtu je však zcela zřejmé, že knihovna pro naplňování vzdělávacích rolí potřebuje především kvalifikovaný personál, odborně vzdělaný a speciálně vyškolený zejména v těch oblastech, na které se chce zaměřovat. V první řadě je tedy nutné, aby sami knihovníci byli permanentně vzděláváni, neboť jedině za tohoto předpokladu mohou následně poskytovat kvalitní vzdělávací služby svému regionu.

⁷⁹ TKAČÍKOVÁ, Daniela. Postavení služeb typu „document delivery“ v rámci služeb knihoven. In *Automatizace knihovnických procesů 1999*. Praha : SKIP, 1999, s. 24.

⁸⁰ PRŮCHA, Jan; WALTEROVÁ, Eliška; MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. Praha : Portál, 2001, s. 57.

Knihovny se snaží oslovovat svými službami co nejširší spektrum místní populace. Nezaměřují se pouze na své věrné uživatele, ale naplňováním svých rolí usilují o neustálé rozšiřování své uživatelské základny. Nedostatečné využívání služeb knihoven uživateli je velice často zapříčiněno nedokonalou marketingovou strategií knihovny, jejímž základem zůstává znalost zákazníka, jeho zvyků, potřeb, přání⁸¹. V důsledku nesprávně zvolených nástrojů public relations (PR) potencionální uživatelé mnohdy ani nevědí, že knihovny podobné služby a vzdělávací příležitosti vůbec nabízejí. Aktivnějšímu vyhledávání informací ze strany veřejnosti také mnohdy brání přirozená konzervativní nechuť člověka pouštět se do nových oblastí učení, ostych z neznámého prostředí nebo obava z vlastního neúspěchu. Z těchto aspektů jednoznačně plyne potřeba permanentního systematického informování, intenzivní propagace a nepřetržitého poskytování informačního přehledu o tom, jaké služby knihovna místní komunitě vlastně poskytuje.

3.4 *Partnerství vzdělávacích institucí*

Ve všech oblastech se objevuje stále více příležitostí k učení mimo školu. Tradičně chápané dovednosti uvolňují místo rozvoji kompetence a adaptability jedinců. Učení se ve svých úkolech a formách stává natolik rozmanitým, že se vztahuje ke všem činnostem, během kterých si lidé v průběhu celého života osvojují poznání světa, jiných lidí a jich samotných. Z toho vyplývá, že soudobé učení není možné omezovat pouze na určitého poskytovatele vzdělávání, nýbrž je třeba rozvíjet více zdrojový vzdělávací model s dynamickými vztahy mezi jednotlivými prvky⁸².

⁸¹ FORET, Miroslav. *Komunikace s veřejností*. Brno : Masarykova univerzita, 1994, s. 35.

⁸² VAŠUTOVÁ, Jaroslava. *Proměny vzdělávacího kontextu a kompetence učitelů pro tvorbu ŠVP v odborném vzdělávání : studijní texty pro projekt PILOT-S : přílohy k textu*. [Praha : MŠMT], [2005?]. Nestr.

V odborných materiálech je připomínáno, že moderní strategie přinášejí nové úlohy pro široký okruh zúčastněných subjektů. Tím se mění relace odpovědnosti, přehodnocují se úlohy a odpovědnosti studujících, učitelů, sociálních partnerů i státních orgánů. Pouze fungující partnerství mezi rodinami, školami, dalšími institucemi a státními orgány povede k rozvoji systémů a sítí, jež budou jednotlivcům umožňovat odpovídající příležitosti k celoživotnímu učení. V souladu s novými strategickými úlohami v tomto směru je třeba, aby školy a další vzdělávací instituce (mezi které můžeme právem zařazovat i knihovny) postupně přebíraly nové odpovědnosti. Schopnost jim dostat však musí být z druhé strany posilována zdokonalením podpůrných struktur vzdělávacích a evaluačních procesů. Tyto snahy se neobejdou bez vytváření koncepcí, systémových změn a patřičné finanční podpory vlád, veřejných i soukromých subjektů⁸³.

Partnerství a spolupráce různých subjektů participujících na procesu vzdělávání nabývá na aktuálnosti. Vede k rozšíření nabídky i příležitosti k učení a současně i ke vzájemnému doplňování různých forem učení. Partnerství jsou potřebná i k tomu, aby všechny zúčastněné subjekty motivovala k vyšším investicím do vzdělávání a ke zvyšování kvality nabízených programů.

Knihovny, muzea, galerie a další kulturní instituce se začínají ve stále rostoucí míře prosazovat ve vzdělávacím systému a posilují svou vzdělávací roli. Neomezují se již jen na výzkumnou práci. Tradiční vzdělávací instituce stále více než dříve vyhledávají spolupráci s těmito kulturními institucemi a naopak⁸⁴. Příkladem toho jsou vzdělávací programy pro žáky a studenty, probíhající nikoliv ve třídách, ale v prostředí

⁸³ *Celoživotní učení pro všechny : zasedání Výboru pro vzdělávání OECD na úrovni ministrů ve dnech 16. – 17. ledna 1996.* Praha : Učitelské noviny – Gnosis, 1997, s. 22, 27.

⁸⁴ VAŠUTOVÁ, Jaroslava. *Proměny vzdělávacího kontextu a kompetence učitelů pro tvorbu ŠVP v odborném vzdělávání : studijní texty pro projekt PILOT-S : přílohy k textu.* [Praha : MŠMT], [2005?]. Nestr.

kulturních institucí. Podobná spolupráce se v ČR teprve rozbíhá a není ve všech regionech na stejné úrovni. Užitečnost propojování formálních edukačních programů s výukovými projekty neformálních vzdělávacích institucí ilustrují mnohé příklady ze zahraničí. Jeden z inspirativních příkladů zapojení knihovny do procesu vzdělávání obyvatel popisuje kolegyně Houšková⁸⁵ z Národní knihovny ČR, která měla možnost zúčastnit se studijního pobytu v britském městě Gateshead. Místní knihovny, muzea a archivy v rámci společných projektů vytvářejí edukační materiály například o regionální novodobé historii daného regionu a ve spolupráci s učiteli a dalšími pedagogickými pracovníky je prezentují na formální i neformální bázi vzdělávání. Autorka článku velmi oceňuje skutečnost, že veškeré vzdělávací aktivity jsou realizovány na základě vzájemné kooperace, rovného partnerství a těsného propojení jednotlivých institucí i pracovníků mezi sebou.

Vývoj postupně směřuje k tomu, že se knihovny a další vzdělávací instituce coby zástupci neformálního vzdělávání postupně začlení do komplexního vzdělávacího systému jako rovnoprávní partneři formálních vzdělávacích institucí. Nestane se tak pochopitelně samo sebou. Tento koncepční záměr na jedné straně vyžaduje mnohem pružnější rámec školního vzdělávání, který bude více podporovat samostatné učení a umožní lépe reagovat na rozmanité schopnosti a zázemí žáků. Ze strany kulturních institucí bude nárokováno mnohem aktivnější plnění vzdělávací role a vznik kvalitních edukačních programů pro širokou veřejnost za současného zdokonalení přechodů mezi oběma formami vzdělávání, tj. mezi formálním a neformálním učením⁸⁶. Vztah mezi školou a neformálními institucemi by neměl být založen na konkurenčním

⁸⁵ HOUŠKOVÁ, Zlata. Gateshead – město s inspirací aneb Nové role, služby a formy práce v knihovnách v zahraničí. *Knihovnický zpravodaj Vysočina* [online]. 2004, roč. 4, č. 2 [cit.2005-12-30].

Dostupný z WWW:< <http://kzv.kkvysociny.cz/archiv.aspx?id=352&idr=2&idci=7>>.

⁸⁶ *Celoživotní učení pro všechny : zasedání Výboru pro vzdělávání OECD na úrovni ministrů ve dnech 16. – 17. ledna 1996*. Praha : Učitelské noviny – Gnosis, 1997, s. 33.

soupeření, nýbrž na vzájemném doplňování a partnerství, jehož pozitivní dopad by v obecné rovině podpořil změny a reformy tradiční vzdělávací praxe.

3.5 Další vzdělávání knihovníků

Jak doslova uvádějí směrnice IFLA/UNESCO⁸⁷ pro rozvoj knihoven: „Personál je životně důležitý prvek provozu veřejné knihovny“. Je tím míněn samozřejmě personál kvalifikovaný a odborně zdatný. Neboť pouze „vzdělaní knihovníci mají jedinečné schopnosti pořádat a zpracovávat informace a umožňovat veřejnosti přístup k poznatkům a jejich využívání, což je v informační společnosti stále důležitější“⁸⁸. Pro poskytování kvalitních knihovnických, informačních, vzdělávacích a dalších služeb obyvatelstvu, je nezbytným předpokladem, aby knihovníci disponovali odpovídajícími znalostmi z široké škály oborů lidského poznání a dalšími odbornými dovednostmi. Záměr permanentně rozvíjet lidské zdroje je formulován i v aktuální Koncepci rozvoje knihoven ČR⁸⁹. Dokument prostřednictvím tohoto dílčího cíle upozorňuje na stále trvající potřebu zajišťovat kvalitní odbornou přípravu a celoživotní vzdělávání pracovníků knihoven a nutnost zaměřovat se při ní zejména na získávání dalších dovedností pro práci s informačními a komunikačními technologiemi a prohlubování jazykových znalostí. Rutinní ovládání informačních technologií patří k základní dovednostní vybavenosti a odborné připravenosti kvalifikovaného knihovníka. Výuce cizích jazyků by měla být rovněž věnována maximální pozornost, neboť jde o logický požadavek vyplývající z jazykové různorodosti současného multikulturního prostředí. Uvedené dovednosti dnes přináleží ke klíčovým kompetencím a tvoří

⁸⁷ *Služby veřejných knihoven : směrnice IFLA/UNESCO pro rozvoj*. Praha : SKIP, 2002, s. 59.

⁸⁸ Zpráva o Zelené knize o roli knihoven v moderním světě [online]. Z angličtiny přeložil M. Ressler. Praha : Národní knihovna ČR, 2000 [cit. 2005-12-30]. Dostupný z WWW: <http://knihovnam.nkp.cz/sekce.php3?page=03_Leg/rezoluce_oroli.htm>.

⁸⁹ *Koncepce rozvoje knihoven v České republice na léta 2004 – 2010*. Praha : MK ČR, 2004, s. 40.

základní předpoklady pro úspěšné zvládnání flexibilního světa práce⁹⁰. Při dnešních rychlých změnách v profesním světě je žádoucí, aby byly i pracovní činnosti v knihovnách neustále pružně modifikovány, obohacovány o nové prvky a přizpůsobovány aktuálním potřebám.

Jedním z účinných nástrojů sloužících ke zkvalitňování systému celoživotního vzdělávání knihovníků v ČR jsou vzdělávací centra, která byla zřízena ve všech krajských knihovnách a v Národní knihovně ČR během let 2000-2001 za mohutné finanční podpory Ministerstva kultury ČR. Výuková centra byla realizována v rámci široce koncipovaného grantového programu VISK⁹¹, jehož základním cílem je inovace veřejných informačních služeb knihoven na bázi informačních technologií. Celoživotní vzdělávání knihovníků v oblasti rozvoje informační gramotnosti systematicky podporuje podprogram VISK 2. Jeho záměrem na přelomu tisíciletí bylo vyškolit prostřednictvím vzdělávacích center krajských knihoven minimálně 1 pracovníka každé veřejné knihovny v dovednostech práce s informačními a komunikačními technologiemi na úrovni evropského standardu European Computer Driving Licence (ECDL) tak, aby mohl poskytovat kvalifikovanou asistenci široké veřejnosti či instruovat, respektive školit ostatní pracovníky knihoven⁹². Během intenzivní pětileté činnosti vzdělávacích center se podařilo tento cíl z velké míry naplnit a překročit. Většina pracovníků veřejných knihoven dnes základní počítačovou gramotností disponuje a komunikační technologie rutinně ovládá na velmi dobré uživatelské úrovni. Vzdělávací centra se tak postupně stále více soustřeďují na prohlubování dosažené informační

⁹⁰ BELZ, Horst; SIEGRIST, Marco: *Klíčové kompetence a jejich rozvíjení : východiska, metody, cvičení a hry*. Praha : Portál, 2001, s. 28.

⁹¹ VISK – Veřejné informační služby knihoven, grantový program, který finančně podporuje Ministerstvo kultury ČR. Je rozdělen do několika podprogramů. VISK 2 je zaměřen na mimoškolní vzdělávání knihovníků. Podrobnější informace viz <http://visk.nkp.cz>.

⁹² KÁNSKÁ, Pavla. Výukové centrum pro další vzdělávání knihovníků v České republice. In *CASLIN 2000 : 7. mezinárodní seminář : sborník příspěvků*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2001, s. 138-142.

gramotnosti knihovníků a na získávání nových dovedností pořádáním specializovaných kurzů (tvorba webových stránek, grafické editory, programovací jazyky). Rovněž tak rozšiřují svou uživatelskou působnost a věnují se proškolení dobrovolných knihovníků či pracovníků knihoven jiných sítí – muzeí, galerií, archivů, školních knihoven apod.

Činnost zmiňovaných vzdělávacích center se v průběhu několika let rozrostla do nepoměrně širších rozměrů. V současné době se již neomezují pouze na organizování kurzů ICT, nýbrž do svých programů běžně zařazují semináře a školení rozvíjející další potřebné dovednosti. Uvedme například komunikační kurzy pro manažery knihoven i pro pracovníky ve službách, literární kurzy, školení pro práci se znevýhodněnými uživateli či přednášky věnované legislativní problematice a ekonomických záležitostem. Větší knihovny pro své zaměstnance organizují i certifikované počítačové kurzy nebo akreditované rekvalifikační kurzy, čímž nejenže aktivně přispívají ke snižování nezaměstnanosti obyvatelstva, ale mnohé z nich také iniciují vytváření nových pracovních míst knihovníků a dobudování informační infrastruktury v obcích⁹³.

Vznik center v krajských knihovnách inspiroval mnohé městské knihovny k vybudování svých vzdělávacích středisek za účelem pořádání edukačních aktivit, které přímo směřují k uspokojování jejich vlastních vzdělávacích potřeb bez časových a finančních ztrát způsobených dojížděním. V knihovnách jsou v souvislosti s tímto trendem postupně vytvářeny typové pozice pracovníků odpovědných za vzdělávání či je knihovníkům regionálních a metodických služeb do jejich popisů pracovních činností zařazováno i systematické pořádání vzdělávacích aktivit v širším měřítku než doposud. Prostřednictvím jejich činnosti jsou tak v souladu s plněním regionálních funkcí mnohem intenzivněji zabezpečovány nejen vzdělávací aktivity pro knihovníky celého regionu,

⁹³ WIMMEROVÁ, Daniela. Knihovna – informační centrum obce. *Čtenář*. 2004, roč. 54, č. 9, s. 257-258.

ale zároveň jsou saturovány i specifické vzdělávací potřeby té které knihovny, případně i tamní veřejnosti.

Realizace vzdělávacích center v krajských knihovnách a jejich úspěšné pětileté působení představuje z koncepčního hlediska významný počín v soudobém rozvoji veřejných knihoven ČR. Fungující síť center vytváří primární podmínky pro vybudování velmi potřebného systému profesního vzdělávání knihovníků, kterou odborná knihovnická veřejnost bohužel dosud postrádá. Vedoucí center jsou činní ve vzdělávací komisi Svazu knihovníků a informačních pracovníků ČR (SKIP)⁹⁴ a pravidelně se scházejí na pracovních jednáních. Cílem komise je mapování vzdělávacích potřeb knihoven, navázání partnerství se středními a vysokými knihovnickými školami, tvorba návrhu koncepce dalšího vzdělávání knihovníků a permanentní podpora jejich profesního rozvoje.

Mnohé veřejné knihovny již v současnosti disponují dostatečně vzdělaným a kvalifikovaným personálem, že jsou schopny mnohé kurzy pro odbornou i širokou veřejnost zabezpečovat po lektorské stránce svépomocně z vlastních personálních zdrojů. Jedná se zejména o kurzy ICT, vyhledávání v zahraničních databázích nebo o složitou problematiku zpracování informačních zdrojů apod. Viděno tímto zorným úhlem můžeme říci, že knihovny ČR se postupně přibližují funkčnímu modelu zahraničních vysokoškolských knihoven⁹⁵, kde je dlouhodobě kladen velký důraz na aktivní formu vzdělávání uživatelů prostřednictvím výuky. Za tímto účelem jsou vedle typových pozic referenčních knihovníků běžně zřizovány i typové pozice knihovníků-učitelů, kteří jsou přijímáni výhradně pro

⁹⁴ SKIP ČR je dobrovolnou profesní a stavovskou organizací knihovníků a informačních pracovníků, která má charakter občanského sdružení. Posláním SKIP je usilovat o soustavné zvyšování úrovně knihovnické a informační práce a s tím spojené prestiže oboru a o to, aby ze strany státu, zřizovatelů knihoven a informačních institucí byly vytvářeny příznivé podmínky pro jejich rozvoj a činnost. Viz <http://skip.nkp.cz>.

⁹⁵ LANDOVÁ, Hana. Vzdělávací úloha knihoven: jsme připraveni?. In *Knihovny současnosti 2005 : sborník z 13. konference, konané ve dnech 13.-15. září 2005 v Seči u Chrudimi*. Brno : Sdružení knihoven ČR, 2005, s. 82-92.

poskytování pedagogických a vzdělávacích služeb uživatelům knihovny. Při vzrůstajícím společenském tlaku na důsledný rozvoj a zdokonalování osobnostních i profesních kvalit každého pracovníka a potažmo i na rozšiřování a kvalitu uživatelských služeb pro veřejnost se dá předpokládat, že se i vývoj českých veřejných knihoven bude v budoucnu stále více ubírat směrem blíže k uživateli a jeho vzdělávacím potřebám po vzoru knihoven v rozvinutějších západních zemích.

4 Univerzita volného času při Krajské knihovně Vysočiny

4.1 Základní informace o Krajské knihovně Vysočiny

Univerzita volného času (dále UVČ) vznikla při Krajské knihovně Vysočiny Havlíčkův Brod (dále KKV) jako samostatný vzdělávací projekt, jehož smyslem bylo vytvořit pro nejširší veřejnost vhodné podmínky k celoživotnímu vzdělávání. Činnost zahájila v září roku 2002 a od té doby se její aktivity úspěšně rozvíjejí. Během tří let svého působení se stala významnou součástí nabídky vzdělávacích služeb, které knihovna poskytuje obyvatelstvu zdejšího regionu. Svou ojedinělostí vtiskla místní krajské knihovně image průkopníka v oblasti celoživotního vzdělávání mezi ostatními veřejnými knihovnami.

Knihovna v Havlíčkově Brodě prodělala zejména během posledních pěti let poměrně radikální změny. Do roku 2001 působila jako *okresní knihovna* se zaběhnutým, plně zachovalým a funkčním střediskovým systémem. Odezva na její aktivity byla příznivá. V rozborech činnosti byla odbornou i laickou veřejností pravidelně posuzována jako dobře fungující knihovna s vysokou kvalitou a širokým rozsahem poskytovaných veřejných knihovnických a informačních služeb. Výhodná alokace knihovny v historické budově staré radnice v samotném centru města odedávna podtrhovala její funkci otevřené, dostupné, tradiční a spolehlivé informační instituce. Počínaje datem 1.1.2002 se Okresní knihovna Havlíčkův Brod transformovala na *Krajskou knihovnu Vysočiny Havlíčkův Brod*.

Transformaci na odlišný typ knihovny a změnu zřizovatele uvedl do pohybu ústavní zákon 347/1997 Sb., o zřízení vyšších územně samosprávných celků. Podobně jako kraj Zlínský, Karlovarský a Pardubický byl ustaven zcela nový region, *kraj Vysočina*. Tento kraj leží ve středu České republiky, je tvořen pahorkatinami a vrchovinami Českomoravské vrchoviny. Sousedí s krajem Jihočeským, Středočeským, Pardubickým a Jihomoravským. Rozkládá se na ploše 6 795,7 km²

a k 1.1.2004 dosáhl z hlediska lidnatosti celkového počtu 510 315 obyvatel. Kraj Vysočina tedy patří svojí rozlohou mezi největší kraje ČR, počtem obyvatel však náleží naopak ke krajům nejméně zalidněným. Počet obcí činí 704. Statutárním městem je Jihlava. Kraj Vysočina tvoří spolu s Jihomoravským krajem územní jednotku NUTS II, která je partnerem Evropské unie při financování ze strukturálních fondů. Kraj Vysočina je vyhledávanou oblastí pro turistické vyžití. Nabízí výborné podmínky pro zimní a letní turistiku i návštěvu kulturních a historických památek. Kraj Vysočina je tvořen okresy Havlíčkův Brod, Jihlava, Pelhřimov, Třebíč a Žďár nad Sázavou.

Funkce krajské knihovny byla novým zřizovatelem – krajem Vysočina – poněkud nestandardně, ovšem na základě platné legislativy, svěřena knihovně mimo krajské město. Prakticky ze dne na den a bez zásadních příprav se z Okresní knihovny Havlíčkův Brod zrodila Krajská knihovna Vysočiny, která v současnosti naplňuje úlohu regionálního centra knihovnických, bibliografických a informačních služeb pro síť veřejných knihoven v celém kraji Vysočina a kromě toho vyvíjí celou řadu dalších aktivit.

Síť knihoven Kraje Vysočina jmenovitě tvoří:

- Krajská knihovna Vysočiny Havlíčkův Brod
- městské knihovny v bývalých okresních městech (MěK Jihlava, MěK Pelhřimov, MěK Třebíč, Knihovna Matěje Josefa Sychry ve Žďáře nad Sázavou)
- 35 městských a místních knihoven s profesionálními knihovníky
- 533 místních knihoven s neprofesionálními knihovníky
- 65 poboček

Transformace z okresní na krajskou knihovnu s sebou přinesla celou řadu inovací, mimo jiné i personální změny ve vedení knihovny. Nový management nastartoval progresivní styl řízení a organizační změny, které

pozitivně ovlivnily rozsah a kvalitu poskytovaných služeb pro veřejnost, došlo i ke zlepšení pracovních podmínek zaměstnanců knihovny a k růstu jejich motivace.

Přes nepřehlédnutelný pozitivní rozvoj knihovny a markantní kvalitativní i kvantitativní změny analýza činnosti KKV potvrzuje skutečnost, že mezi krajskými knihovnami transformovanými z původních státních vědeckých knihoven a krajskými knihovnami, které začaly působit v nově vzniklých krajích, stále ještě existují podstatné rozdíly. Knihovny v nově vzniklých krajích poskytují řadu služeb na srovnatelné úrovni, ale za značně ztížených podmínek⁹⁶. Některé služby krajských knihoven jsou výrazně limitovány prostorovými a dalšími omezeními, což je bohužel i případ i KKV v Havlíčkově Brodě. V současné době havlíčkobrodská krajská knihovna usiluje o řešení neuspokojivých prostorových podmínek formou vybudování novostavby knihovny, zatím však bez konkrétních a viditelných výsledků. Perspektivní řešení této situace lze očekávat s ohledem na nově přijatý koncepční záměr, schválený zastupitelstvem kraje.

Pro konkrétní představu o struktuře a rozsahu poskytovaných služeb budou dále uvedeny vybrané základní statistické údaje činnosti KKV za rok 2004⁹⁷. Knihovní fond činil ve sledovaném roce 148.774 knihovních jednotek, zhruba polovinu z toho tvořila krásná literatura (76.991), zbývající část naučná literatura (53.715) společně s ostatními dokumenty (18.068). Počet exemplářů docházejících periodik činil 1.506. Přírůstek knihovních jednotek dosáhl 29.427 svazků. Z fondu KKV bylo ve sledovaném období vypůjčeno 370.256 knihovních jednotek. Registrováno bylo 5.621 čtenářů, z toho 1.782 činily registrace čtenářů do 15-ti let. Celkové množství návštěvníků knihovny v roce 2004 stoupl na 144.112. Z rozboru činnosti

⁹⁶ Koncepce rozvoje knihoven v České republice na léta 2004-2010. Praha : MK ČR, 2004, s. 13.

⁹⁷ Roční výkaz o knihovně za rok 2004; Výroční zpráva Krajské knihovny Vysočiny v Havlíčkově Brodě 2004 dostupná na WWW:
<http://www.kkvysociny.cz/dokumenty/VYROČNÍ%20ZPRÁVA2004a.doc>.

dále vyplývá, že služeb knihovny využívá 23,1 % z celkového počtu občanů Havlíčkovobrodská.

Přes veškerá výše zmiňovaná prostorová omezení, se kterými úzce souvisí i personální limity, se knihovně daří zabezpečovat mnohé služby v kvalitě a rozsahu, jež překračuje rámec celorepublikového průměru. Jedná se zejména o vzdělávací aktivity a o služby pro znevýhodněné uživatele.

Transformace na krajskou knihovnu mimo jiné iniciovala vznik samostatného *oddělení specializovaných služeb*. Jeho cílem od počátku bylo poskytovat specifické služby a individuální přístup jakkoliv znevýhodněným uživatelům. Samostatná existence tohoto oddělení s odpovídajícím personálním zabezpečením byla navržena s ohledem na dlouholeté předchozí zkušenosti s poskytováním služeb handicapovaným uživatelům, které byly do té doby zajišťovány v rámci služeb oddělení pro dospělé čtenáře. Rostoucí poptávka po specializovaných službách v kombinaci s dlouhodobým zaměřením havlíčkovobrodské knihovny na služby handicapovaným vyvolalo potřebu samostatně pracujícího oddělení. O jeho zřízení oddělení v KKV významnou měrou usilovala i Národní knihovna ČR. Knihovnické, informační a asistenční služby oddělení jsou poskytovány primárně znevýhodněným uživatelům. Výrazně se však zvyšuje počet návštěvníků z řad studentů a odborné veřejnosti, kteří využívají budovaný příruční fond knih a periodik zaměřený na oblast speciální pedagogiky a problematiku handicapu v celé šíři. Uspokojována je rovněž poptávka po konzultačních službách v souvislosti s grantovými projekty či související legislativní problematikou. V roce 2004 toto oddělení registrovalo celkem 264 uživatelů. Knihovnických, informačních či asistenčních služeb oddělení v minulém roce využil 1.541 návštěvník.

4.2 Hledání nových forem vzdělávání dospělých

Krajská knihovna Vysočiny podobně jako většina veřejných knihoven, chápe celoživotní vzdělávání jako nedílnou součást svých služeb pro širokou veřejnost. Vzdělávací aktivity vždy patřily k tradičním činnostem této knihovny a ze strany knihovníků jim byla věnována patřičná pozornost. V rámci disponibilních personálních, finančních a prostorových možností zde byly připravovány besedy a přednášky se zeměpisným, kulturním, historickým, politickým či literárním zaměřením. Stranou nezůstávaly ani různorodé akce pro děti a mládež. Vzdělávací činnost pro veřejnost významně posilovalo i Regionální evropské informační středisko, které po několik let působilo při knihovně a plnilo důležitou informační, konzultační, poradenskou a vzdělávací funkci spojenou se vstupem ČR do Evropské unie.

Přestože se vzdělávacím aktivitám pro veřejnost věnovalo maximální úsilí a organizované pořady bezpochyby plnily svou informační a vzdělávací funkci, jejich potenciál byl postupem času stále více limitován. Forma izolovaných jednorázových akcí bez vzájemné návaznosti a systematické posloupnosti nemohla dlouhodobě uspokojit vzrůstající poptávku veřejnosti po integrovaném a široce koncipovaném kontinuálním vzdělávání a moderních edukačních programech.

Řadu let jsme se s kolegy zabývali myšlenkou systematického vzdělávání a aktivizace různých cílových skupin obyvatelstva. Pociťovali jsme stále více potřebu přijít s něčím novým a realizovat originální, progresivní a rozvoje schopný projekt, který by rozsahem svého zaměření oslovil veřejnost v širokém spektru jejího sociálního rozvrstvení. Náš záměr postupně krystalizoval a nabýval konkrétního obsahu. Intuice nám napovídala, že smyslem dané aktivity by neměla být pouze aktivní náplň volného času či obvyklý kulturní prožitek. Hledali jsme přidanou hodnotu, která by lidem umožnila seberealizaci, přinesla jim radost ze sebe sama, povznesla je na duchu a zároveň jim dodala nové impulzy a otevřela další

horizonty poznání. Pátrali jsme po způsobu, jak zájemcům zprostředkovat žádoucí osobnostní rozvoj, jak podpořit smysluplné využití volného času a zkvalitnit tím nenásilným a přitažlivým způsobem jejich život. Při pohledu zpět na počátek naší cesty, se mi v mysli vybavují slova Ivana Illiche, která použil v předmluvě své knihy⁹⁸: „Dnešní hledání nových *trychtýřů*, jimiž se vzdělání lije do hlav žáků, je třeba převrátit v hledání jejich institucionálního opaku, totiž *pletiva*, *sítí* vzdělání, díky nimž člověk získá více možností, jak proměnit každý okamžik svého života v okamžik učení a vzájemnosti.“ (kurzíva v textu).

Ke konkretizaci našich představ o vytvoření nového vzdělávacího projektu významnou měrou přispěly různorodé aktivizační programy pro seniory, které v Praze již více než deset let pořádá ing. Dana Steinová⁹⁹. Nejvíce nás oslovil projekt pražské Univerzity volného času¹⁰⁰, kterým jsme se posléze nechali inspirovat. Po projednání s vedením knihovny bylo rozhodnuto přenést model pražské UVČ do našeho regionu a přizpůsobit jeho cíle, strukturu a metody místním podmínkám. Počátkem roku 2002 byly s velkým nadšením a za konzultační pomoci ing. Steinové zahájeny přípravy k založení Univerzity volného času při KKV v Havlíčkově Brodě.

4.3 Otevření Univerzity volného času

Intenzivní přípravy pro zahájení projektu byly zahájeny počátkem roku 2002. Nejprve bylo třeba zabezpečit základní technickou infrastrukturu – přednáškové prostory. KKV bohužel nedisponuje žádnou vhodnou

⁹⁸ ILLICH, Ivan. *Odškolnění společnosti : (polemický spis)*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2001, s. 9.

⁹⁹ Ing. Dana Steinová je výraznou osobností ČR v oblasti celoživotního vzdělávání a aktivizace seniorské populace. Je zakladatelkou Univerzity volného času v Praze a iniciátorkou vzniku univerzit třetího věku (U3V) a předsedkyní České společnosti pro trénování paměti a mozkový jogging (viz <http://www.trenovanipameti.cz>). Je činná i v mnohých mezinárodních organizacích. Vede Pracovní skupinu pro seniorské vzdělávání při generální radě EURAG (European Federation of the Elderly).

¹⁰⁰ Viz <http://www.vltavska.cz/univerzita.php>.

prostorou pro výuku. Sídlí v přízemí historické budovy staré radnice, jejímž vlastníkem je Městský úřad Havlíčkův Brod. V prvním patře budovy je ovšem provozován reprezentativní přednáškový sál a salónek. Městský úřad vyšel knihovně ochotně vstříc a přislíbil bezplatný pronájem obou prostor ke vzdělávacím účelům v potřebných termínech.

Druhým úkolem bylo zajistit personální kapacity – metodiky a lektory, kteří se zapojí do vzdělávacího projektu. Každý studijní obor po obsahové stránce garantuje metodik, profesně zdatný odborník, který připravuje učební osnovy a plán přednášek, kontaktuje a zajišťuje lektory pro svůj obor. Další nezbytný článek představují lektoři, vlastní realizátoři přednášek. V souvislosti s vytipováním vhodných kandidátů-spolupracovníků jsme zároveň přemýšleli o výběru studijních oborů. Vycházeli jsme ze specifických podmínek místního prostředí a zmapovali stávající situaci týkající se vzdělávacích institucí ve městě a okolí. Na rozdíl od Prahy, která disponuje mohutným lektorským potenciálem díky husté síti vysokých škol, akademických ústavů a dalších pedagogických pracovišť, se v Havlíčkově Brodě nacházejí pouze čtyři střední školy a jedna vyšší odborná škola.

Rozhodli jsme se, že pro začátek otevřeme dva studijní obory. Vzhledem k vysokému počtu lékařů, kteří působí na zdejší nemocnici i psychiatrické léčebně a vyučují na střední a vyšší zdravotnické škole, jsme se přiklonili k realizaci zdravotněho oboru s názvem Zdravý životní styl. Široká základna lékařských pracovníků působících v našem regionu se k tomuto záměru přímo nabízela. Zároveň jsme předpokládali, že obdobně jako na UVČ v Praze, program z velké části osloví seniory, kteří přednášky věnované zdraví a prevenci s vděčností přivítají. Obor Zdravý životní styl jsme se rozhodli realizovat ve čtvrtek jedenkrát za 14 dní v dopoledních hodinách. Na podvečer téhož dne jsme do programu zařadili druhý obor – Vybrané kapitoly z české literatury, neboť krásná literatura, knihy a spisovatelé ke knihovně v každém případě přináležejí.

O metodickou činnost pro Zdravý životní styl jsme požádali příznivkyni knihovny, zastupitelku městského úřadu a členku redakční rady regionálního měsíčníku Včela - lékařku MUDr. Doubravku Košťálovou. Pro obor Vybrané kapitoly z české literatury jsme oslovili pedagožku střední průmyslové školy stavební Mgr. Janu Pilařovou, která s knihovnou po léta úzce spolupracuje a pravidelně přivádí studenty na knihovnicko-informační lekce. S potěšením konstatuji, že s oběma metodičkami jsme měli takřikajíc šťastnou ruku. Spolupráce se velice dobře rozběhla a oba obory byly díky aktivní činnosti kolegyň úspěšně otevřeny.

V KKV Havlíčkův Brod bylo prostřednictvím grantové podpory VISK2 vybudováno moderní výukové centrum – počítačová učebna s 8+1 pracovním místem, počítači, datovým a zpětným projektořem, flipchartem a dalším vybavením. Učebna primárně slouží ke vzdělávání knihovníků kraje Vysočina. Rozhodli jsme se využít volnou kapacitu učebny v odpoledních hodinách a pro posluchače UVČ jsme připravili i dva počítačové obory: První kroky s počítačem a Internetem a Počítač pro mírně pokročilé.

Po půlroční intenzivní přípravě studijních osnov, organizačního a technického zabezpečení UVČ jsme zahájili propagaci a prezentaci projektu v regionálních médiích. Do informačních materiálů jsme vetkli motto naší UVČ „Celoživotní vzdělávání jako cesta životem“. Stanovili jsme termín zápisu do studia a netrpělivě očekávali, s jakým zájmem se náš program u veřejnosti setká.

Ohlas na otevření UVČ předčil veškerá naše očekávání. Během jednoho týdne se do studia úvodního zimního semestru 2002/2003 zapsalo 60 posluchačů do nepočítačových oborů a 32 posluchačů do počítačových oborů, tj. celkem 92 posluchačů. Několik desítek zájemců jsme byli nuceni odmítnout z důvodu nedostatečných kapacit. Zejména poptávka po

počítačových kurzech několikanásobně převýšila naše tehdejší technické, personální i finanční možnosti.

Slavnostní otevření UVČ se uskutečnilo 27. září 2002 za přítomnosti zapsaných posluchačů, vedoucích představitelů města Havlíčkův Brod a hostů z krajského úřadu. Činnost UVČ osobně zahájila ing. Steinová. Vyjádřila velké potěšení ze skutečnosti, že se její úsilí o rozšíření UVČ do ostatních regionů republiky postupně začíná naplňovat. Mezi hosty jsme přivítali i paní Janu Tulisovou, dlouholetou studentku jedné z U3V v Praze.

4.4 *Předmět činnosti a cíle Univerzity volného času*

UVČ představuje ojedinělou formu celoživotního vzdělávání pro nejširší veřejnost v regionu Havlíčkův Brod, potažmo v celém kraji Vysočina. Obecný model UVČ a jeho základní rysy byly již uvedeny ve druhé kapitole této práce v souvislosti s možnostmi vzdělávání seniorů. UVČ v Havlíčkově Brodě základní funkce této vzdělávací formy bezesporu naplňuje.

Primárním cílem UVČ je zpřístupnění celoživotního učení co nejširšímu počtu zájemců. Záměr vychází z naléhavé společenské potřeby, aby se celoživotní vzdělávání stalo skutečností opravdu pro všechny. V souladu s Programem rozvoje kraje¹⁰¹ napomáhá ke zvyšování vzdělanosti obyvatelstva a adaptability pracovních sil na trhu práce. Tím naplňuje jednu z hlavních priorit kraje soustavně zlepšovat kvality sociálního prostředí s důrazem na rozvoj lidských zdrojů. *Charakter vzdělávání na UVČ* lze specifikovat takto:

- Zájmové (probíhá ve volném čase účastníků)
- Neformální (mimoškolní vzdělávání)
- Systematické (skladba přednášek není nahodilá, tvoří systém)
- Mezigenerační (podporuje setkávání generací)

¹⁰¹ Viz <http://extranet.kr-vysocina.cz/download/ORR/PRK/programovacsstprk.pdf>.

UVČ je určena široké veřejnosti bez omezení věku, pohlaví a sociálního postavení. Neplatí zde žádné limity. Připravený studijní program je určen všem věkovým kategoriím. Předchozí vzdělávání není podmínkou a získané znalosti se neověřují testy. Přednášky jsou realizovány kvalifikovanými lektory, ovšem populární a přístupnou formou tak, aby výkladu rozuměl každý účastník bez jakékoliv předchozí přípravy. Cílem studia na UVČ není obdržení certifikátu, nýbrž zájem o obor, načerpání nových vědomostí a dovedností či prostě jen chuť vrátit se po letech do prostředí poslucháren a přednáškových sálů.

Školní rok je členěn na semestry, podobně jako na vysoké škole. Navržený studijní program zahrnuje atraktivní obory humanitního, společenskovědního, přírodovědného i technického charakteru. Výuka na UVČ probíhá formou přednášek a multimediálních metod (počítačových lekcí). V každém semestru se v rámci vybraného vyučovacího předmětu uskutečňuje vždy 8 dvouhodinových přednášek nebo počítačových lekcí, to znamená že každý vyučovací předmět v aktuálním semestru disponuje hodinovou dotací 16 hodin. Výuka se koná vždy jedenkrát za 14 dní¹⁰² v pravidelných časových termínech.

Studium na UVČ je umožněno co největšímu množství posluchačů dle provozních kapacit organizátora. Zájemci o studium se do příslušného semestru přihlašují osobně během zápisu, který probíhá pravidelně v září a v únoru, to znamená bezprostředně před zahájením výuky zimního a letního semestru. Posluchač se může zapsat do libovolného počtu oborů. Při zápisu obdrží průkazku posluchače UVČ s potvrzením evidence a doklad o zaplacení aktuálního zápisného. Nezaevidovaní zájemci, kteří si nejsou jisti, zda jejich individuální očekávání budou na UVČ naplněna, mají možnost navštívit podle předmětu jejich zájmu libovolnou přednášku za

¹⁰² Tato periodicita se ukazuje být velmi vhodnou. Neklade příliš velké nároky na volný čas posluchačů a zároveň vyhovuje těm účastníkům, kteří jsou zaměstnáni ve směnném provozu.

účelem seznámení se s edukačním prostředím a vytvoření si konkrétní představy o daném způsobu vzdělávání. Rozsah studijních oborů a doba jejich trvání není předem stanovena. Odvíjí se od zájmu posluchačů, kteří mají možnost ovlivňovat nabízený studijní program i jeho osnovy konstruktivními náměty a připomínkami. Také organizační zajištění UVČ je vedeno primární snahou, aby soubor studijních oborů v co nejvyšší míře vyhovoval zúčastněnému publiku a jeho aktuálně měnícím se vzdělávacím nárokům.

Posluchači se na studiu částečně finančně spolupodílejí *úhradou zápisného*. Naším cílem je zpřístupnit vzdělávání co nejširšímu okruhu zájemců, proto je výše finanční spoluúčasti stanovována pouze v symbolických částkách. UVČ se snaží formou slev zápisného aktivizovat a v celoživotním učení podpořit zejména ty skupiny populace (seniory, zdravotně znevýhodněné, nezaměstnané, matky na mateřské dovolené), které mají ztížený či dokonce znemožněný přístup k běžným formám vzdělávání.

Výše zápisného na Univerzitě volného času v Havlíčkově Brodě		
Zápisné za 1 obor a 1 semestr	Pracující Studenti	Senioři Matky na mateřské Zdrav. znevýhodnění Nezaměstnaní
nepočítačové obory	300 Kč	200 Kč
počítačové obory	500 Kč	300 Kč

Výraz „univerzita volného času“ je v obecném povědomí veřejnosti pojmem dosud spíše neznámým. Mnohdy o něm panují zkreslené představy. Za účelem vytvoření rámcové představy o charakteru vzdělávání je někdy UVČ připodobňována zájemcům k univerzitě třetího věku (U3V). Při bližším zkoumání obou forem celoživotního vzdělávání samozřejmě nacházíme markantní rozdíly, ale podstata je podobná. V následující tabulce jsou

heslovitě připomenuty podstatné odlišnosti shora uvedených forem vzdělávání dospělých.

Rozdíly mezi UVČ a U3V	
UVČ	U3V
Neformální vzdělávání	Formální vzdělávání
Není vázána na VŠ	Existuje při VŠ
Pro všechny věkové kategorie	Pouze pro seniory
Přijímání zájemci bez podmínky předchozího vzdělávání	Přijímání zájemci s minimálně středoškolským vzděláním
Posluchači přijímáni ke studiu jednotlivých semestrů	Posluchači přijímáni k ucelenému studiu
Méně systematická výuka	Systematicky propracovaná výuka
Přednášky prezentovány populární formou	Přednášky prezentovány akademicky
Získané znalosti posluchačů se neověřují	Získané znalosti posluchačů se ověřují atestacemi
Posluchači nezískávají žádný certifikát	Posluchači získávají diplom, byť ne využitelný pro získání zaměstnání
Více kapacitní	Méně kapacitní

U3V i UVČ významně sjednocuje jejich společný cíl - aktivně naplňovat a smysluplně obohacovat život přihlášených posluchačů. UVČ vznikla v roce 1993 v Praze jako mladší sestra U3V. Nechala se inspirovat pozitivními specifiky své starší příbuzné a překonala mnohá její omezení, a tak je přístupná výrazně širšímu okruhu zájemců. Podporuje zejména *mezigenerační setkávání*, které je v současné době pojímáno jako jeden z užitečných prostředků vzájemného porozumění mezi generacemi, respektování kulturní rozdílnosti a podpory sociální soudržnosti.

4.5 Aktuální činnost Univerzity volného času

V současnosti je realizován v pořadí již čtvrtý školní rok vzdělávacího programu UVČ a v rámci něho sedmý semestr – zimní semestr 2005/2006. Zahájen byl v září 2005 a ukončen bude na konci ledna 2006.

V nabídce zimního semestru 2005/2006 jsou zařazeny tyto *nepočítačové studijní obory*:

- Zdravý životní styl
- Základy psychologie
- Filosofie
- Kapitoly z dějin výtvarného umění
- Kapitoly z dějin Havlíčkobrodsko
- Základy psychologie
- Dějiny hudby

Hlavními výukovými dny pro nepočítačové obory jsou čtvrtky, přičemž v sudý čtvrtky probíhá výuka po celý den dopoledne, kdežto v lichý čtvrtky pouze dopoledne. Dalšími výukovými dny jsou úterky. V sudé i liché úterý probíhá výuka v podvečerních hodinách od 17 do 19 hodin.

Na zájemce o ovládnutí informačních a komunikačních technologií čekají *počítačové kurzy* těchto vědomostních úrovní:

- PC 1 – První kroky s počítačem a Internetem
- PC 2 – Počítač pro mírně pokročilé
- PC 3 – Počítač pro pokročilé
- PC 4 – Užitečné programy názorně

- Počítač – šance pro každého¹⁰³
- Počítačový kroužek pro děti¹⁰⁴

Nebývalému zájmu se stále těší počítačové obory, ve kterých uživatelé získávají a prohlubují dovednosti v práci s počítačem. Lektory a metodiky počítačových kurzů jsou vesměs pedagogové místních středních škol, vyučujících informatiku. Aktuální semestr nabízí 4 vědomostní úrovně počítačových kurzů pro širokou veřejnost, speciální kurz pro znevýhodněné uživatele a počítačový kroužek pro děti.

Zapsaní posluchači mají jako bonus každý pátek odpoledne k dispozici přístup k počítači a Internetu v počítačové učebně zdarma za účelem procvičování nově získaných dovedností. Tato příležitost k individuální práci s počítačem nad rámec vlastní výuky je posluchači významnou měrou využívána.

Do studia zimního semestru 2005/2006 bylo zapsáno celkem 368 posluchačů, z nich je 53 mužů (14 %) a 313 žen (86 %).

251 posluchač navštěvuje nepočítačové obory. 117 zájemců se přihlásilo do počítačových kurzů, odstupňovaných dle vědomostních úrovní. V rámci nich tvoří 13 skupin po 8-9 účastnících.

¹⁰³ Počítačový kurz pro jakkoliv znevýhodněné uživatele, kteří potřebují srozumitelnější a názornější výklad či specializovaný software. Dříve byl nazvaný Počítač pro handicapované. Místo v něm však stále častěji nacházeli i senioři či další zájemci, kteří se handicapovaní nikterak necítili. Z těchto důvodů byl v roce 2004 kurz přejmenován na Počítač – šance pro každého.

¹⁰⁴ V počítačovém kroužku pro děti se mladí zájemci od 9 do 13 let učí zábavnou formou programovat se softwarovým produktem Baltík české firmy Soukup Graphic Programming Systems (SGP Systems), viz <http://www.sgp.cz>.

Posluchači přihlášení do jednotlivých oborů v ZS 2005/2006		
Studijní obory	Počet přihlášených	Věkový průměr
Zdravý životní styl	34	64 let
Základy psychologie (dopolední)	30	54 let
Filosofie	23	48 let
Kapitoly z dějin výtvarného umění	89	58 let
Kapitoly z dějin Havlíčkovobrodsko	23	64 let
Základy psychologie (večerní)	43	34 let
Dějiny hudby	9	58 let
Posluchači nepočítačových oborů celkem	251	54 let
PC 1 – První kroky s počítačem a Internetem	46	44 let
PC 2 – Počítač pro mírně pokročilé	36	48 let
PC 3 – Počítač pro pokročilé	9	41 let
PC 4 – Užitečné programy názorně	9	37 let
Počítač – šance pro každého	9	70 let
Počítačový kroužek pro děti	8	11 let
Posluchači počítačových oborů celkem	117	42 let
	109*	48 let*
Posluchači všech studijních oborů celkem	368	48 let

* Součet dospělých posluchačů počítačových oborů a jejich věkový průměr bez započítání dětí navštěvujících počítačový kroužek.

Rozvrh hodin nepočítačových oborů UVČ ZS 2005/2006				
sudý čtvrtek	Zdravý životní styl 9-11 hod.	Základy psychologie 11.30-13.30	Filosofie 14-16 hod.	Kapitoly z dějin výtvar. umění 16-18 hod.
lichý čtvrtek	Kapitoly z dějin Havlíčkobrodska 9-11 hod.	-	-	-
sudé úterý	-	-	-	Základy psychologie 17-19 hod.
liché úterý	-	-	-	Dějiny hudby 17-19 hod.

Jednoznačně nejnavštěvovanějším nepočítačovým oborem jsou *Kapitoly z dějin výtvarného umění*. Oblíbenost tohoto studijního oboru je ovlivněna několika faktory. Jedná se o atraktivní tematiku, která svým humanitním, uměleckým a historickým zaměřením oslovuje široké publikum napříč sociálním spektrem. Doposud měli pouze žáci a studenti ve školní výuce příležitost získat systematický přehled v oblasti dějin umění, nikoliv však široká veřejnost. Realizací UVČ toto omezení mizí, čehož využívají ponejvíce senioři. Postupně jim co do návštěvnosti začínají konkurovat i zájemci v produktivním věku společně se studenty. Stěžejním faktorem ovlivňujícím masový zájem o tento obor je vsak lidský prvek. Lektor a metodik v jedné osobě, Mgr. Jaroslav Staněk, je ojedinělou osobností, která svým entusiasmem a nevšedním zaujetím pro výtvarné umění a estetickým cítěním dokáže nadchnout takřka každého posluchače. Výuku realizuje formou výkladu spojeného s projekcí diapozitivů. Zajímavostí je, že lektor pořizuje diapozitivy přímo v galeriích nebo umělecká díla sám fotografuje na svých výpravách za historickými a kulturními památkami. Posluchači si velmi oblíbili studijní zájezdy, které pro ně Mgr. Staněk pořádá. Zúčastňují se jich v hojném počtu společně se svými rodinnými příslušníky. Během tohoto semestru se například uskutečnily zájezdy do galerií ve Vídni, Budapešti a v Drážďanech. Obor Kapitoly z dějin výtvarného umění jako jediný není omezen prostorovou kapacitou. Za účelem projekce probíhá ve velkém přednáškovém sále,

který celkově pojme cca 150 účastníků. Obor nyní navštěvuje 89 posluchačů, z nich je 76 žen a 13 mužů. Věkový průměr je 58 let.

Dalším oblíbeným oborem jsou *Základy psychologie*. Dopolodní kurz v současnosti pokračuje již 6. semestrem. Navštěvuje ho 30 posluchačů, 29 žen a 1 muž. Věkový průměr činí 54 let. Metodikem oboru je pedagožka PhDr. Svatava Kocinová. K jednotlivým přednáškám si zve kolegy psychology, aby posluchače zasvětili do složitých zákoutí lidské psychiky. O obor se po několika semestrech začala živě zajímat veřejnost v produktivním věku. Na základě této poptávky jsme v minulém školním roce otevřeli Základy psychologie také v podvečerních hodinách, aby je mohli navštěvovat i přes den zaměstnaní lidé. Odlišná skladba posluchačů u večerního kurzu se následně projevila i ve věkovém průměru, který je o poznání nižší, 34 let. Večerní Základy psychologie navštěvuje 43 posluchačů, 39 žen a 4 muži.

Dalším atraktivním oborem je *Filosofie*. Poskytuje lákavou nabídku pro duchovně kultivované a hloubavé posluchače. Po stránce metodické i lektorské ji zabezpečuje další výrazná osobnost, pedagog místního gymnázia PhDr. Hynek Bouchal, Ph.D. Zájemci o obor se rekrutují z řad seniorů i studentů, čímž je v praxi realizován záměr UVČ přispívat k mezigeneračnímu setkávání. Do oboru je zapsáno celkem 23 posluchačů, 18 žen a 5 mužů. Věkový průměr činí 48 let.

Patrioty a zájemce o místní historii přitahuje studijní obor *Kapitoly z dějin Havlíčkobrodska*. Obor je metodicky veden kvalifikovanou odbornicí zdejšího muzea Zinou Zborovskou. Na přednáškách lektorsky participují spolupracovníci z oboru a pozvaní hosté. Obor je oblíben zejména u starší generace, čemuž odpovídá i věkový průměr 64 let. V oboru jsou zapsáni 23 posluchači, z nich je 22 žen a 1 muž.

Podobně jako předchozí obor je seniory velmi vyhledávaný i *Zdravý životní styl*, který zájemcům zprostředkovává vědomosti z široké oblasti zdraví a jeho prevence. Obor je úspěšně rozvíjen od otevření UVČ, již 7. semestrem. Zapsáni jsou aktuálně 34 frekventanti ve věkovém průměru 64 let. Z celkového množství posluchačů oboru je 29 žen a 5 mužů.

Přednášky nepočítačových oborů se odehrávají v budově KKV, v salónku staré radnice. Výjimku tvoří Kapitoly z dějin výtvarného umění, které probíhají ve velkém sále. Salónek je menší vkusně zařízený prostor určený pro komorní publikum do 40 účastníků. Většina posluchačů je usazena okolo velkého kulatého stolu, čímž jsou vytvořeny vhodné podmínky pro navázání úzkého kontaktu mezi účastníky navzájem i lektorem. Dalším pozitivem je možnost zapisovat si poznámky z výkladu lektora. Jednotlivé přednášky trvají 120 minut, z čehož 90 minut čistého času zaujímá vlastní prezentace lektora, přibližně 10 minut je věnováno přestávce a závěrečných 20 minut diskusi účastníků k tématu přednášky.

V současné době je intenzivně připravován letní semestr 2005/2006, který bude probíhat od února do června roku 2006. Řádný zápis do studia proběhne ve dnech 24. a 25. ledna 2006. Stávající posluchači mají možnost se zaevidovat v tzv. předběžném zápisu, který se uskutečňuje pravidelně během posledních přednáškových dnů „starého“ semestru. Zejména senioři tohoto způsobu zápisu rádi využívají, neboť jsou při něm odbaveni rychleji než při řádném zápisu, ke kterému přichází větší kvantum zájemců.

Zápis je od minulého školního roku administrován v elektronické podobě. Správce sítě integroval do informačního systému KKV na Intranetu speciální systém, který umožňuje v uživatelsky přívětivém a graficky zdařilém prostředí nekomplikovaným způsobem evidovat zapsané posluchače. Vedle zefektivnění a urychlení celého procesu je význačným

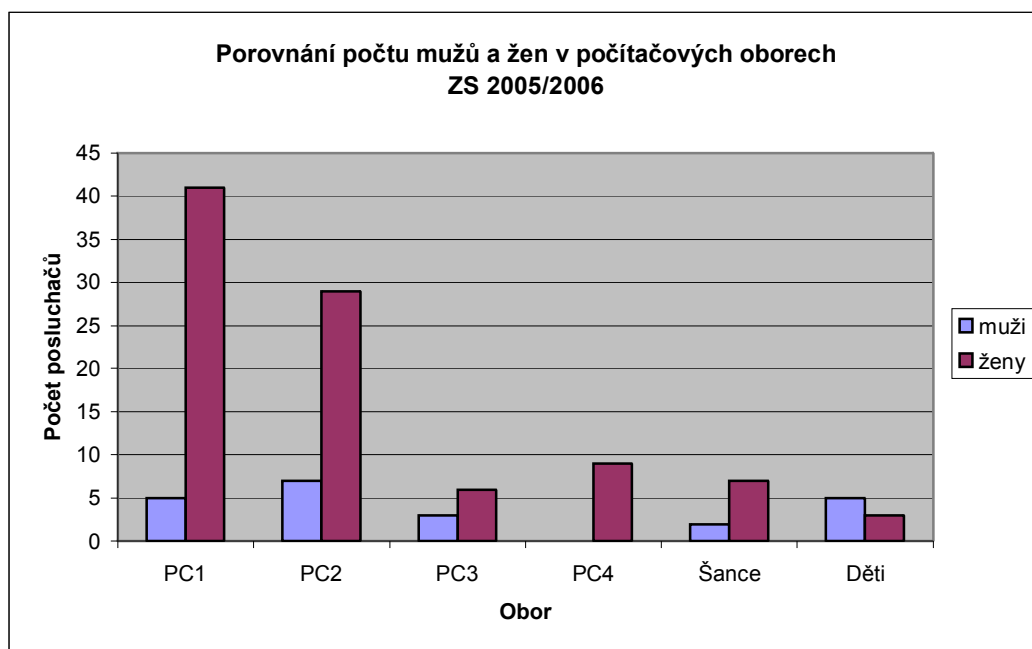
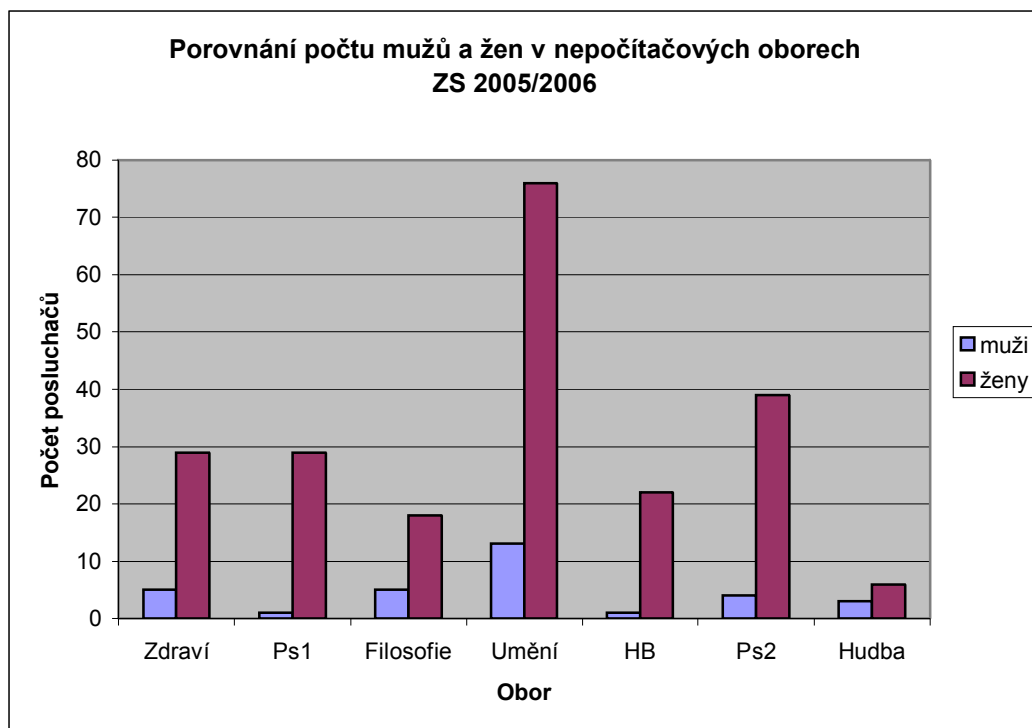
pozitivem elektronického zápisu možnost samostatného vytváření evidenčních seznamů a jejich provázání dle aktuální potřeby, možnost vyhledávání a tisku příslušných dat dle zadaných hledisek a v neposlední řadě schopnost databáze „zapamatovat si“ zaevidované posluchače z předchozích semestrů. Zautomatizování zápisu za použití moderních komunikačních technologií a vyspělé grafiky povyšuje celý administrativní proces na kvalitativně vyšší úroveň, odbourává duplicitní činnosti i komplikovanou manipulaci s tištěnými materiály, šetří čas i lidské zdroje a zároveň poskytuje účinný nástroj pro komplexní a systematickou práci s daty v duchu teze „informaci jedenkrát uložit a mnohonásobně využít“.

Skladba studijního programu pro letní semestr 2005/2006 zůstane obdobná jako v semestru zimním, dosud probíhajícím. Počet zapsaných posluchačů se bude pravděpodobně pohybovat okolo 350-380. Začátkem měsíce ledna roku 2006 bude zahájena propagace v médiích. Do regionálního tisku budou rozeslány pozvánky k zápisu a informace o studiu. Plakátky oznamující termín zápisu budou vyvěšeny v prostorách knihovny a na viditelných místech ve městě. Zároveň budou v knihovně pro zájemce k dispozici brožurky s nabídkou nového semestru včetně rozpisů přednášek jednotlivých oborů a konkrétních termínů konání. Stejně informace v elektronické podobě najdou zájemci i na webových stránkách¹⁰⁵ UVČ. Výběr propagačních a prezentačních materiálů je pro ilustraci připojen v příloze této práce.

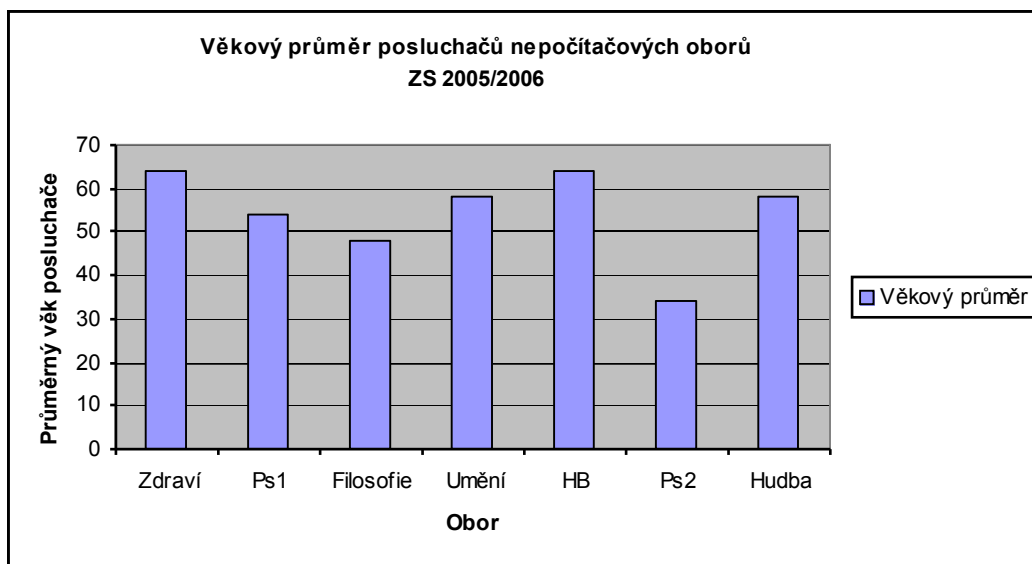
V následujícím textu jsou uvedeny grafy s komentáři vztahující se k aktuálním hodnotám zimního semestru (ZS 2005/2006). Jedná se o porovnání počtu mužů a žen, o věkový průměr posluchačů. Dále je prostřednictvím grafů naznačena finanční náročnost jednotlivých oborů.

¹⁰⁵ Viz <http://www.kkvysociny.cz/uvc>

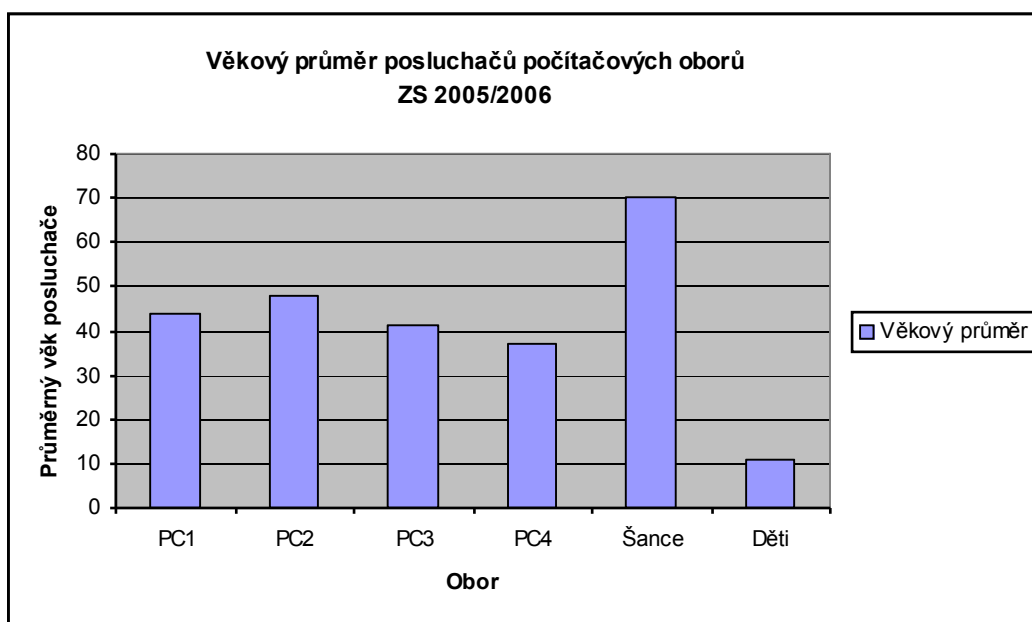
Grafy 1 a 2 ilustrují návštěvnost žen a mužů v ZS 2005/2006. Ženy v účasti na vzdělávání ve vysoké míře převažují nad muži, a to jak v nepočítačových oborech, tak i v počítačových. Z celkového množství 368 zapsaných posluchačů do ZS 2005/2006 tvoří muži 14 % a ženy 86 %. Pouze v kroužku pro děti mají množstevní převahu chlapci nad dívkami.

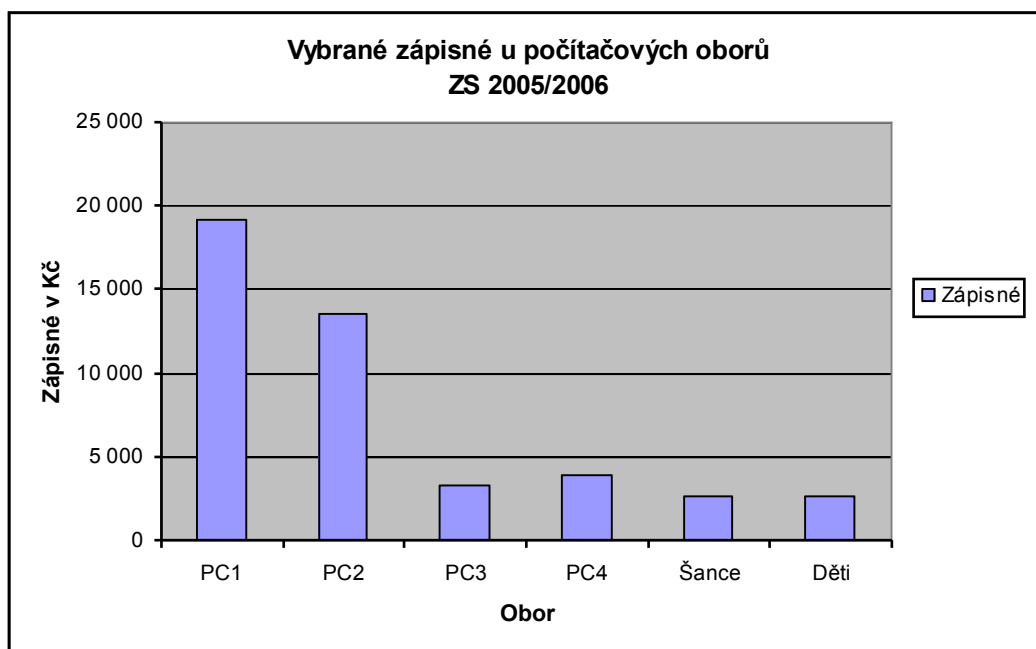
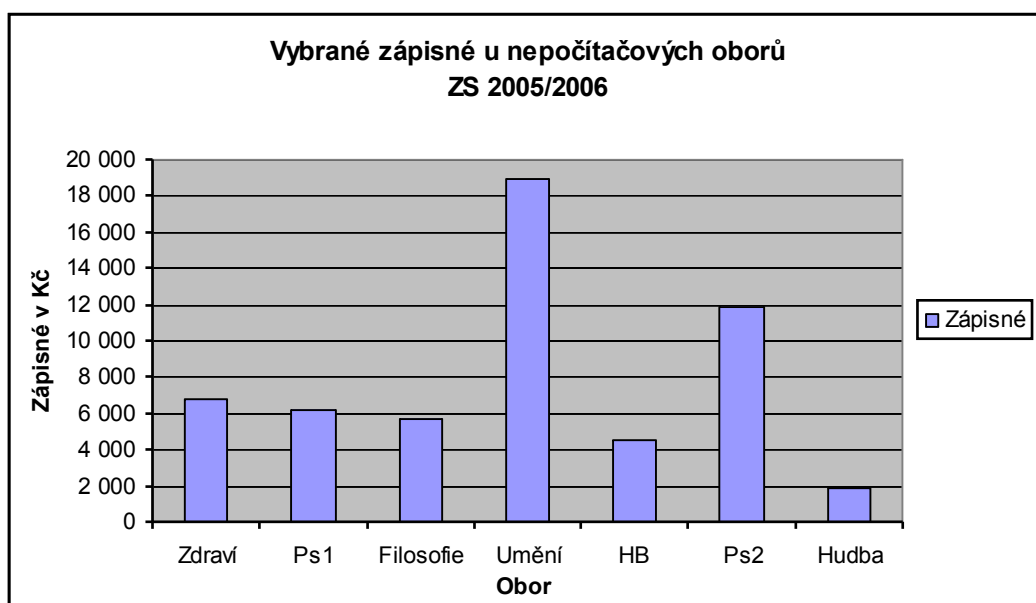
Grafy 3 a 4 vypovídají o věkovém složení posluchačů jednotlivých oborů v ZS 2005/2006. „Nejstarším“ oborem je Zdravý životní styl (Zdraví) a Kapitoly z dějin Havlíčkobrodsko (HB) s věkovým průměrem 64 let. Nejmladší publikum s věkovým průměrem 34 let navštěvuje večerní kurzy Základy psychologie (Ps2).

U počítačových oborů se průměrný věk většinou pohybuje mezi 40 a 50 lety. Výjimku tvoří PC – šance pro každého, který je určen seniorům a zdravotně znevýhodněným, a kroužek pro děti. Pod hranici 40 let se dostává kurz s nejvyšší dovednostní úrovní – PC4, z čehož plyne, že lepších dovedností dosahují mladší uživatelé.

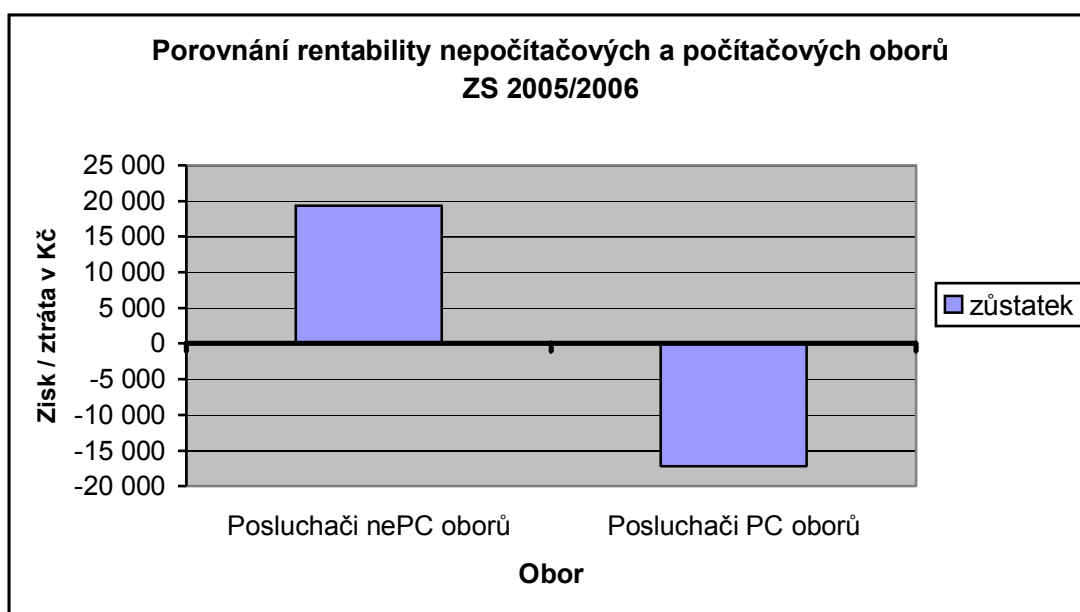
Grafy 5 a 6 hovoří o výši vybraného zápisného v jednotlivých oborech ve sledovaném období. Vybrané částky v nepočítačových i počítačových oborech na jedné straně přímo úměrně souvisejí s počtem přihlášených posluchačů. Dalším aspektem je i podíl finančně zvýhodněných posluchačů v oboru. Například večerní kurzy Základy psychologie (Ps2) navštěvuje zhruba stejné množství účastníků jako Zdravý životní styl (Zdraví). Ale vzhledem k převaze posluchačů v produktivním věku dosahuje vybrané zápisné mnohem vyšších hodnot.

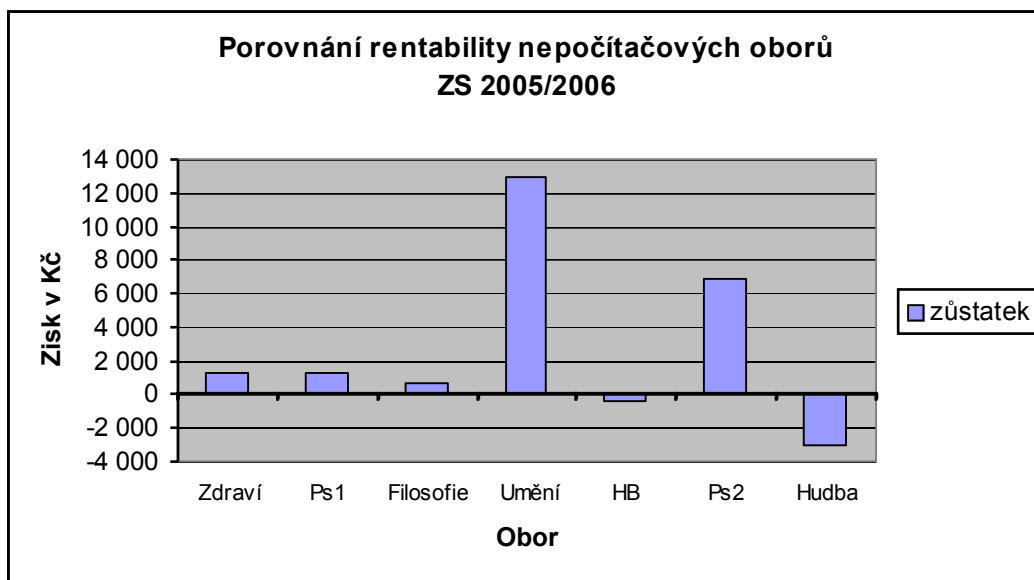
Graf 7 ilustruje aktuální míru rentability oborů, tj. jejich finanční návratnost/ztrátovost. Vzdělávací projekt pochopitelně není veden snahou po výdělečnosti. Jeho hodnota spočívá ve zcela jiné než materiální oblasti. Nicméně finanční stránku nelze opomíjet. Následující grafy 8 a 9 jednoznačně vypovídají o tom, které obory jsou finančně nejnáročnější a které nejméně.

Kladných hodnot v rentabilitě obecně nabývají pouze nepočítačové obory, od určitého počtu zapsaných posluchačů je lze pokládat za ziskové. Finančně ztrátové jsou obory počítačové. Rentabilitu ovlivňuje výše vybraného zápisného, která víceméně vychází z počtu posluchačů. Počítačové obory může navštěvovat pouze omezený počet uživatelů (maximálně 8-10, podle počtu PC stanic v učebně). Výše zápisného hrazená limitovaným počtem posluchačů je natolik nízká, že nedosahuje objemu honoráře, který za kurz pobírá lektor. Pokud by počítačové obory měly být rentabilní, muselo by být zápisné navýšeno, což by ovšem mnohým sociálním vrstvám účast na kurzech znemožnilo. Naprosto odlišná situace je u nepočítačových oborů, kde několik desítek posluchačů svým zápisným honorář lektora snáze pokryje.

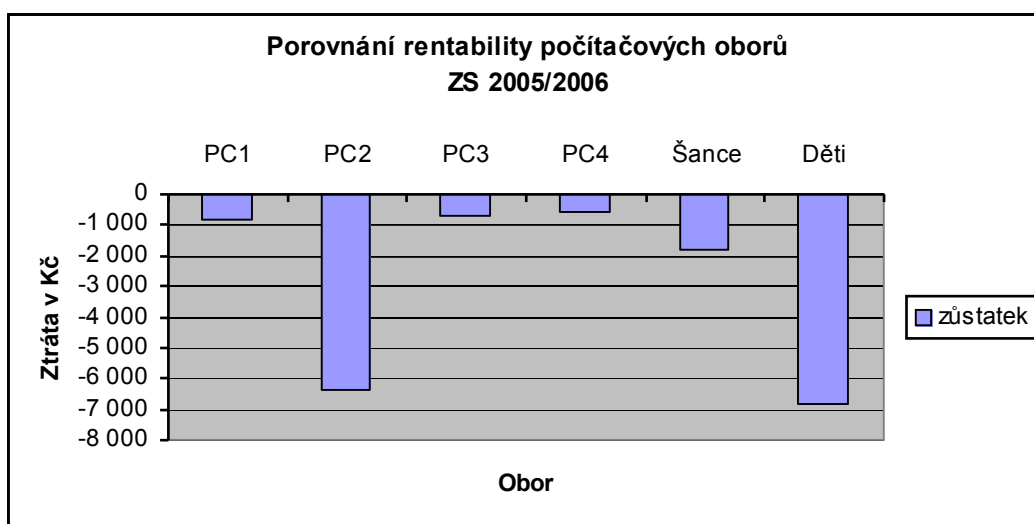
Grafy 8 a 9 porovnávají rentabilitu nepočítačových a počítačových oborů

jednotlivě. Z nepočítačových oborů jsou mírně ztrátovým oborem Kapitoly z dějin Havlíčkobrodská (HB), které navštěvují sami senioři se zvýhodněným zápisným. Druhým nerentabilním oborem jsou Dějiny hudby (Hudba) v důsledku nízkého počtu přihlášených.

Počítačové obory jsou finančně ztrátové všechny bezvýsledku. Nejvíce však kroužek pro děti, neboť kurz disponuje dvojnásobným počtem hodinové dotace oproti ostatním, tudíž i honorář lektora je dvojnásobný, a děti zároveň hradí minimální zápisné. Tím se kroužek stává nejdražším. Obor PC2 navštěvuje vysoké procento posluchačů se zvýhodněným zápisným.

4.6 Ohlédnutí za tříletým působením Univerzity volného času

UVČ prodělala během své více než tříleté činnosti progresivní rozvoj. Ze skromného programu dvou nepočítačových a dvou počítačových oborů se rozrostla v poměrně rozsáhlý vzdělávací projekt se slibnou perspektivou, který oslovuje široké publikum občanů Havlíčkobrodsko a okolí, a na kterém participuje řada místních organizací i významných regionálních osobností. Prvotní cíle transformované do snahy zprostředkovat především znevýhodněné seniorské skupině celoživotní vzdělávání formou populárně prezentovaných studijních oborů a ověřit si v praxi životaschopnost takového projektu, se přesunuly do roviny smělejších plánů.

Mohutná poptávka a ohlas místního společenství na zahájený projekt potvrdily náš původní předpoklad o potřebnosti a užitečnosti projektu nejen pro zdejší komunitu, ale i pro samotnou knihovnu. Naším současným cílem je rozvíjet probíhající vzdělávací program, oslovovat stále širší spektrum cílových skupin při zachování kvantitativní i kvalitativní úrovně nabídky a nadále naplňovat očekávání posluchačů a dalších zájemců, kteří UVČ postupně zahrnuli do svých životních programů a dlouhodobých osobních perspektiv.

Kvantitativní hodnocení několikaleté činnosti UVČ nejpřesněji poskytují statistické ukazatele, které o dosažených výsledcích vypovídají s objektivní měřitelností číselných údajů. V následující tabulce lze vyčíst jak rychle stoupal počet zapsaných posluchačů, počet prezentovaných oborů i počet odučených hodin v průběhu jednotlivých semestrů. Ještě názornější představu o míře kvantitativního rozvoje vzdělávacího projektu zprostředkovávají dále uvedené grafy s komentáři.

Statistika UVČ							
Ukazatele	ZS 02/03	LS 02/03	ZS 03/04	LS 03/04	ZS 04/05	LS 04/05	ZS 05/06
Počet posluchačů nePC oborů	60	99	146	143	193	230	251
Počet posluchačů PC oborů	32	108	142	93	81	100	117
Počet posluchačů celkem	92	207	288	236	274	330	368
Počet oborů celkem	4	6	9	10	10	12	13
Počet konaných přednášek + PC lekcí	48	128	168	136	144	168	168
Počet odučených hodin	96	256	336	272	288	336	336
Náklady v Kč	28.000	70.000	95.000	79.000	83.000	94.000	99.000
Příjmy v Kč	14.000	34.000	50.000	46.000	62.000	88.000	100.000

Vysvětlivky k tabulce:

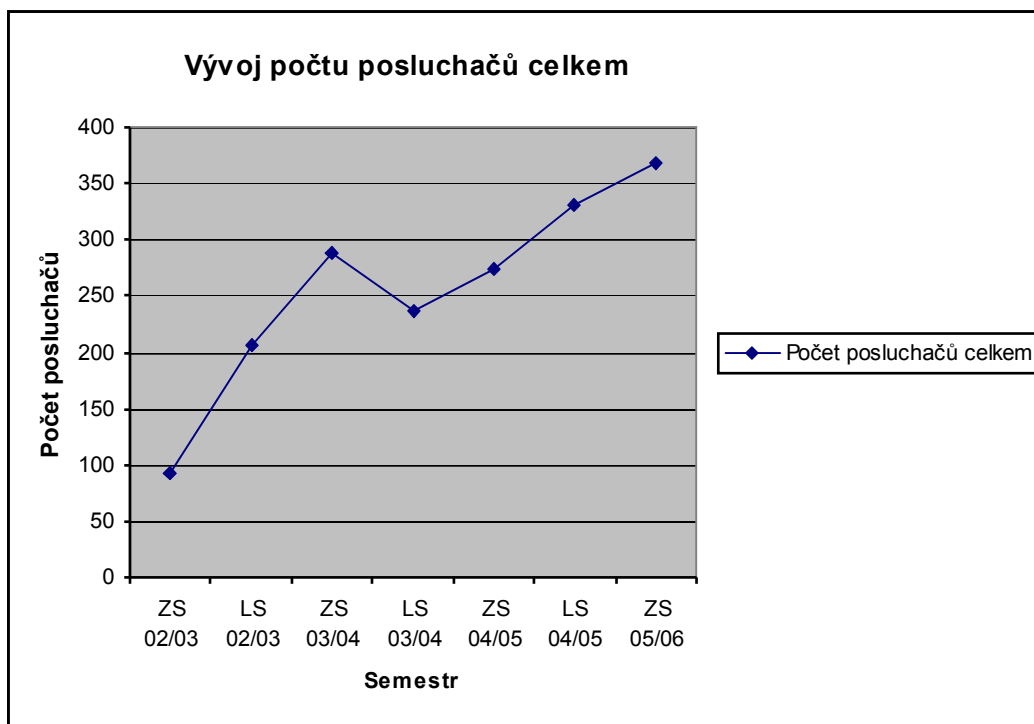
nePC obory – nepočítačové obory

PC obory – počítačové obory

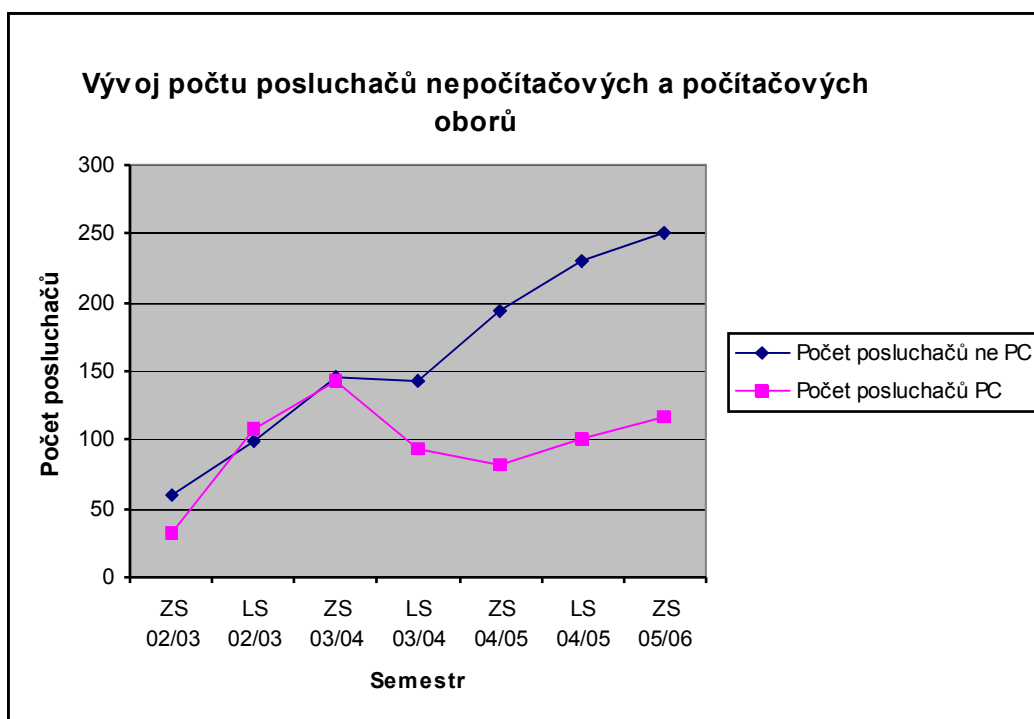
náklady – výdaje zahrnující vyplacené honoráře lektorům a metodikům

příjmy – zápisné vybrané od posluchačů

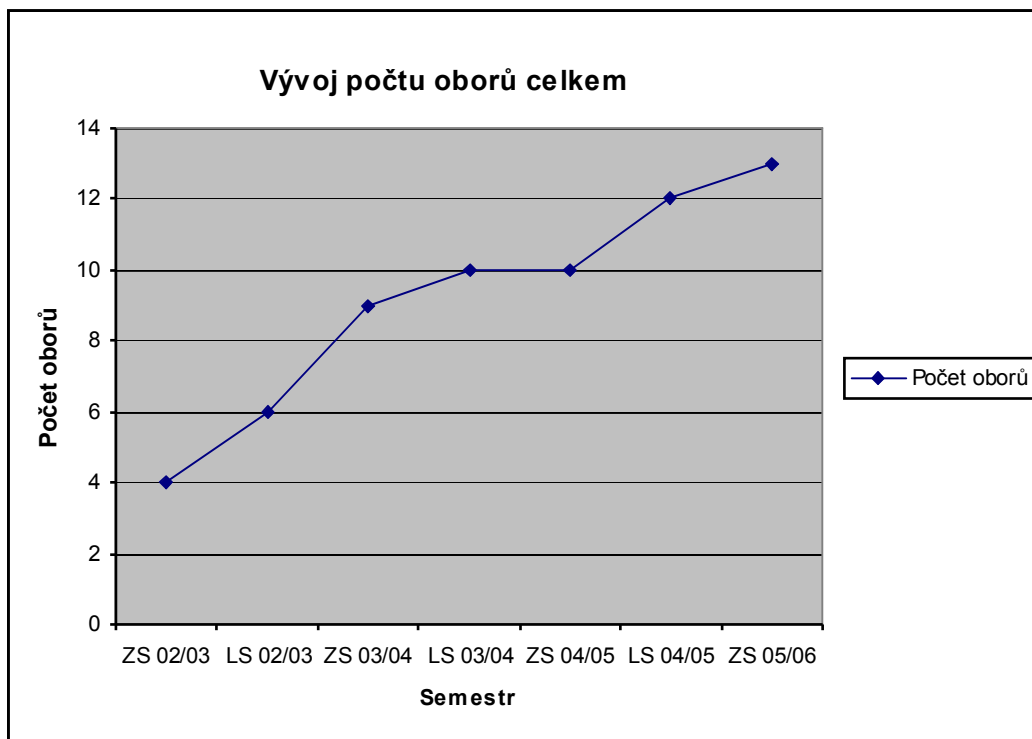
Graf 1 ilustruje strmý nárůst celkového počtu posluchačů od počátku projektu po současnost.

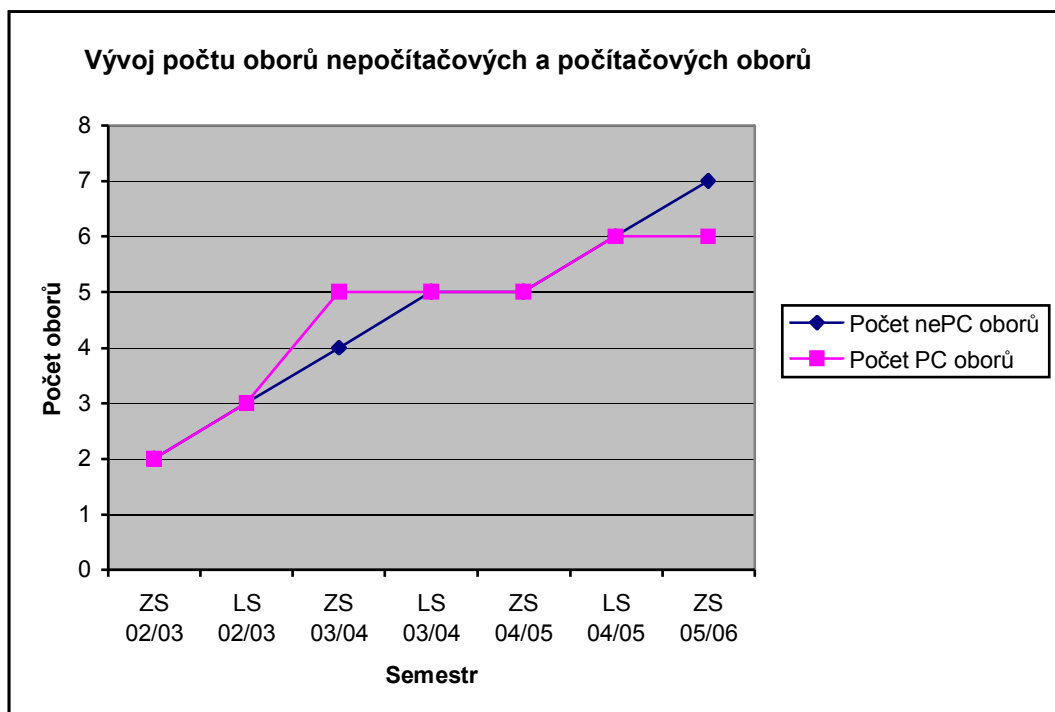
Graf 2 porovnává počty posluchačů nepočítačových a počítačových oborů.

Graf 3 zobrazuje postupné rozšiřování celkové nabídky vzdělávacího projektu prostřednictvím zvyšujícího se počtu realizovaných studijních oborů.

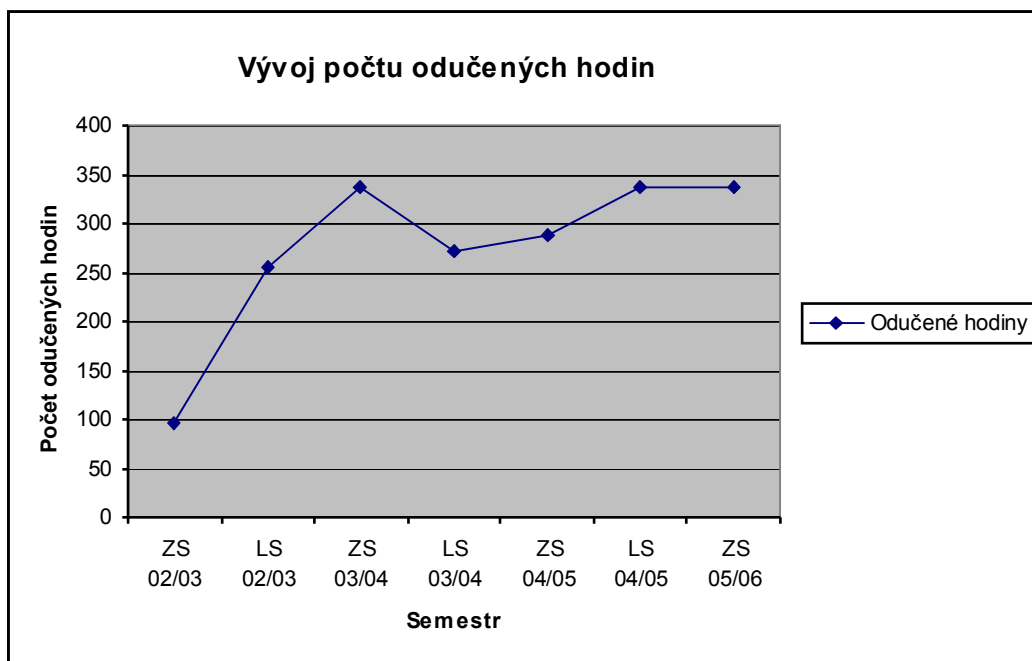
Graf 4 porovnává odděleně nárůst počítačových a nepočítačových oborů.

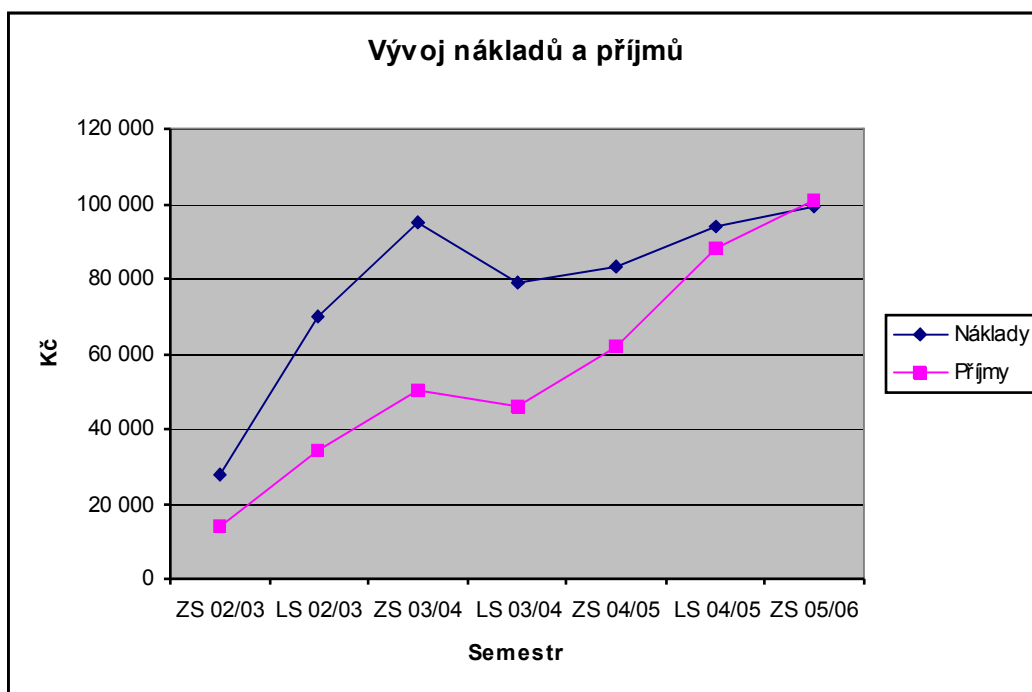
Graf 5 vypovídá o prudkém nárůstu počtu počítačových skupin během prvního školního roku. Vysoký počet skupin odráží tehdejší masový zájem veřejnosti o počítačové kurzy. Během roku 2003 se křivka propadá na nižší hodnoty, ale následně pozvolna stoupá. Křivka z velké části odráží zájem posluchačů o počítačové vzdělávání, ovšem ne zcela spolehlivě. Je třeba si uvědomit, že uspokojení poptávky je limitováno také finančními možnostmi organizátora (počítačové kurzy jsou finančně náročné) i prostorovými kapacitami počítačové učebny. Tyto faktory ovlivňují, kolik skupin bude otevřeno. V současné době se počet skupin ustaluje na počtu 14, což z 90% uspokojuje poptávku veřejnosti a zároveň optimálně vyhovuje stávajícím finančním možnostem, prostorovým i lektorským kapacitám.

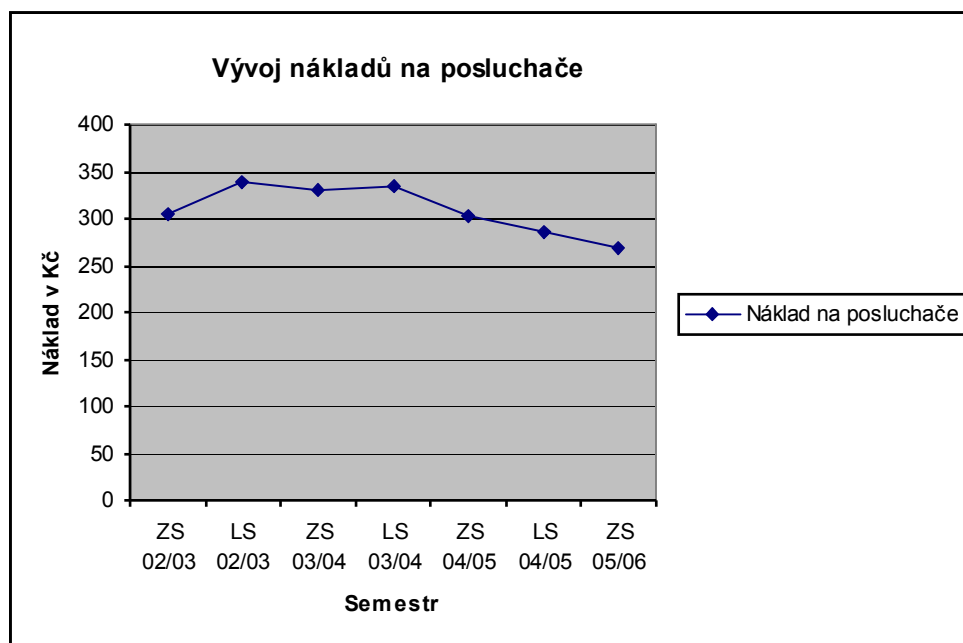
Graf 6 hovoří o růstu a následném ustálení počtu odučených hodin. Křivka dosahuje vrcholu v roce 2003, podobně jako počet skupin počítačových kurzů. V současné době se počet hodin ustálil cca na 340 za semestr.

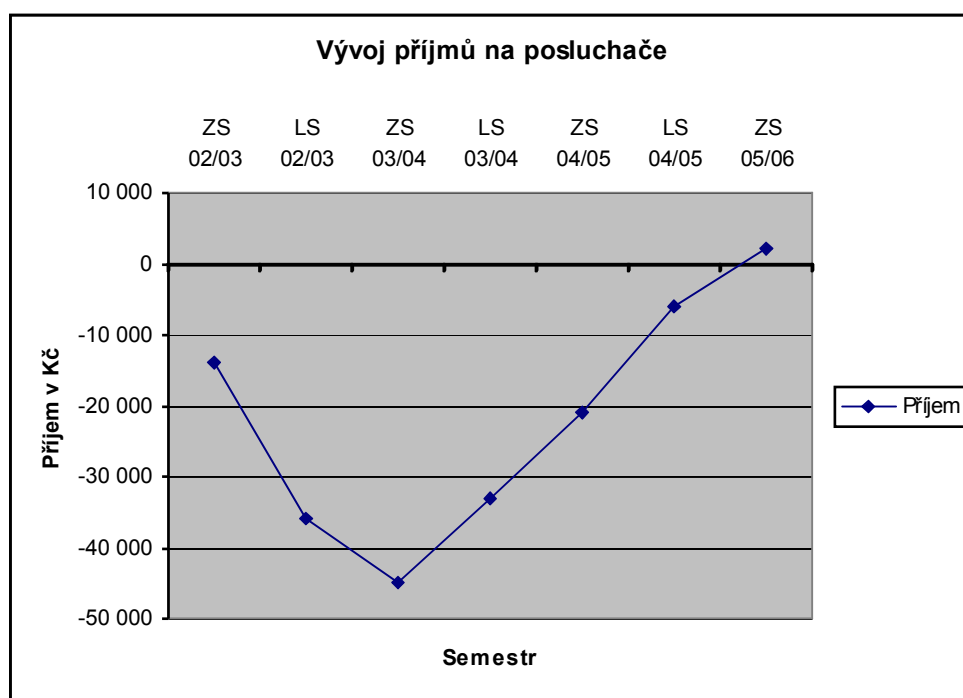
Graf 7 vypovídá o tom, že náklady na realizaci projektu rostly od počátku mnohem prudčeji než příjmy a že celý projekt byl až do ZS 2005/2006, kdy se křivky setkaly, nerentabilní.

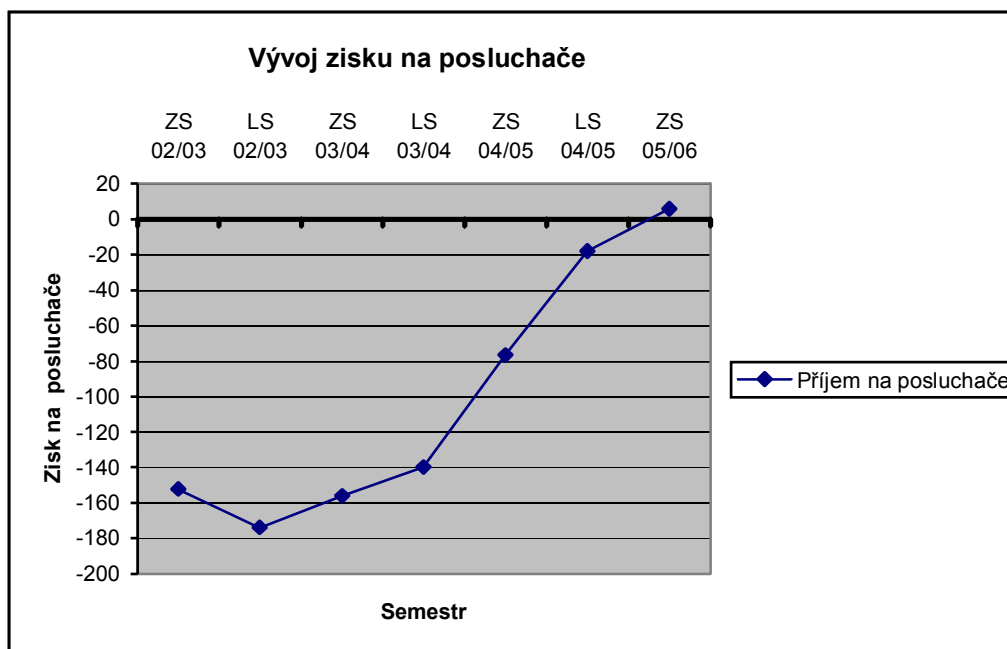
Graf 8 vyhodnocuje náklady organizátora na 1 posluchače, které postupně klesají vlivem plynule vzrůstajícího počtu zapsaných posluchačů.

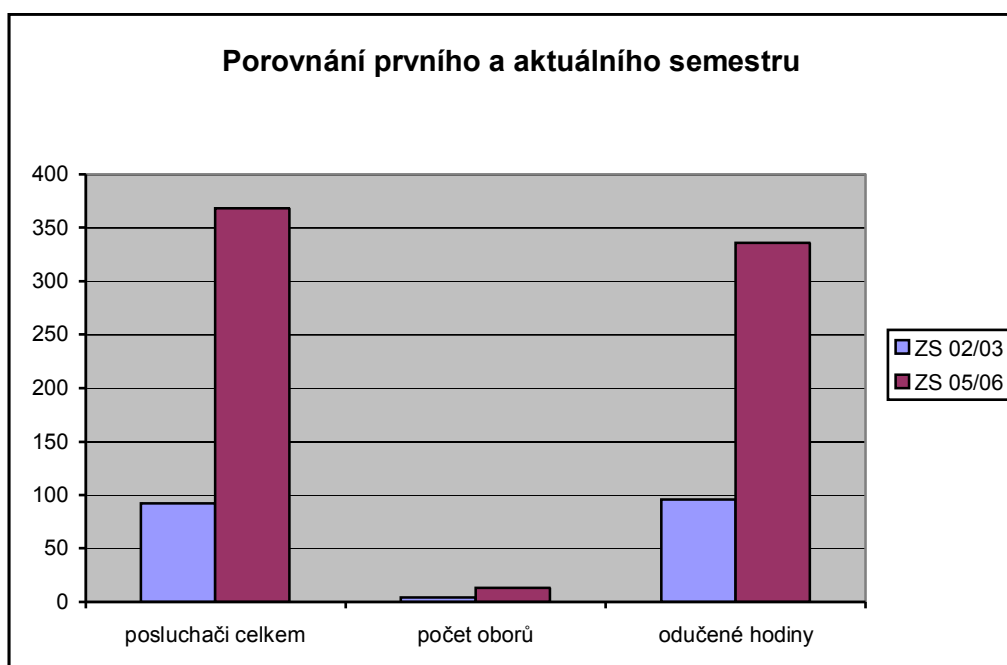
Graf 9 vypovídá o příjmech na 1 posluchače a o finanční nerentabilitosti projektu. Finančně nejnáročnější byl rok 2003, což odpovídá i nejvyššímu počtu otevřených skupin počítačových kurzů. V ZS 2005/2006 se křivka dostává do kladných hodnot v souvislosti s vyrovnáním příjmů a nákladů.

Graf 10 koresponduje s předcházejícími a zobrazuje vývoj zisku, tj. rozdíl mezi náklady a příjmy na 1 posluchače. Zisk se po celou dobu projektu pohyboval v záporných hodnotách. O zisku v pravém slova smyslu můžeme tedy hovořit až v ZS 2005/2006, kdy se křivka přehoupla velmi mírně do kladných hodnot.

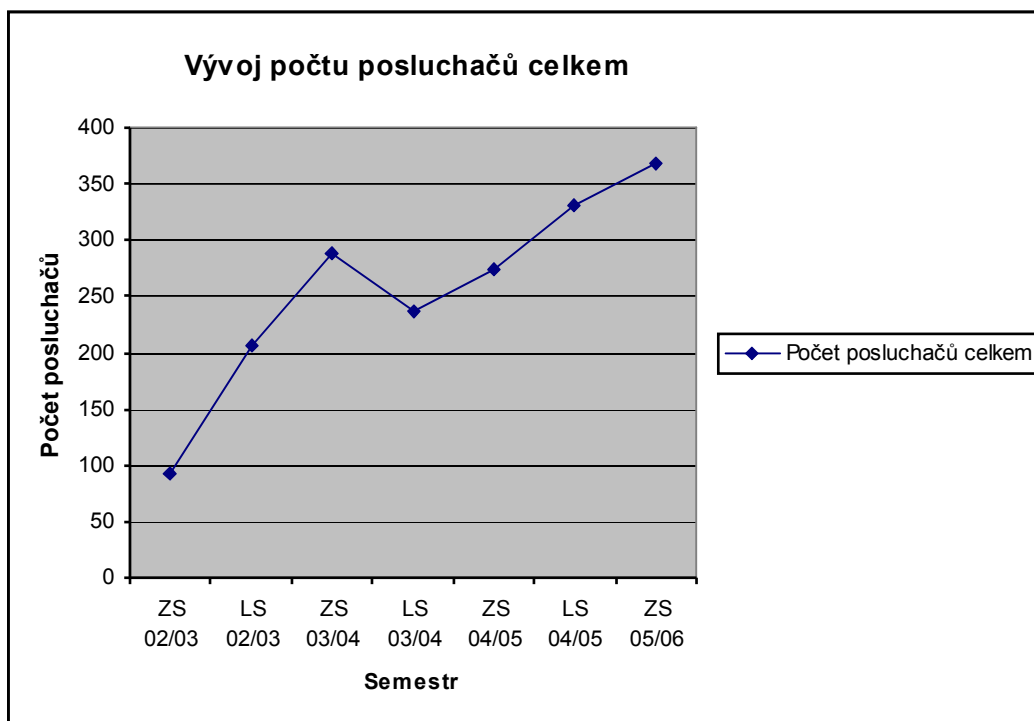
Graf 11 velmi názorně porovnává kvantitativní nárůst statistických ukazatelů prvního a aktuálního semestru.

5 Zobecnění, syntéza zkušeností a doporučení pro praxi

5.1 Zájem veřejnosti jako jedna ze základních podmínek

S velkým potěšením konstatuji, že UVČ se setkala s výrazným zájmem veřejnosti. Počet zapsaných posluchačů se semestr od semestru navyšuje, jak názorně ilustruje níže uvedený graf (uveřejněný i na straně 88). Strmý růst počtu posluchačů v prvních dvou semestrech byl způsoben prudkou reakcí veřejnosti na nově zavedenou službu, v níž dominoval velký zájem o počítačové vzdělávání. Výrazné procento seniorů si v té době uvědomilo rozpor mezi nároky technického pokroku na ovládání nových technologií a svými nízkými znalostmi v této oblasti. Tito lidé se s velkou motivací přihlašovali do počítačových kurzů, aby získali základní dovednosti pro práci s počítačem. Některé výroky posluchačů jsou toho výmluvným důkazem: „Nechci zemřít počítačově negramotná!“ nebo „Vnuk studuje v zahraničí, chci s ním komunikovat přes počítač!“ či „Chci se naučit surfovat po Internetu!“

UVČ si během tříleté činnosti našla své místo na místním trhu vzdělávání. Prostřednictvím kvalitní služby a pronikavé public relations (PR) se dostává do stále širšího povědomí obyvatel Havlíčkobrodska. Porovnání počtu 92 přijatých posluchačů v úvodním zimním semestru 2002/2003 a počtu 368 posluchačů v aktuálně probíhajícím zimním semestru 2005/2006 je více než vypovídající. V dalších semestrech již razantní nárůst posluchačů neočekáváme, a to z několika důvodů. Vzdělávacím projektem může být oslovena pouze určitá množina obyvatel široké populace. Jedná se zejména o jednotlivce s aktivním a kulturním způsobem života, kteří ve volném čase kultivovaně rozvíjejí svou osobnost prostřednictvím poznávání a bez četby knih, návštěvy divadel, biografů, knihoven, galerií a dalších kulturních stánků by se jen těžko obešli. Tento způsob života je sociology označován jako *životní styl s náplní studia*¹⁰⁶. Ne každému ovšem vyhovuje a odpovídá jeho představám. Není tedy možné domnívat se, že námi připravovaná vzdělávací nabídka osloví komunitu bezvýhradně a celoplošně. Na druhé straně je zřejmé, že i technické a personální kapacity organizátora jsou omezené a nedají se bezmezně rozšiřovat, aniž by tím netrpěla kvalita projektu. Zabezpečit veškerou koncepční, administrativní a servisní činnost k plné spokojenosti několika set posluchačů a všech dalších zúčastněných subjektů v rámci cca 20 hodin týdně není snadné. Podobně i sladění termínů konání jednotlivých přednášek a počítačových lekcí tak, aby vyhovovaly co největšímu počtu zájemců je organizačně poměrně náročné.

5.1.1 Oslovení seniorů

Naším velkým přáním při zahajování projektu bylo zaujmout připravovanými programy zejména seniory. Stále více lidí se dnes dožívá vyššího věku a těší se plnému zdraví. Je velká škoda, že většina seniorů dosud tráví svůj volný čas pasivně a stranou veškerého dění. Lidé se

¹⁰⁶ KRAUS, Blahoslav; POLÁČKOVÁ, Věra et. al. *Člověk – prostředí – výchova : k otázkám sociální pedagogiky*. Brno : Paido, 2001, s. 154.

mylně domnívají, že odchodem do důchodu končí aktivní život, že již není nutné ba ani vhodné rozvíjet své schopnosti a učit se něco nového. Na seniory by však nemělo být pohlíženo jako na separátní skupinu, protože stáří je nedílnou součástí lidského života. Senioři jsou a budou pro společnost potřební a užiteční, je však třeba změnit pohled společnosti na stáří. Snahou by mělo být vytvoření společnosti pro všechny věkové kategorie.

Důležitým faktorem pro životní spokojenost seniorů je posilování důvěry v jejich schopnosti a víry v budoucnost. Studium zájmovou formou umožňuje starším lidem nenásilné získávání dalších vědomostí a dovedností včetně nacházení souvislostí mezi nově objevenými a dobře známými skutečnostmi. Nutným předpokladem pro obnovení aktivního přístupu seniorů k životu je vytváření odpovídajících podmínek, které by starším lidem umožnily uplatnit jejich bohaté životní zkušenosti, moudrost a zodpovědnost. Došla jsem k názoru, že není pečlivějších studentů nežli seniorů. Během přednášek si aktivně zapisují poznámky, které si ovšem mnozí z nich doma krasopisně přepisují. Aniž by dostávali domácí úkoly, připravují se iniciativně na další hodinu a s lektorem debatují o tom, co nového vyčetli v knihách. Stále v nich přebývá dětská duše toužící po ocenění a pochvale od autority, kterou uznávají.

Návštěvy přednášek významně přispívají k rozšíření potřebného sociálního kontaktu seniorů a k prohlubování přátelských mezilidských vztahů. Přestože senioři tvoří na UVČ většinovou skupinu, i tak zde dochází k prospěšnému mezigeneračnímu setkávání, které napomáhá rozvíjení vzájemné tolerance, pochopení a soudržnosti. Připomeňme si v této souvislosti Diogenova slova: „Vzdělání přináší mladým lidem umírněnost, starým útěchu, chudým bohatství a bohatým ozdobu“¹⁰⁷.

¹⁰⁷ ŠOLC, Jan. Vzdělávání dává mladým umírněnost, starým útěchu. *Andragogika*. 2005, roč. 9, č. 1, s. 13.

Studium dále napomáhá k udržení psychické svěžesti seniorů, pozitivního myšlení a zájmu o dění kolem sebe. Nezanedbatelné je i zvýšení prestiže, které se studujícím seniorům posléze dostává od jejich vrstevníků i rodinných příslušníků.

Je více než pozitivní, že výrazné procento seniorské populace vykazuje stále vysokou společenskou aktivitu a že se pro tuto skupinu celoživotní vzdělávání stává vhodným doplňkem jejich životního programu. UVČ je toho živoucím důkazem. Na přednášky docházejí pozitivně naladěni starší lidé, živě debatují a zvědavě se táží na nejrůznější organizační záležitosti. Pečlivě hlídají termíny zápisu a zajímají se o další nabídku. Projevují vesměs spokojenost se studijním programem a zájem dále pokračovat ve studiu. Navrhují i témata přednášek či celé studijní obory, například německou konverzaci, válečné dějiny, alternativní medicínu apod. Svou absenci zodpovědně nahlašují, stejně tak jako jakékoliv změny poměrů na jejich straně. Velice mě těší jejich bezprostřední a upřímná zpětná vazba na lektora a úroveň jeho přednášky. Po několika letech setkávání s nimi již dle výrazu tváře rozpoznávám, zda výběr tématu a přednášejícího se povedl či nikoliv. V porovnání se seniorskými posluchači jsou účastníci v produktivním a studentském věku výrazně pasivnější a snad i netečnější. V každém případě nemají takovou potřebu navazovat kontakt s okolím a vyměňovat si názory. Senioři přeci jen disponují větším prostorem volného času. Na druhé straně mají oproti pracujícím sníženou možnost sociálního kontaktu, a proto vzájemné setkání mnohem intenzivněji využívají k rozhovoru než k přemýšlivému rozjímání či relaxaci jako jejich mladší kolegové.

5.1.2 Zájem studentů a populace v produktivním věku

Během prvního školního roku jsme zaznamenali vzrůstající zájem o vzdělávání i u dalších cílových skupin. Jednalo se zejména o studenty a pracující v produktivním věku. Velké zklamání na jejich straně vždy

vzbuzoval časový interval konání přednášek. Studentům ani zaměstnaným nevyhovovaly dopolední hodiny přednášek. V letním semestru 2004/2005 jsme na popud této rostoucí poptávky zařadili do programu večerní kurz Základy psychologie, který se setkal s velkým zájmem. Oproti dopolednímu kurzu psychologie ve večerním dramaticky klesl věkový průměr a dodnes se pohybuje okolo 35 let. Zkušenosti obecně ukazují, že pro studenty je forma vzdělávání na UVČ vhodným doplňkem jejich studia a užitečnou přípravou pro přijímací zkoušky na vysoké školy, ať se již jedná o oblast psychologie, filozofie nebo dějin umění. Zájemci z řad pracujících si prostřednictvím přednášek rozšiřují své znalosti, které si dále přenášejí do své praxe a každodenního života či se jim vzdělávání stává koníčkem.

Zejména kurzy počítačové gramotnosti jsou v poslední době stále častěji využívány právě mladšími cílovými skupinami. Během tříletého působení se změnilo věkové rozvrstvení zájemců o počítačové kurzy. V samých začátcích dominovali senioři, kteří v současné době naopak tvoří minoritní skupinu. Počítačové kurzy ve stále větší míře vyhledávají zaměstnaní lidé v produktivním věku, kteří se potřebují uplatnit na trhu práce nebo jim vlivem nedostatečné počítačové gramotnosti hrozí ztráta svého dosavadního zaměstnání. Věkový průměr počítačových oborů činí 48 let v aktuálním semestru a hovoří o tom, že kurzy navštěvují lidé v produktivním věku, na vrcholu svých tvůrčích sil, jejichž pracovní výkon je posilován potenciálem naučeného a prožitého.

V důsledku tohoto trendu jsou zájemci ze stran seniorů (samozřejmě po dohodě s nimi) zařazováni do speciálního kurzu s důkladnějším a názornějším výkladem Počítač – šance pro každého. Tento kurz byl původně koncipován pro zdravotně znevýhodněné, postupem času byl však přizpůsoben stávajícím potřebám seniorů, kteří počítačové kurzy raději navštěvují se svými vrstevníky, neboť ve skupinách s mladšími uživateli přeci jen nestačí rychlému tempu a zbytečně tak ztrácejí své

cenné sebevědomí. Nejstarší posluchačkou aktuálního semestru UVČ je dáma navštěvující počítačový kurz, narozená v roce 1925. Při zápisu požádala o sdělení, jak staří spolužáci jsou zapsaní v její skupině. Po zjištění, že nebude sama, kdo se ve zralém věku chce naučit ovládat počítač, se s radostí zapsala a kurzy pravidelně navštěvuje.

Při zápisu do počítačových kurzů je velice složité objektivně odhadnout stávající dovednosti zájemců. Subjektivní odhad úrovně dovedností samotnými zájemci se mnohdy diametrálně odlišuje od skutečnosti. V poslední době se objevuje problém, že přicházející zájemci disponují jistými dovednostmi s počítačem, ovšem základní gramotnosti v pravém slova smyslu nedosahují a nejsou si toho bohužel ani vědomi. Obsluhují například speciální software na svém pracovišti (účetní, zdravotní sestry apod.), počítač tedy pro ně není zcela neznámý, rutinně ovládají myš i klávesnici. Mají proto tendenci hlásit se rovnou do pokročilejších kurzů, kde však zjistí, že nedostačují požadované úrovni, neboť neumějí pracovat s operačním systémem Windows, neovládají Internet ani e-mailovou poštu atd. Nezřídka se stává, že se mě lektor jako organizátorky táže, zda jsem se v rozvrhu opravdu nezmýlila, neboť dle rozpisu očekával pokročilejší uživatele a obdržel skupinu na úrovni naprostých začátečníků. Vzhledem k tomu, že není možné zájemce při zápisu podrobovat testům či jiné formě evaluace za účelem zjištění jejich faktické znalostní a dovednostní úrovně pro práci s počítačem, musíme se spoléhat na jejich, byť nepřesný, odhad a ve spolupráci s nimi se pokusit vybrat vhodný kurz. Každý lektor se následně při převzetí posluchačů řídí aktuálním stavem vědomostní úrovně té které počítačové skupiny a pružně mu přizpůsobuje předem vytvořené rámcové osnovy.

Posluchačům počítačových kurzů jedenkrát týdně v odpoledních hodinách umožňujeme volný přístup k počítači a Internetu nad rámec výuky, aby si mohli procvičit získané dovednosti. Počítače jsou zapsaným posluchačům

zdarma k dispozici pro individuální využití každý pátek od 14 do 18 hodin. Dozor v učebně a případnou asistenci či instruktáž zajišťují brigádníci.

5.1.3 Poměr mužů a žen ve vzdělávání

Poměr mezi muži a ženami, kteří se zúčastňují vzdělávání je nevyrovnaný. Od počátku projektu dominovaly ženy, které tvořily téměř 100% všech účastníků. Postupem času se podíl mužů pomalu zvětšuje a není již tak zanedbatelný. Vliv na zvýšení mužského podílu mají zejména počítačové kurzy, v nichž muži tvoří 18 %. V současné době je celkový počet účastníků UVČ tvořen ze 14 % muži a z 86 % ženami. Tato relace obecně potvrzuje statistiky a výzkumy v tom smyslu, že ženy přistupují ke vzdělávání aktivněji a s větší motivací. S tímto faktem se však nemůžeme spokojit. Je třeba se zamyslet i nad tím, zda je pro muže vytvářena vhodná vzdělávací nabídka. Kromě počítačových kurzů UVČ nabízí vzdělávání zaměřené humanitně, což mnohem více vyhovuje ženám než mužům. Během tříleté činnosti jsem se setkala s náměty a přáním mužů realizovat obory typu věda a technika nebo novodobé dějiny. Při úvahách o směru dalšího rozvoje je mým záměrem zpřístupnit ve vyšší míře i ty oblasti, které jsou zájmově bližší právě mužské části populace.

5.2 Předpoklady pro realizaci Univerzity volného času

Z hlediska tříletých zkušeností s provozem UVČ doporučuji před zahájením příprav vzdělávacího projektu UVČ zhodnotit reálné možnosti knihovny coby organizátora. Zejména je zapotřebí uvědomit si, do jaké míry bude projekt zajištěn z hlediska personálního, technického a finančního zabezpečení. Zcela primární je ovšem ochota pustit se do nové dlouhodobé aktivity a schopnost překonat přechodné obtíže, které se dozajista vyskytnou.

Mezi základní předpoklady pro realizaci UVČ patří:

- Personální kapacity
- Organizační zabezpečení
- Technické zázemí
- Finanční zajištění

5.2.1 *Personální kapacity*

Personální kapacity tvoří tyto prvky:

- Organizátor
- Lektor
- Metodik

Organizátor

Jedním ze základních stavebních kamenů, bez kterého se projekt neobejde, je knihovník-organizátor. Na projektu bude pravděpodobně spolupracovat více členů týmu, nikoliv pouze jedinec, ovšem hlavní zodpovědnost ponese vždy vedoucí projektu. Je zapotřebí, aby knihovna coby realizátor vzdělávacího projektu ze svého kolektivu vybrala vhodného pracovníka, kterému svěří kompletní zabezpečení této aktivity včetně příslušných pravomocí.

Knihovny bohužel nedisponují dostatečnými personálními rezervami, aby z týmu spolupracovníků mohly bezproblémově vyčlenit jednotlivce, který bude vzdělávací aktivity zabezpečovat. Přesto je však nutné touto kompetencí pověřit vybranou osobu. Velmi záleží na tom, zda se vytipovaný knihovník bude moci vzdělávací činnosti věnovat na plný úvazek či zda ji bude zabezpečovat dílčím způsobem v rámci svých dalších pracovních povinností. Od citlivého rozhodnutí vedení knihovny, kterého z pracovníků do této pozice vybere a jak velký podíl pracovního úvazku ke vzdělávací činnosti poskytne, se v budoucnu přímou úměrou rozvine nejen rozsah, ale i kvalita poskytovaných vzdělávacích služeb.

V souvislosti s pracovním úvazkem knihovníka-organizátora je na tomto místě vhodné zmínit zkušenost Landové¹⁰⁸ ze zahraničních vysokoškolských knihoven, ve kterých jsou cíleně vytvářeny typové pozice knihovníků-pedagogů, jejichž pracovní náplň zahrnuje nejen organizační zabezpečení vzdělávacích akcí pro studenty, nýbrž i jejich aktivní působení ve výuce. Tento námět považuji za velice inspirativní. V provozních podmínkách českých knihoven je dnes pravděpodobně nerealizovatelný, ale je třeba formovat naše představy o tom, kam chceme směřovat, jak upozorňuje autorka článku.

Základní pracovní povinností organizátora UVČ tvoří koncepční a administrativní činnost, organizačně technické zabezpečení akcí a servisní činnost. Dále zajišťuje propagaci a prezentaci celého projektu, nebo se na public relations (PR) alespoň částečně podílí. Organizátor průběžně provádí analýzu vzdělávacích potřeb regionu, vytvoří ideu projektu a následně ji konkretizuje v reálné koncepci. Neobejde se bez týmu spolupracovníků, a to jak interních, tak i externích. Stejně tak potřebuje nezbytné technické zázemí.

Metodik

Nejbližším spolupracovníkem organizátora je metodik, kvalifikovaný odborník pro vybraný vyučovací předmět. Na metodikovi spočívá poměrně vysoký díl odpovědnosti, neboť vytváří učební osnovy oboru, garantuje jeho obsahovou náplň a úroveň. Kontaktuje a zve k přednáškám své kolegy – lektory – a ručí za uskutečnění přednášky nebo počítačové lekce. Metodik může být samozřejmě i metodikem a lektorem v jedné osobě. Pro organizátora je osoba metodika poměrně klíčová, neboť míra jeho spolupráce a tvůrčího přístupu k oboru, který mu byl svěřen a jeho

¹⁰⁸ Landová, Hana. Vzdělávací úloha knihoven : jsme připraveni? In *Knihovny současnosti 2005 : sborník z 13. konference, konané ve dnech 13.-15. září 2005 v Seči u Chrudimi*. Brno : Sdružení knihoven ČR, 2005, s. 82-92.

schopnost sestavení učebních osnov tak, aby předmět zaujal posluchače, významným způsobem ovlivní konečnou podobu vzdělávacího projektu organizátora. Ze své vlastní zkušenosti doporučuji metodika vybírat velmi pečlivě, nejlépe na základě osobních kontaktů, kladných referencí či dřívější úspěšné spolupráce.

Lektor

Posledním článkem nezbytného personálního zabezpečení vzdělávacího projektu UVČ je lektor, vlastní realizátor přednášky nebo počítačové lekce. Lektor má úzkou vazbu na metodika nebo organizátora, jeden z nich ho kontaktoval a požádal o spolupráci. Lektor by měl být podobně jako metodik kvalifikovaný odborník ve vybraném oboru, do kterého přednáška svým obsahem náleží. Měl by zároveň disponovat komunikačními a prezentačními dovednostmi, měl by být schopen navázat s publikem kontakt, motivovat a zaujmout ho obsahem přednášky i způsobem, jak ji prezentuje. Pro úspěšné lektorské působení na UVČ je zároveň nezbytné, aby lektor dovedl podat odborné téma natolik srozumitelnou formou, aby mu porozuměl i posluchač laik.

Z výše uvedeného je zřejmé, že na všechny osoby personálního zajištění vzdělávacího projektu UVČ jsou kladeny poměrně vysoké nároky ohledně odbornosti, schopnosti týmové spolupráce, zodpovědnosti, pečlivosti a tvůrčího přístupu. Zajistit kvalifikované odborníky s uvedenými kvalitami a navíc ochotné s knihovnou spolupracovat ve svém volném čase je mnohdy skutečně „tvrdý oříšek“. Doporučuji proto oslovit spřízněné organizace (muzea, galerie, školy) a zároveň vytipovat významné a zajímavé osobnosti regionu, se kterými by bylo výhodné navázat kontakt. Z praktických zkušeností vyplývá, že nebývá vždy úspěšné oslovovat nám osobně neznámého potencionálního kolegu přímo, daleko větší šanci na úspěch máme, pokud můžeme využít osobního kontaktu nebo doporučení prostředníka. Pokud se podaří vytipovaného lektora či metodika nadchnout pro náš projekt, máme obvykle vyhráno. Většina

tvůrčích osobností uvítá příležitost podělit se s druhými o své vědomosti a dovednosti a rádi využijí tuto možnost k seberealizaci a zviditelnění se. Pokud veškeré dosavadní přesvědčování selže a na získání odborníka nám velmi záleží, lze využít finančních nástrojů a zvyšovat nabídku peněžní odměny za přednášku jako poslední podpůrný argument pro přijetí spolupráce.

5.2.2 Organizační zabezpečení

Pod pojmem organizační zabezpečení je myšlena širší tvůrčí činnost organizátora, který vedle již zmíněné koncepční činnosti, domlouvání s lektory a metodiky, zabezpečení propagace a prezentace také organizačně zajišťuje zápis posluchačů před každým semestrem. Má na starosti i mnohé administrativní úkony, jako například tvorbu a uzavírání dohod o provedení práce s lektory a metodiky, výplaty honorářů, vyplňování výkazových listů za odučené hodiny, tvorbu a vyhodnocení evaluačních dotazníků a v neposlední řadě archivaci dokumentů spojených s činností UVČ. Dále zajišťuje servisní podporu pro lektory při přednáškách, která spočívá v přípravě výukových prostor, potřebné didaktické techniky a v zabezpečení občerstvení pro lektora. Uvádí a představuje nové přednášející, vyřizuje dotazy a náměty posluchačů a podle aktuální potřeby kopíruje na požádání výukové materiály.

Náročnost organizačního zabezpečení veškeré činnosti UVČ je přímo úměrná rozsahu projektu a množství přijatých posluchačů. Sestává se z různorodých činností od vysoce kvalifikované přípravy v podobě koncepční činnosti až po pomocné práce jako je umývání nádobí a úklid po ukončení přednášky. Je důležité, aby knihovna věnovala organizačnímu zabezpečení těchto aktivit patřičnou pozornost a svědomitě pečovala o edukační proces. Čím pečlivěji bude zabezpečena organizace kurzu, tím více poroste kredit celého projektu v očích veřejnosti.

5.2.3 Technické zázemí

Žádný vzdělávací projekt se neobejde bez odpovídajících výukových prostor a kvalitní infrastruktury. Ideální je prostorná, dobře osvětlená a větratelná místnost se stoly se židlemi, aby si posluchači mohli v průběhu přednášek zapisovat poznámky. Pro většinu přednášek je vhodné komornější prostředí s kapacitou cca 30 lidí. Pro potřebu shromáždění většího publika je výhodné disponovat i větším výukovým prostorem, například přednáškovým sálem s kapacitou cca 50-100 lidí.

Na významu stále více nabývá také didaktická technika. Mezi běžně využívané technické prostředky pro potřeby výuky patří bílá tabule (flipchart), promítací plátno, dataprojektor, notebook (případně stolní počítač), zpětný projektor na promítání průhledných fólií, diaprojektor k projekci diapozitivů nebo vizualizér k prezentaci neprůhledných tištěných materiálů a předmětů. Z další didaktické techniky jsou dobře využitelné mikrofony (nejlépe bezdrátové) a přehrávače magnetofonových kazet a kompaktních disků.

Pokud se knihovna rozhodne nabídnout zájemcům i počítačové kurzy, neobejde se bez příslušného technického zázemí v podobě sítě počítačových stanic soustředěných v učebně nebo v internetové studovně. Na počítačích by měli mít uživatelé přístup k Internetu, kancelářským programům a dalšímu uživatelskému software. Pro názornou výuku je zapotřebí minimálně tabule nebo flipchart, dataprojektor a promítací plátno.

Kvalitní technické zázemí je pro vzdělávací projekt důležitým předpokladem. Ovšem troufám si tvrdit, že ne vždy stěžejním, jak by se na první pohled mohlo zdát. Organizátor se samozřejmě neobejde bez výukových prostor určité kapacity a úrovně vybavenosti, kde bude výuka probíhat. Bezprostřední kvalitu projektu však vytvářejí zejména personální faktory – metodik, lektor a organizátor. Didaktická technika zefektivní výuku a podpoří kvalitu výuky, to bezesporu. Nežřídka se stává, že zájem publika

vzbudí lektor nevyužívající žádných sofistikovaných pomůcek a jindy je tomu právě naopak. Malé a menší knihovny mohou ubezpečit, že se nemusí obávat otevřít vzdělávací projekt bez rozvinuté didaktické techniky i jen se základním prezentačním vybavením. Rozhodujícím prvkem přednášky je v každém případě osobnost lektora. Didaktická technika zůstává vždy pouze prostředkem, kvalitu sama o sobě vytvořit nemůže.

5.2.4 Finanční zajištění

Zásadní podmínkou pro úspěšný chod jakéhokoliv projektu je dostatečné finanční zabezpečení. Po odsouhlasení prvotní finanční rozvahy se KKV rozhodla nést náklady spojené se zahájením činnosti a dalším provozem UVČ ze svého vlastního rozpočtu. Většinu nákladů tvoří honoráře lektorů a metodiků. Menší část nákladů je tvořena zajištěním občerstvení pro lektory a kopírováním výukových materiálů. Finanční náročnost projektu může dále zvyšovat pronájem výukových prostor nebo koupě či pronájem didaktické techniky. Se všemi těmito položkami je třeba počítat ve finanční rozvaze, kterou doporučuji provést ještě před vlastním rozhodnutím, zda je projekt vůbec reálné rozbíhat.

Studium na UVČ je poskytováno za úplatu. Každý zájemce při zápisu do aktuálního semestru hradí administrativní poplatek ve formě zápisného. Snahou organizátora je, aby poplatek byl přijatelný i pro sociálně slabší skupiny obyvatelstva a neznemožnil jim přístup ke vzdělávání.

V celoživotním učení je třeba podpořit zejména ty cílové skupiny, které se do většinové společnosti obecně problematicky začleňují a z nejrůznějších důvodů se v ní i obtížněji prosazují. Jedná se zejména o seniory, matky na mateřské dovolené, zdravotně handicapované a nezaměstnané. Tyto zájemce o studium se snažíme podpořit trvalou finanční slevou zápisného, případně dalšími výhodami.

Připomeňme si výši poplatků, které jsou vybírány od posluchačů při zápisu do aktuálního semestru, tak jak byly již uvedeny na straně 72.

Výše zápisného na Univerzitě volného času v Havlíčkově Brodě		
Zápisné za 1 obor a 1 semestr	Pracující Studenti	Senioři Matky na mateřské Zdrav. znevýhodnění Nezaměstnaní
nepočítačové obory	300 Kč	200 Kč
počítačové obory	500 Kč	300 Kč

Při zahájení projektu před třemi lety bylo zápisné cca o 100 až 200 Kč nižší. Snažili jsme se o to, aby se částky pohybovaly opravdu jen v symbolické rovině. Bohužel tato marketingová strategie začala vzbuzovat u zájemců o vzdělávání nedůvěru ohledně kvality kurzů. Cituji vyjádření jednoho z pochybovačů: „Jakou to tady může mít úroveň, když počítačová firma si za podobný kurz účtuje alespoň dva tisíce korun?!“ Nízké zápisné někdy posluchačům ani nestálo za to, aby omluvili svou absenci nebo aby do kurzů vůbec docházeli. Je však třeba uvést, že podobné excesy byly spíše ojedinělé. Většina posluchačů oceňovala nízké poplatky a vážila si možnosti účastnit se těchto aktivit. V souvislosti s výše uvedenými negativními zkušenostmi jsme ve školním roce 2004/2005 přistoupili na mírné navýšení poplatků na částky, které jsou uvedeny v tabulce. Jednoznačně se ukázalo, že poskytování služeb takřka zdarma nepůsobí pozitivně, jak jsme se původně domnívali.

Část nákladů na zajištění UVČ se organizátorovi vrací zpět v podobě zápisného. S ohledem na sociálně motivovanou snahu vybírat od posluchačů co nejnižší peněžní částky, nemůže organizátor vždy počítat s rentabilitou projektu. Zkušenosti ukazují, že v nejlepším případě se podaří vyrovnat přímé náklady s příjmy pramenícími ze zápisného, ovšem i tak knihovna celý projekt dále finančně dotuje režijními náklady jako jsou například úhrady elektrické energie, topení či plat knihovníka-organizátora.

Je třeba mít na paměti, že ziskovost nebo ztrátovost projektu má i jinou než čistě materiální – ekonomickou podobu. Investice do vzdělávání je investicí do budoucnosti. Podobné investice se sice ekonomicky obtížně vyhodnocují, ale jejich význam a efektivita jsou naprosto nezpochybnitelné.

5.3 Pozitivní dopad projektu na dobré jméno knihovny

Úspěšná realizace jakéhokoli projektu představuje velmi účinnou propagaci a prezentaci. Knihovna jako veřejná instituce se prostřednictvím vzdělávacího projektu dostává do mnohem širšího povědomí veřejnosti, která na ni pohlíží jako na:

- Vzdělávací instituci, kde se člověk učit nemusí, ale chce
- Organizaci, která myslí na lidi a něco pro ně i dělá
- Solidního a spolehlivého partnera ke spolupráci

Vzdělávací projekt UVČ mění úhel pohledu populace na knihovnu, neboť si ji začíná uvědomovat nikoliv jen jako půjčovnu knih či místa s dostupným Internetem, nýbrž jako poskytovatele mnohem širších služeb s významně vyšší přidanou hodnotou. Vlivem pozitivního veřejného mínění jsou do knihovny přiváděni další noví uživatelé. Neodmyslitelným pozitivem rozsáhlejšího projektu je, že je realizovatelný pouze na základě partnerství a vzájemnosti s dalšími organizacemi či významnými osobnostmi, čímž se podporuje soudržnost v regionu a spolupracující organizace včetně organizátorské mají možnost se zviditelnit a osvědčit se coby silní a korektní partneři. Vzájemná spolupráce jednotlivých subjektů přináší všem zúčastněným dobré jméno a vytváří tak důležitý předpoklad pro získávání dalších spokojených uživatelů.

5.4 Plány do budoucna

UVČ v Havlíčkově Brodě se během tří let etablovala do úspěšného a perspektivního projektu. Zaplnila prázdné místo na vzdělávacím trhu a významně přispívá k rozšíření vzdělávacích příležitostí zájmového

neformálního charakteru pro ty skupiny obyvatelstva, pro které je formální a profesní vzdělávání nemožné nebo těžko dosažitelné.

Současnými cíli UVČ je:

- Kvalitativně rozvíjet stávající vzdělávací program
- Zjišťovat aktuální vzdělávací potřeby a zájmové oblasti posluchačů
- Skladbu vzdělávacího programu přizpůsobovat zájmu, potřebám a sociálnímu rozvrstvení posluchačů
- Zajistit stabilní nabídku atraktivních studijních oborů, kvalifikované lektory a odpovídající technické zázemí
- Zajistit dostatečné finanční a personální zabezpečení
- Minimalizovat nedostatky související s omezenými prostorovými kapacitami knihovny
- Rozšiřovat spolupráci a navazovat další partnerství s institucemi i jednotlivci

Za primární cíl další činnosti UVČ považuji zejména *kvalitativní rozvoj* vzdělávacího projektu. Kvantitativní nárůst považuji za současných disponibilních prostorových i personálních kapacit za nereálný. Pokud by se postupovalo tímto směrem, bylo by to jednoznačně na úkor kvality, kterou je naopak třeba nadále rozvíjet a posilovat. Budoucnost UVČ spatřuji v dalším navazování partnerství i za hranice regionu Havlíčkobrodsko za účelem obohacení tematické škály studijních oborů i navýšení lektorského potenciálu. Mým osobním cílem je udržet zájem posluchačů o celoživotní vzdělávání a nezklamat jejich důvěru, která byla již vybudována. Existuje příliš málo institucí, na které se mohou uživatelé spolehnout a já jsem hrdá, že knihovny k nim bezesporu patří. Mou velkou snahou je, aby uživatelé, kteří již cestu za vzděláváním do knihovny znají, po ní toužili opakovaně kráčet v duchu motta UVČ „Univerzita jako cesta životem“. Neméně bych si přála, aby ti ostatní, komu se cesta za vzděláváním ztratila nebo ji dosud ještě nenašli, ji prostřednictvím knihovny objevili a dokázali se po ní úspěšně proslapávat směrem k sobě samému i k okolnímu světu.

Závěr

Vzdělávací role knihoven je pro moderní demokratickou společnost a její rozvoj nepopíratelná. Vyvěrá historicky z tradičního pojetí knihoven jako pokladnic zprostředkujících generacemi shromažďované kulturní bohatství a intenzivně sílí zejména v soudobé znalostní a informační epoše. V důsledku dynamických společenských a ekonomických změn, mohutné produkci informací a poznatků všeho druhu včetně prudkého rozmachu informačních a komunikačních technologií je výrazně ovlivňována kvalita života každého jednotlivce, neboť jsou na něho nekompromisně kladeny stále zvyšující se nároky co do orientace i úspěšného uplatnění se ve složitém sociálním prostředí.

Vzdělávání ztratilo podobu časově ohraničeného procesu uskutečňovaného v první polovině života člověka a realizovaného pouze ve školském prostředí za účelem získání potřebné kvalifikace. Díky vytvářeným zájmovým vzdělávacím programům realizovaným významnou měrou právě knihovnami a dalšími vzdělávacími institucemi, jsou postupně překonávány omezující faktory formálního vzdělávání. Můžeme říci, že knihovny svou vzdělávací činností účelně napomáhají demokratizaci celoživotního vzdělávacího procesu, neboť v určité fázi života jednotlivce plynule přebírají štafetu přechodně nesenou školskými institucemi a v návaznosti na ně každému zájemci umožňují, byť odlišnými formami a metodami, další vzdělávání a příležitosti k rozvoji jeho osobnosti. Dlužno říci, že vzdělávací význam knihoven v očích veřejnosti pozitivně posiluje především celková kvalita vzdělávacího programu a jeho finanční zabezpečení. Určujícím ukazatelem poptávky je i skutečnost, že vzdělávání dospělých prostřednictvím knihoven je přístupné všem a bez jakéhokoliv omezení. Další podstatnou devizou je zájmová a tedy dobrovolná forma. „Moci se zúčastnit, ale nemuset“ působí na všechny zainteresované velice podpůrně a motivačně, čímž je opět výrazně

navyšována kvalitativní hodnota celého vzdělávacího procesu. Uvědomme si, že tato parafráze příznačně charakterizuje i situaci samotného organizátora. Ani knihovna pro uživatele vzdělávací programy pořádat de facto nemusí, ale z mnohých důvodů chce.

Považuji za důležité, aby veřejné knihovny rozpoznaly svůj potenciál k saturování společenských vzdělávacích potřeb včas a aby obsadily volné místo v konkurenčním prostředí regionálního vzdělávacího trhu dříve, než to udělají dravé a komerčně zaměřené organizace, které bohužel mnohdy profitují z nedostatku konkurence i bez přiměřené kvality a očekávané záruky dlouhodobého trvání organizovaných aktivit. Popsaný projekt Univerzity volného času v Havlíčkově Brodě a mohutná odezva na jeho činnost potvrzuje reálně existující a poměrně významnou poptávku veřejnosti po celoživotním vzdělávání tohoto typu. Vlastní zkušenosti s realizovaným programem mě přesvědčily, že není třeba obávat se neúspěchu. V každém případě se vyplatí nový projekt alespoň vyzkoušet. Pokud se osvědčil jinde, je velká pravděpodobnost, že bude úspěšně přijat i zde. Obavy z nezájmu o novou službu jsou pochopitelné, jsou průvodním jevem odpovědného přístupu knihoven, ale na druhé straně by neměly brzdit rozšiřování služeb a nevhodně bránit realizaci neotřelých projektů.

Univerzita volného času mi přinesla mnoho užitečných zkušeností. Kromě jiného mě zbavila přehnané profesní skromnosti a nízkého knihovnického sebevědomí, které úzce souvisí i s obecně nedostatečnou prestiží knihovnického povolání ve společnosti. My knihovníci stále neumíme své informační produkty „prodat“ a po formální stránce jim vtisknout takový marketingový punc hodnoty a kvality, který bezesporu přinášejí. Máme stále tendenci význam našich odborných činností podceňovat. Snad i proto, že knihovnické služby poskytujeme takřka zdarma a naše platové ohodnocení také není příliš vysoké. Jak rozdílně se na informačním trhu chovají komerční vzdělávací a školicí subjekty, jejichž finanční kalkulace za srovnatelné služby šplhají do závratně vysoké cenové roviny! Věřím, že

knihovnická veřejnost si postupem času osvojí příslušné marketingové dovednosti a začne se systematickou public relations (PR) důsledněji zviditelňovat a průbojněji prosazovat v celospolečenském systému neformálního vzdělávání dospělých.

Knihovny v současnosti již stojí připraveny na startovní čáře široce pojatého vzdělávacího působení. Pochopily, že jedním z primárních společenských cílů je uspokojování vzdělávacích a informačních potřeb a že jejich naplňování vykazuje stále deficitní charakter. Knihovny disponují ke vzdělávací a školicí funkci nezbytnými klíčovými kompetencemi, kterých je třeba využít. Zbývá pouze výrazněji se uplatnit ve vzdělávacím řetězci, poněkud sebevědoměji se etablovat v nové roli a přesvědčit veřejnost o tom, že právě knihovny jsou vhodnými subjekty pro uspokojování rostoucích informačních požadavků a vzdělanostních nároků společnosti. Knihovny za účelem širší působnosti navazují přínosnou spolupráci s ostatními paměťovými institucemi regionu jako jsou muzea a galerie a společně se školami a dalšími kulturními či neziskovými organizacemi participují na rozvojových vzdělávacích programech ve svých regionech. Navazování komunitní spolupráce a rovného partnerství rozšiřuje jejich příležitosti coby organizátorů a posiluje význam knihoven jako důvěryhodného a spolehlivého partnera.

Ne všechno ovšem zmožou knihovníci svépomocí. Zcela nezbytnou a klíčovou záležitostí se jeví získání účinnější podpory ze strany nejvyšších vládních orgánů, přidělení vzdělávacího statutu knihovnám a schválení odpovídajícího legislativního rámce. Státem deklarované legislativní nástroje v součinnosti s kvalitativně hodnotným vzdělávacím působením v regionech umožní pozvednout význam knihoven a prestiž knihovnického povolání v budoucích letech na výrazně vyšší úroveň.

Záměrem diplomové práce bylo vymezit vzdělávací roli veřejných knihoven a aplikovat teoretické závěry práce na projektu Univerzity

volného času při Krajské knihovně Vysočiny v Havlíčkově Brodě. Domnívám se, že základní cíl práce byl veskrze naplněn. Předložený text vyzdvihl vzdělávací funkce veřejných knihoven a pojal je jako klíčový předpoklad pro jejich další progresivní rozvoj. V jedné z kapitol byl podrobně popsán konkrétní vzdělávací projekt za účelem ilustrování, jak se knihovny mohou ve vzdělávací oblasti prosadit. Za pozitivní výsledek práce považuji propojení odborného teoretického poznání s následnými reálnými zkušenostmi z konkrétního knihovnického pracoviště. Uvedená praktická část vychází na jedné straně z teoretických úvah o předpokladech knihoven pro zpřístupňování celoživotního vzdělávání veřejnosti a na straně druhé svým prověřením v praxi úvodní obecná východiska potvrzuje. Přidanou hodnotou textu jsou závěrečná doporučení a zobecnění zpracovaná do podoby stručné metodiky tak, jak postupně vyplynula z několikaletých praktických zkušeností.

Použité informační zdroje

1. ACERRI, Fu. Partners for lifelong learning – public libraries and adult education. *Library Journal*. 1992, vol. 117, no. 5, s. 134. ISSN 0363-0277.
2. *Aktuální problémy vzdělávání seniorů : sborník příspěvků z odborného semináře se zahraniční účastí dne 29.4.1999*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1999. 103 s. ISBN 80-244-0007-3.
3. BARTŮŇKOVÁ, Eva: Veřejné knihovny a nová Evropa. *Čtenář*. 1999, roč. 51, č. 2., s. 37-38. ISSN 0011-2321.
4. BAUMAN, Zygmunt. *Individualizovaná společnost*. Praha : Mladá fronta, 2004. 290 s. ISBN 80-204-1195-X.
5. BELZ, Horst; SIEGRIST, Marco: *Klíčové kompetence a jejich rozvíjení : východiska, metody, cvičení a hry*. Praha : Portál, 2001. 375 s. ISBN 80-7178-479-6.
6. BENEŠ, Milan. *Andragogika*. Praha : Eurolex Bohemia, 2003. 216 s. ISBN 80-86432-23-8.
7. BENEŠ, Milan. *Úvod do andragogiky*. Praha : Karolinum, 1997. 129 s. ISBN 80-7184-381-4.
8. BENEŠ, Milan a kol. *Idea vzdělávání v současné společnosti*. Praha : Eurolex Bohemia, 2002. 110 s. ISBN 80-86432-40-8.
9. BERTRAND, Yves. *Soudobé teorie vzdělávání*. Praha : Portál, 1998. 247 s. ISBN 80-7178-216-5.
10. BOČKOVÁ, Věra a kol. *Aktuální problémy výchovy a vzdělávání dospělých*. Olomouc : Univerzita Palackého, 1994. 50 s.
11. BOČKOVÁ, Věra a kol. *Aktuální problémy výchovy a vzdělávání dospělých II*. Olomouc : Univerzita Palackého, 1995. 49 s.
12. BOČKOVÁ, Věra. *Celoživotní vzdělávání – výzva nebo povinnost?* Olomouc : Univerzita Palackého, 2000. 29 s. ISBN 80-244-0155-X.

13. BOČKOVÁ, Věra. *Vzdělávání – průvodní jev života*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2002. 49 s. ISBN 80-244-0441-9.
14. BRÁZDOVÁ, Zdeňka. *Analýza potřeb vzdělávání : pracovní manuál : kurz pro manažery vzdělávání*. [S.l.] : s.n., 2002. 11 s.
15. BRÁZDOVÁ, Zdeňka. *Efektivní řízení lidských zdrojů pro manažery knihoven : pracovní manuál*. [S.l.] : s.n., 2003. 26 s.
16. BRÁZDOVÁ, Zdeňka. Proces vzdělávání a rozvoje pracovníků ve vazbě na systémy řízení jakosti podle normy EN ČSN ISO 9001:2001. *Andragogika*. 2005, roč. 9, č. 1, s. 9. ISSN 1211-6378.
17. BRÁZDOVÁ, Zdeňka. *Systém vzdělávání a rozvoje pracovníků : hodnocení účinnosti vzdělávání pro manažery vzdělávání knihoven*. [S.l.] : s.n., 2004. 21 s.
18. BRÁZDOVÁ, Zdeňka. *Tvorba vzdělávacích programů, tvorba vzdělávacích projektů : realizace pro Svaz knihovníků a informačních pracovníků*. [S.l.] : s.n., 2003. 21 s.
19. BRÁZDOVÁ, Zdeňka. *Vzdělávání a rozvoj pracovníků, jeho systém a trendy : pro manažery vzdělávání v knihovnách*. [S.l.] : s.n., 2001. 25 s.
20. BURGSTHALER, Sheryl. Distance learning : the library's role in enuring acces everyone. *Library Hi tech*. 2002, vol. 20, no. 4, s. 420-433. ISSN 0737-8831.
21. CALANAG, Maria Luisa. Public libraries in the information society : the role of information policies. *New Review of Libraries & Lifelong Learnig*, 2004, vol. 4, issue 1, s. 121-136. ISSN 1468-9944.
22. CEJPEK, Jiří. *Informace, komunikace a myšlení : úvod do informační vědy*. Praha : Karolinum, 1998. 179 s. ISBN 80-7184-767-4.
23. CEJPEK, Jiří. Prestiž knihovnického povolání. *Čtenář*. 2004, roč. 56, č. 12. s. 382-384. ISSN 0011-2321.
24. CEJPEK, Jiří. *Proměny let devadesátých*. Praha : SKIP, 2005. 78 s. ISBN 80-85851-15-6.
25. *Celoživotní učení : příspěvek školských systémů v členských zemích Evropské unie : výsledek průzkumu EURYDICE* [online]. Lisabon :

Evropské oddělení EURYDICE, 2000 [cit.2005-12-30]. Dostupný z WWW: <<http://www.eurydice.org/Documents/LLL/Cz/LLL-CZ.pdf>>.

26. *Celoživotní učení pro všechny : zasedání Výboru pro vzdělávání OECD na úrovni ministrů ve dnech 16. – 17. ledna 1996*. Praha : Učitelské noviny – Gnosis, 1997. 374 s.
27. Celoživotní vzdělávání v Německu : zkušenosti ze Stadtbücherei Stuttgart : (na základě přednášky Dr. Hannelore Jouly). *U nás*. 2002, roč. 12, č. 3, s. 16. ISSN 0862-9366.
28. CLINTON, Bill. Když se řekne knihovna... *Čtenář*. 1997, roč. 49, č. 11/12, s. 387. ISSN 0011-2321.
29. COURTENAY, Brad. Community education for older adults. *New directions for adult and continuing education*. 1990, no. 47, s. 37-44. ISSN 0195-2242.
30. ČADKOVÁ, Marie. Vzdělávání bez informací? Informace bez knihoven? : (ze semináře Celoživotní vzdělávání a knihovny, 18.3.2002). *Čtenář*. 2004, roč. 54, č. 9, s. 134-136. ISSN 0011-2321.
31. ČEPELKA, Oldřich a kol. *Práce s veřejností v nepodnikatelském sektoru*. Liberec: Nadace Omega, 1997. 243 s. ISBN 80-902376-0-6.
32. Čížková, Naďa. Knihovna kulturní centrum města. *Čtenář*. 2005, roč. 57, č. 9, s. 290-291. ISSN 0011-2321.
33. DEWEY, Barbara I. (ed.) *Library user education : powerful learning, powerful partnerships*. Lanham : Scarecrow Press, 2001. 252 s. ISBN 0-810-83897-4.
34. EGER, Ludvík. Marketing vzdělávací akce. In *Lidský kapitál a vzdělávací marketing v andragogickém pohledu*. Praha : Eurolex Bohemia, 2004, s. 145-179.
35. *Evropské symposium o trénování paměti pro seniory : sborník : Praha 17.-19.3.2000*. Praha : Česká společnost pro trénování paměti a mozkový jogging, 2001. 57 s.
36. FIALKOFF, Francine. What users want. *Library Journal*. 2004, vol. 129, issue 20, s. 8. ISSN 0363-0277.

37. FORET, Miroslav. *Komunikace s veřejností*. Brno : Masarykova univerzita, 1994. 206 s. ISBN 80-210-1034-7.
38. GALEJOVÁ, Petra. *Vzdělávací funkce veřejných knihoven*. Praha, 2005. 90 s. 5 s. příl. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav informačních studií a knihovnictví 2005. Vedoucí diplomové práce PhDr. Milena Černá.
39. GIEBISCH, Roman. Knihovna jako vzdělávací centrum regionu. *Čtenář*. 2002, roč. 54, č. 9, s. 255-257. ISSN 0011-2321.
40. Glasgowská deklarace o knihovnách, informačních službách a intelektuální svobodě. *Čtenář*. 2003, roč. 55, č. 7-8, s. 224. ISSN 0011-2321.
41. HARTL, Pavel. *Kompendium pedagogické psychologie dospělých*. Praha : Karolinum, 1999. 231 s. ISBN 80-7184-841-7
42. HEMOLA, Hanuš. Základní vzdělanostní a oborová struktura uživatelů knihovny : (několik pohledů prostřednictvím statistik a pár dobrých rad). In *Knihovny současnosti 2005 : sborník z 13. konference, konané ve dnech 13.-15. září 2005 v Seči u Chrudimi*. Brno : Sdružení knihoven ČR, 2005, s. 192-200.
43. HOUŠKOVÁ, Zlata. Gateshead – město s inspirací aneb Nové role, služby a formy práce v knihovnách v zahraničí. *Knihovnický zpravodaj Vysočina* [online]. 2004, roč. 4, č. 2 [cit.2005-12-30]. Dostupný z WWW: <
<http://kzv.kkvysociny.cz/archiv.aspx?id=352&idr=2&idci=7>>.
44. HOUŠKOVÁ, Zlata. Místo knihoven v občanské společnosti. *Ikaros : elektronický časopis o informační společnosti* [online]. 2003, roč. 7, č. 5 [cit.2005-12-30]. Dostupný z WWW: <
<http://www.ikaros.cz/Clanek.asp?ID=200304013>>.
45. HOUŠKOVÁ, Zlata. Obvodní ústav duševní kondice : veřejné knihovny a vzdělávání obyvatel – možnosti a inspirace. *Čtenář*. 2004, roč. 56, č. 11, s. 346-348. ISSN 0011-2321.
46. ILLICH, Ivan. *Odškolnění společnosti : (polemický spis)*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2001. 109 s. ISBN 80-85850-96-6.

47. JEŽKOVÁ, Zuzana. Komunitní knihovna – veřejná knihovna pro celou komunitu. *Čtenář*. 2005, roč. 57, č. 4, s. 110-112. ISSN 0011-2321.
48. JURKOWSKI, Odin. Reaching out to online students : librarian perspectives on serving students in distance education. *New Review of Libraries & Lifelong Learning*, 2004, vol. 4, issue 1, s. 77-90. ISSN 1468-9944.
49. KÁNSKÁ, Pavla. Výukové centrum pro další vzdělávání knihovníků v České republice. In *CASLIN 2000 : 7. mezinárodní seminář : sborník příspěvků*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2001, s. 138-142.
50. KAŠPÁRKOVÁ, Šárka. Akademie III. věku v Knihovně Kroměřížska. *Duha*. 1999, roč. 13, č. 3, s. 31. ISSN 0862-1985.
51. KATUŠČÁK, Martin. Informacie pre všetkých : klúčová úloha knižníc v informačnej spoločnosti. *Knižnica*. 2003, vol. 4, č. 11-12, s. 530-533. ISSN 1335-7026.
52. *Knihovny pro všechny : role veřejných knihoven v multikulturní společnosti*. Praha : Multikulturní centrum, 2005. 105 s. ISBN 80-239-5021-5.
53. *Knihovny současnosti 2000 : sborník z 8. konference, konané ve dnech 19.-21. září 2000 v Seči u Chrudimi*. Brno : Sdružení knihoven ČR, 2000. 329 s. ISBN 80-86249-09-3.
54. *Knihovny současnosti 2005 : sborník z 13. konference, konané ve dnech 13.-15. září 2005 v Seči u Chrudimi*. Brno : Sdružení knihoven ČR, 2005. 323 s. ISBN 80-86249-33-6.
55. *Koncepce rozvoje knihoven v České republice na léta 2004 – 2010*. Praha : MK ČR, 2004. 50 s. ISBN 80-86310-48-5.
56. KOPECKÝ, Martin. *Sociální hnutí a vzdělávání dospělých : aktivní občanství jako cíl pro celoživotní učení*. Praha : Eurolex Bohemia, 2004. 131 s. ISBN 80-86432-96-3.
57. KRATOCHVÍLOVÁ, Monika. Seminář Proměna knihovny v komunitní centrum. *Duha*. 2005, roč. 19, č. 3, s. 24-25. ISSN 0862-1985.

58. KRAUS, Blahoslav; POLÁČKOVÁ, Věra et. al. *Člověk – prostředí – výchova : k otázkám sociální pedagogiky*. Brno : Paido, 2001. 199 s. ISBN 80-7315-004-2.
59. LANDOVÁ, Hana. INFORUM 2003 – sekce „Role informačních pracovníků v procesu vzdělávání“. *Ikaros : elektronický časopis o informační společnosti* [online]. 2003, roč. 7, č. 6 [cit.2005-12-29]. Dostupný z WWW:
<<http://www.ikaros.cz/Clanek.asp?ID=200306004>>.
60. LANDOVÁ, Hana. Vzdělávací úloha knihoven: jsme připraveni? In *Knihovny současnosti 2005 : sborník z 13. konference, konané ve dnech 13.-15. září 2005 v Seči u Chrudimi*. Brno : Sdružení knihoven ČR, 2005, s. 82-92. ISBN 80-86249-33-6.
61. LASS, Andrew. Blízkost vzdáleného a celoživotního vzdělávání knihovníků. In *CASLIN 2000 : 7. mezinárodní seminář : sborník příspěvků*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2001, s. 79-82.
62. LEIRMAN, Walter. *Čtyři kultury ve vzdělávání : expert, inženýr, prorok, komunikátor*. Praha : Karolinum, 1996. 157 s. ISBN 80-7184-168-4.
63. *Lidský kapitál a vzdělávací marketing v andragogickém pohledu*. Praha : Eurolex Bohemia, 2004. 180 s. ISBN 80-86861-04-X.
64. Manifest IFLA/UNESCO o veřejných knihovnách. In *Služby veřejných knihoven : směrnice IFLA/UNESCO pro rozvoj*. Praha : SKIP, 2002, s. 79-81. ISBN 80-85851-14-8.
65. MLÁDKOVÁ, Ludmila. *Management znalostí v praxi*. Praha : Professional Publishing, 2004. 154 s. ISBN 80-86419-51-7.
66. MOŽNÝ, Ivo. *Česká společnost : nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života*. Praha : Portál, 2002. 207 s. ISBN 80-7178-624-1.
67. MÜLLER, Karel. *Češi a občanská společnost : pojem, problémy, východiska*. Praha : Triton. 2002. 251 s. ISBN 80-7254-232-X.
68. MÜLPACHR, Pavel. Gerontagogika – vzdělávání ve stáří a ke stáří. *Pedagogická orientace*. 2001, č. 2, s. 90-110. ISSN 1211-4669.

69. MURPHY, Judith; FLORIO, Carol. *Never too old to teach*. Washington : Academy for Educational Development, 1978. 122 s. ISBN 0-89492-0014.
70. MUŽÍK, Jaroslav. *Androdidaktika*. Praha : ASPI Publishing, 2004. 146 s. ISBN 80-7357-045-9.
71. MUŽÍK, Jaroslav. *Management ve vzdělávání dospělých*. Praha : Eurolex Bohemia, 2000. 107 s. ISBN 80-86432-00-9.
72. MUŽÍK, Jaroslav. *Profesní vzdělávání dospělých*. Praha : ASPI Publishing, 2000. 200 s. ISBN 80-85963-93-0.
73. *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice : Bílá kniha*. Praha : Ústav pro informace ve vzdělávání, 2001. 98 s. ISBN 80-211-0372-8.
74. NEISSER, Horst; PILAŘ, Jindřich. Nová koncepce služeb a strategie práce německých veřejných knihoven. *Čtenář*. 2004, roč. 54, č. 9., s. 242-246. ISSN 0011-2321.
75. PALÁN, Zdeněk. *Lidské zdroje : výkladový slovník : výchova, vzdělání, péče, řízení*. Praha : Academia, 2002. 280 s. ISBN 80-200-0950-7.
76. PAVLÍK, Oldřich; CHALOUPKA, Luboš; KOHOUT, Karel. *Vzdělávání dospělých : výtah z dokumentů a publikací*. Praha : Ústav pro informace ve vzdělávání, 1997. 111 s.
77. PAZDERSKÝ, Michal; VAISHAR, Antonín. Přístupnost webových stránek pro handicapované uživatele. In *Knihovny současnosti 2005 : sborník z 13. konference, konané ve dnech 13.-15. září 2005 v Seči u Chrudimi*. Brno : Sdružení knihoven ČR, 2005, s. 192-200.
78. PETŘKOVÁ, Anna; ČORNANIČOVÁ, Rozália. *Gerontagogika : úvod do teorie a praxe edukace seniorů : studijní texty pro distanční studium*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2004. 92 s. ISBN 80-244-0879-1.
79. PILAŘOVÁ, Svatava; TOMANCOVÁ, Jana; ŠTANCLOVÁ, Iveta: *Informační gramotnost : sborník příspěvků z konference konané 27. listopadu 2002 v Moravské zemské knihovně*. Brno : Moravská zemská knihovna, 2003. 133 s., 36 s. příl. ISBN 80-7051-151-6.

80. POJEROVÁ, Kateřina. Informační gramotnost – vědomosti a dovednosti pro život. *Ikaros : elektronický časopis o informační společnosti* [online]. 2004, roč. 8, č. 1 [cit.2005-12-30]. Dostupný z WWW: <<http://www.ikaros.cz/Clanek.asp?ID=200401010>>.
81. POSPÍŠIL, Oldřich. *Pedagogika dospělých – andragogika*. Praha : PF UK, 2001. 218 s. ISBN 80-7290-064-1.
82. POSPÍŠILOVÁ, Jindřiška; KOŠTÁLOVÁ, Karolína. Knihovny.cz : portál českých knihovnách. In *Knihovny současnosti 2005 : sborník z 13. konference, konané ve dnech 13.-15. září 2005 v Seči u Chrudimi*. Brno : Sdružení knihoven ČR, 2005, s. 143-151.
83. PRŮCHA, Jan. *Moderní pedagogika*. Praha : Portál, 2002. 481 s. ISBN 80-7178-631-4.
84. PRŮCHA, Jan. *Vzdělávání a školství ve světě : základy mezinárodní komparace vzdělávacích systémů*. Praha : Portál, 1999. 319 s. ISBN 80-7178-290-4.
85. PRŮCHA, Jan; WALTEROVÁ, Eliška; MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. Praha : Portál, 2001. 322 s. ISBN 80-7178-579-2.
86. *Průvodce znalostmi a dovednostmi evropských odborných pracovníků v oboru knihovnických a informačních služeb : eurosměrnice KIS*. Praha : Svaz knihovníků a informačních pracovníků, 1999. 51 s. Aktuality SKIP. ISBN 80-85851-10-5.
87. REMEŠOVÁ, Blanka. Rozmanitost do knihoven. *Ikaros : elektronický časopis o informační společnosti* [online]. 2004, roč. 8, č. 10 [cit.2005-12-30]. Dostupný z WWW: <<http://www.ikaros.cz/Clanek.asp?ID=200409013>>.
88. RÖSSLEROVÁ, Ivana. Kurzy počítačové gramotnosti na Univerzitě volného času v Havlíčkově Brodě. *Knihovnický zpravodaj Vysočina* [online]. 2004, roč. 4, č. 2 [cit.2005-12-30]. Dostupný z WWW: <<http://kzv.kkvysociny.cz/archiv.aspx?id=346&key=Rösslerová>>.
89. RÖSSLEROVÁ, Ivana. Krajská knihovna Vysočiny Havlíčkův Brod otevřela Univerzitu volného času. *Ikaros : elektronický časopis o informační společnosti* [online]. 2002, roč. 6, č. 11 [cit.2005-12-30]. Dostupný z WWW: <<http://www.ikaros.cz/Clanek.asp?ID=200210014>>.

90. RÖSSLEROVÁ, Ivana. Krajská knihovna Vysočiny se intenzivně věnuje zvyšování počítačové gramotnosti odborné i široké veřejnosti. *Knihovnický zpravodaj Vysočina* [online]. 2003, roč. 3, č. 1 [cit.2005-12-30]. Dostupný z WWW: <<http://kzv.kkvysociny.cz/archiv.aspx?id=543&key=Rösslerová>>.
91. RÖSSLEROVÁ, Ivana. Univerzita volného času. *Knihovnický zpravodaj Vysočina* [online]. 2002, roč. 2, č. 1 [cit.2005-12-30]. Dostupný z WWW: <<http://kzv.kkvysociny.cz/archiv.aspx?id=594&key=Rösslerová>>.
92. RÖSSLEROVÁ, Ivana. Univerzita volného času po třech letech činnosti. *Knihovnický zpravodaj Vysočina* [online]. 2005, roč. 5, č. 1 [cit.2005-12-30]. Dostupný z WWW: <<http://kzv.kkvysociny.cz/archiv.aspx?id=218&key=Rösslerová>>.
93. RYYNÄNEN, Mirja. *Green Paper on the role of libraries in the modern world* [online]. Committee on Culture, Youth, Education and the Media – European Parliament, 1998. Dostupný z WWW:<<http://www.europarl.eu.int/omk/sipade3?PROG=REPORT&L=EN&PUBREF=-//EP//TEXT+REPORT+A4-1998-0248+0+DOC+SGML+V0//EN&LEVEL=3>>.
94. RYYNÄNEN, Mirja. *Zpráva o Zelené knize o roli knihoven v moderním světě* [online]. Z angličtiny přeložil M. Ressler. Praha : Národní knihovna ČR, 2000 [cit. 2005-12-30]. Dostupný z WWW: <http://knihovnam.nkp.cz/sekce.php3?page=03_Leg/rezolute_oro.htm>.
95. ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem*. Praha, Portál, 2004. 390 s. ISBN 80-7178-829-5.
96. *Služby veřejných knihoven : směrnice IFLA/UNESCO pro rozvoj*. Praha : SKIP, 2002. 127 s. ISBN 80-85851-14-8.
97. SOUČKOVÁ, Alena. Musím se stále učit : aneb Memorandum o celoživotním učení. *U nás*. 2002, roč. 12, č. 3, s. 10-11. ISSN 0862-9366.
98. STUART-HAMILTON, Ian. *Psychologie stárnutí*. Praha : Portál, 1999. 319 s. ISBN 80-7178-274-2.

99. ŠOLC, Jan. Vzdělávání dává mladým umírněnost, starým útěchu. *Andragogika*. 2005, roč. 9, č. 1, s. 13. ISSN 1211-6378.
100. ŠTERBOVÁ, Jaroslava. Začátky bývají těžké : seminář „Celoživotní vzdělávání a knihovny“. *Ikaros : elektronický časopis o informační společnosti* [online]. 2002, roč. 6, č. 4 [cit.2005-12-30]. Dostupný z WWW: <<http://www.ikaros.cz/Clanek.asp?ID=200208480>>.
101. ŠTILEC, Miroslav. *Program aktivního stylu života pro seniory*. Praha : Portál, 2004. 135 s. ISBN 80-7178-920-8.
102. TKAČÍKOVÁ, Daniela. Knihovny a distanční vzdělávání. In *Knihovny současnosti 2000*. Brno : Sdružení knihoven, 2000, s. 214-220. ISBN 80-86249-09-3.
103. TKAČÍKOVÁ, Daniela. Postavení služeb typu „document delivery“ v rámci služeb knihoven. In *Automatizace knihovnických procesů 1999*. Praha : SKIP, 1999, s. 23-33.
104. TRUNEČEK, Jan. *Znalostní podnik ve znalostní společnosti*. [S.l.] : Professional Publishing, 2003. 312 s. ISSN 80-86419-35-5.
105. VAN FLEET, Connie. *Public libraries, lifelong learning and older adults : background and recommendations*. Washington : National Institut on Postsecondary Education, Libraries, and Lifelong Learning, 1995. 36 s.
106. VAŠUTOVÁ, Jaroslava. *Proměny vzdělávacího kontextu a kompetence učitelů pro tvorbu ŠVP v odborném vzdělávání : studijní texty pro projekt PILOT-S*. [Praha : MŠMT], [2005?]. 19 s.
107. VAŠUTOVÁ, Jaroslava. *Proměny vzdělávacího kontextu a kompetence učitelů pro tvorbu ŠVP v odborném vzdělávání : studijní texty pro projekt PILOT-S : přílohy k textu*. [Praha : MŠMT], [2005?]. Nestr.
108. VEJSADOVÁ, Jana. Komunitní role aktivačních programů v Krajské knihovně Vysočiny. *Knihovnický zpravodaj Vysočina* [online]. 2004, roč. 4, č. 4 [cit. 2005-12-30]. Dostupný z WWW: <<http://kzv.kkvysociny.cz/archiv.aspx?id=268&idr=2&idci=3>>.
109. VLASÁK, Rudolf. *Informační dálnice a knihovny*. Praha : SKIP, 1996. 116 s. ISBN 80-85851-05-9.

110. VLASÁK, Rudolf. Knihovny a informační průmysl. *Duha*. 2001, roč. 15, č. 2., s. 6-10. ISSN 0862-1985.
111. VYMAZAL, Jiří. Vzdělávání dospělých v české tradici a v evropském kulturním kontextu. In LEIRMAN, Walter. *Čtyři kultury ve vzdělávání : expert, inženýr, prorok, komunikátor*. Praha : Karolinum, 1996, s. 139-154.
112. VYMĚTAL, Jan; VÁCHOVÁ, Miriam. *Úvod do studia odborné literatury*. Praha : Nakladatelství Orac, 2000. 287 s. ISBN 80-86199-19-3.
113. *Výroční zpráva Krajské knihovny Vysočiny v Havlíčkově Brodě 2004*. Havlíčkův Brod : Krajská knihovna Vysočiny, 2005 [cit. 2005-12-30]. Dostupný z WWW:<
<http://www.kkvysociny.cz/dokumenty/VÝROČNÍ%20ZPRÁVA2004a.doc>>.
114. *Vzdělávání pro život v informační společnosti I*. Praha : Univerzita Karlova, 2005. 262 s. ISBN 80-7290-198-2.
115. *Vzdělávání pro život v informační společnosti II*. Praha : Univerzita Karlova, 2005. S. 267-500. ISBN 80-7290-202-4.
116. *Vzdělávání seniorů na vysokých školách v České republice 2004 : sborník příspěvků z konference dne 19.-20.5.2004*. České Budějovice : Jihočeská univerzita, 2004. 129 s. ISBN 80-70-40-746-8
117. WIMMEROVÁ, Daniela. Knihovna – informační centrum obce. *Čtenář*. 2004, roč. 54, č. 9, s. 257-258. ISSN 0011-2321.
118. ZEEMAN, Michael. Jak si v Evropě představujeme knihovny. In *Čtenář*. 2004. Roč. 56, č. 7/8, s. 218-221. ISSN 0011-2321.
119. ŽID, Norbert a kol. *Orientace ve světě informatiky*. Praha : Management Press, 1998. 391 s. ISBN 80-85943-58-1.